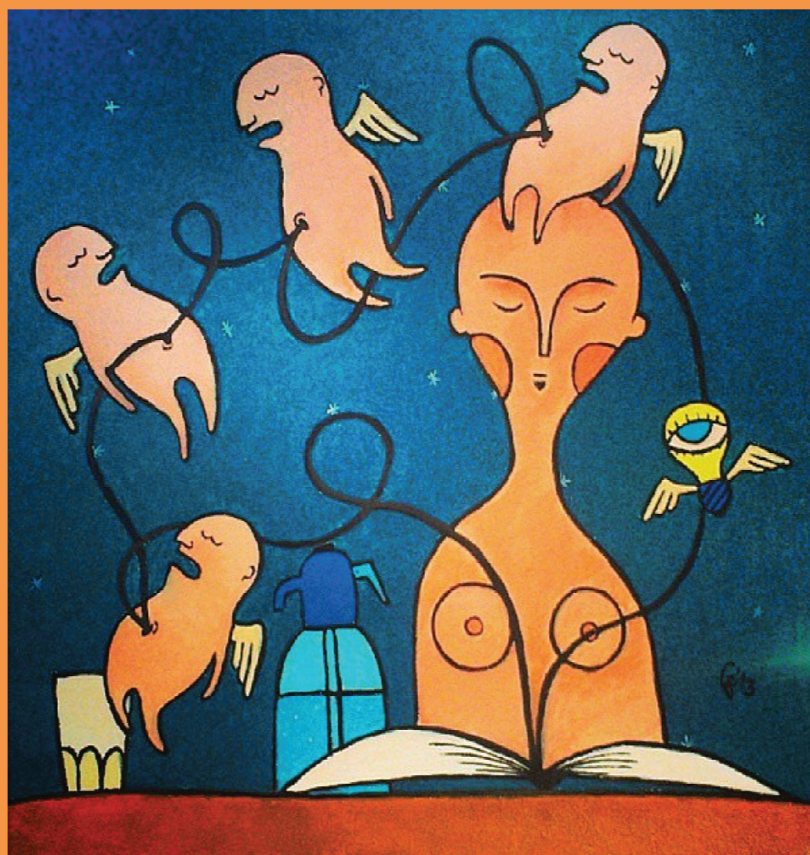

Husztai Éva

M e g i s m e r - h e t e m

A személyes kapcsolathálózat
feltárásának új formája:
kapcsolati napló

Huszi Éva

M e g i s m e r - hetem
A személyes kapcsolathálózat
feltárásának új formája:
kapcsolati napló

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2016

DEBRECENI EGYETEM
EGÉSZSÉGÜGYI KAR
EGÉSZSÉGÜGYI KARI JEGYZETEK 25

Írta:

Husztí Éva

Lektorálta:

Dávid Beáta

Kmetty Zoltán

Borítóterv:

Ricsei Béla

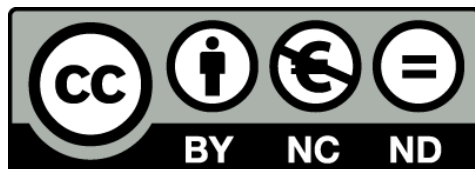
Festmény:

Császár Norbert

Olvasó szerkesztő:

Tompa Anita

ISBN 978-963-318-584-1

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press

Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi

Tartalom

Ráhangolódásként	5
Előszó	6
A hálózatelméleti megközelítésről általában	11
Alapfogalmak, fogalmi keretek	14
Teljes kapcsolathálózat	14
Egyéni kapcsolathálózat	15
A hálózatok típusainak másfajta megközelítése	16
Kit tekintünk a kapcsolathálózat tagjának?	17
Az egyéni kapcsolathálózat vizsgálata	19
Adatgyűjtési módszerekről általában	20
Névgenerátor, pozíció-generátor, erőforrás-generátor, méretgenerátor	22
A névgenerátor módszerek alkalmazása, előnyök és hiátusok	26
A napló módszerek eddigi alkalmazása, tapasztalatai	39
Hazai módszertani előzmények	48
Hogyan készítsünk kapcsolati naplót?	53
A hazai teszt kutatások eredményei, tanulságai	
Kutatás módszertani kérdések, dilemmák	54
A kapcsolati napló tesztelési folyamata és eredményei	61
Fejlesztési irányok a kapcsolati napló próbakérdéseinek tapasztalatai alapján	69
Kapcsolati napló Nyíregyházán.	71
A kapcsolati napló „élesítése”, az első hazai adatfelvétel eredményei	
Mintavétel, minta, adatfelvételi szituáció	72
Az adatgyűjtés módszerei	72
Az adatfeldolgozás módszerei, adatrögzítés, adatbázisok	75
A vizsgálati minta	75
A kapcsolati napló módszer működése különböző társadalmi csoportokban	77
Kik lehetnek a jó naplóírók?	79

Eredmények a kapcsolati napló alapján	85
A kapcsolathálózat extenzitása, kiterjedtsége	86
A megvalósult interakciók, találkozások jellemzői	90
A kapcsolati napló értékelése: erősségek, gyengeségek	101
Két módszer, egy minta. Az egyéni kapcsolathálózat vizsgálata névgenerátorral és kapcsolati napló módszerrel	103
Az egyéni kapcsolathálózat mérete	105
Az egyéni kapcsolathálózat összetétele	112
Az egyéni kapcsolathálózat szelektivitása	125
Átfedések	128
A kötések erőssége	133
A különböző erősségű kapcsolatok operacionalizálása	138
A kapcsolatok erőssége a kapcsolat típusa, mint prediktor változó szerint	140
Az egyéni kapcsolathálózat felépítése a modell alapján	141
Network méret – kapcsolat típusa – kapcsolat erőssége	146
A napló és a névgenerátor együttes eredményei a kapcsolat erősségének meghatározásában	148
Az eredmények összegzése	151
A napló, mint módszer működésének tapasztalatai	153
A naplóval megismerhető kapcsolathálózat jellemzői	155
A kutatás elméleti és gyakorlati alkalmazhatósága, felhasználhatósága, továbblépési irányok	157
Zárófejezet	160
Függelék	163
Irodalomjegyzék	189

Ráhangelódásként

Még mielőtt bármit is szólnék a könyv témájáról, még mielőtt kijelölném a fókuszát, mielőtt hipotetikus állításokat fogalmaznék meg, egy kis kalandozásra hívom a Kedves Olvasót! Kalandozásra a saját kapcsolathálózatába!

Mindenkinek van arról elképzelése, hogy milyen a saját kapcsolatrendszere, ahová azokat az embereket szoktuk sorolni, akik valami miatt fontosak az egyén számára. Ezek a személyek lehetnek családtagok, közeli vagy távoli rokonok, barátok, szomszédok, ismerősök, kollégák stb. Találkozhatunk velük a munkahelyünkön, az utcán, vásárlás vagy ügyintézés közben. Vannak olyanok közülük, akiket közelebb érzünk magunkhoz, jobban kedveljük és vannak olyanok is, akik kevésbé szimpatikusak számunkra. Van, akitől kisebb-nagyobb szívességet is kérhetünk, és vannak olyanok, akikkel bizonyos ügyeink elintézése során találkozunk. Most azt vizsgáljuk, hogyan épül fel az Ön társas kapcsolatrendszere!

Kérem, most gondolja át, hogy a mai nap folyamán eddig kivel/kikkel beszélgetett! Ha úgy látja jónak, vegyen elő egy papírt, készítse listát azokról, akik eszébe jutnak a következő kérdések mentén: Kivel beszélt köszönésen kívül reggel az otthonában, a lépcsőházban, a liftben, az utcán, a buszmegállóban a munkahely, iskola felé tartva? Kivel beszélgetett eddig a munkahelyén, az iskolában? Kivel beszélt ma már telefonon? Kivel váltott gyakran sms-t vagy e-mailt? Kivel beszélt Skype-on, Viberen, Messengeren? Kivel chat-elt ma már? Kivel ebédelt? Kivel beszélgetett a munkából hazafelé tartva, az esti vacsorához vásárolva, stb? Kivel ült be munka után egy kávéra beszélgetni kicsit? Kivel beszélgetett hazaérve? Kivel beszélte meg az aznapi történéseket, a tévében látottakat, stb.? Kivel ment el sörözni egyet? Kivel beszélgetett valamilyen szabadidős tevékenysége során (torna, jóga, tánc, foci, tollaslabda, kártya, stb)? Minden családtagját felírta, akivel beszélt ma? Minden barátot, szomszédot megemlített, akivel beszélt ma? Minden rokont, ismerőst rögzített, akivel ma beszélt is a köszönésen kívül? Azokat is felírta, akikkel ma találkozott először, de valami miatt beszélt is velük?

Most nézzen a listájára, és vessen egy pillantást arra, hogy hány ember veszi Önt körül egy átlagos napon! Ha sok-sok név van a papíron, dőljön hátra nyugodtan: az Ön kapcsolat hálózata tágas, sok ember van Ön körül. De vajon kérhet-e tőlük szívességet? Fordulhat-e hozzájuk bizalommal lényeges kérdésekben? Mennyire kedveli őket? Ők vajon kedvelik-e Önt? Kérhetnek-e Öntől szívességet? Esetleg kevés név van a papírján? Tényleg ennyire kevés emberrel találkozott ma?...

Előszó

A kapcsolati napló módszer kidolgozásának igénye egy, az egyéni kapcsolathálózat elemzés témakörében elkezdett vizsgálódásom során merült fel. Eredeti elképzelésem szerint több szempontból is hátrányos helyzetben élő emberek személyes kapcsolathálózatát akartam vizsgálni, mégpedig abból az aspektusból, hogy a kapcsolathálózat tagjai hogyan szolgálják ezen csoportok társadalmi re-integrációját. Szerettem volna megvizsgálni, hogy kik alkotják az egyének kapcsolathálózatát egy viszonylag kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetben élő embercsoportnál, léteznek-e „hidak”, és kikből lehetnek ilyen, a különböző társadalmi csoportokat összekötő elemek. Érdekelt az is, hogy hogyan „szerzik be” a hátrányos helyzetű emberek különböző erőforrásaikat, kiket mozgatnak kiket, milyen típusú kapcsolatokat tudnak elérni. Abból a feltételezésből indultam ki, hogy a hátrányos helyzetű csoportok hálózati deficitben „szenvednek”, azaz kevés rokon vagy nem rokon kapcsolatuk van. Arra voltam kíváncsi, hogy milyen kiterjedésű és nem mellesleg milyen összetételű kapcsolathálózat veszi körül az egyént. A kérdés már csak a helyes, alkalmas vizsgálati módszer megválasztása volt.

Az egyéni kapcsolatháló mérésének módszertanát tanulmányozva hiányként fogalmazódott meg bennem egy olyan metódus, mely egyszerre képes mérni az egyének hagyományos értelemben vett erős és gyenge kapcsolatait is.¹ Úgy gondoltam, hogy kell lenni egy olyan technikának is, amellyel az egyéni kapcsolathálózat viszonylag nagy szeletét lehet feltárni, megismerni. Az egyéni network, kapcsolathálózat aktuális és aktív részére voltam kíváncsi.

A kapcsolati napló módszer működését elsősorban a taiwani Yang Chih Fu írás-aiból, illetve az általa is felhasznált irodalmak feldolgozásából tudtam részletesen megismerni.

Az egyik legfontosabb kérdés, mely a napló módszer hazai adaptálása kapcsán felmerült az volt, hogy vajon fog-e működni a módszer, azaz a megkérdezettek szívesen és nem mellesleg hatékonyan, informatívan, megbízhatóan töltik-e ki a kapcsolati naplót. Hipotetikusan persze azt feltételeztem, hogy igen, alkalma-

¹ Granovetter alapján a társas kapcsolatoknak alapvetően két típusát különböztetjük meg: az erős kötésekhez szoktuk sorolni a szűk családi kapcsolatokat, elsősorban a szülőket, gyermekeket, házas/élettársakat, a bizalmas barátokat, általában olyan személyeket, akikkel az egyén rendszeres és intenzív kapcsolatban áll. A gyenge kapcsolatok, kötések olyan laza szálak, ismeretségek, melyek hidat képezve kapcsolják össze az egyénet a tőlük távolabb állókkal, akiket az erős kapcsolatok révén nem tudnának elérni. Ezek a gyenge kapcsolatok nagyon fontosak a társadalmi integráció szempontjából. A szomszédok, ismerősök a gyenge kapcsolati típusba sorolhatók. Az erős-gyenge kapcsolatokkal később foglalkozom még részletesebben is.

zható a napló módszer hazai viszonyok között is az egyéni kapcsolatháló mérésére, így a következő kérdés az volt, hogy vajon lesznek-e olyanok, akik körében jobban és olyanok, akik körében rosszabbul működik a módszer. Végiggondolva a kérdést, azt vártam, hogy a nők talán jobban rávehetők naplóírásra, mint a férfiak, illetve, hogy a fiatalabbak is jobban hajlanak majd a naplók kitöltésére, mint a középkorúak vagy az idősebbek, bár ők már nem feltétlenül a hajlandóság okán. Iskolai végzettség tekintetében a legalább középiskolai végzettségűektől vártam az informatívabb naplókat. Az alacsony iskolai végzettségűek esetében a funkcionális analfabetizmus lehet a visszatartó ok, a magasán képzettek esetében pedig a jól kvalifikáltsággal együtt járó munkatöbblet és időhiány, illetve a válaszmegtagadás okozhat naplóvezetési érdektelenséget. Ahogy Szalai is írta a népesség aktívabb és kvázi nyitottabb része jobban elérhető ezekkel a típusú módszerekkel (Szalai, 1978).

A napló módszerről, mint egy társadalomtudományi megismerést elősegítő módszer működéséről szólva nem lehet megkerülni a manapság is sokakat foglalkozató kérdést, nevezetesen a kvantitatív és a kvalitatív vizsgálatok helytállóságát, vitathatóságát. A könyvnek nem fő vonala e kérdés tárgyalása, így csak annyiban érintem a témát, hogy talán sokan egyetérthetünk azokkal (pl. Róbert Péter), akik a kvantitatív és kvalitatív technika együttes alkalmazása ('mixed-methods') mellett érvelnek. Letenyei László és Nagy Gábor Dániel is amellett érvel, hogy „A vizsgálatok érvényességét a kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtési technikák összekapcsolása növelheti (v.ö. Lazarsfeld–Rosenberg 1955; Boudon–Lazarsfeld 1966)” (Letenyei-Nagy, 2007).

A kvantitatív eljárásokkal gyűjtött adatok alapján egy keretet lehet felrajzolni, jó esetben egy stabil, informatív, valid és megbízható keretet, de ami ezen a kereten belül van, azt a kvalitatív módszerekkel gyűjtött adatokból nyerhető információ tudja kiszínezni, pontosítani, életszerűvé tenni.

Az eddigi tapasztalatok szerint a kapcsolati naplóval végzett kutatások, akárcsak az időmérleg vizsgálatok, ugyanannyi és nem több vagy kevesebb hibával járnak, mint a reprezentatív kérdőíves felvételek. A válaszmegtagadás növekvő aránya, a mintába bekerülő személyek nem együttműködése, az értékelhetetlen válaszok minden alkalmazott társadalomtudományi módszer hiátusa.

A következő kérdés, amely felmerült az volt, hogy amennyiben a módszer működik, akkor vajon mennyiben lehet másabb adatokhoz jutni vele, mint az általában használt generátor típusú adatgyűjtési módszerekkel. Amint azt a későbbiekben látjuk majd, a különböző módszerek különböző típusú kapcsolatokat tárhatnak fel (Campbell – Lee, 1991).

A kiinduló feltételezésem ezzel kapcsolatban az volt, hogy a naplóba nem csupán az erős, de a gyenge kötések is bekerülnek a napló vezetésének időszakában. Az elvárásom az volt, hogy a kapcsolati naplóval az egyének aktív kapcsolatait lehet leginkább megismerni, mely nem korlátozódik a napi rutin

kapcsolatokra és a klasszikus értelemben vett erős kötésekre (közele családtagok, közeli barátok). Ezenkívül azt vártam, hogy a naplós módszerrel az egyéni kapcsolathálózat nagyobb és aktivitást mutató szeletét lehet feltárni, mint az egyéb módszerekkel. Fu vizsgálatait is megerősítették ezeket a feltételezéseket (Fu, 2007, 2009).

Célként fogalmazódott meg az aktuális kapcsolatok és a névgenerátorral mérhető kapcsolatok együttes vizsgálata, azaz a naplós módszer és a névgenerátor együttes alkalmazása. Ezzel kapcsolatban azt feltételeztem, hogy a két módszerrel gyűjtött adatok csak némiképp fedik le egymást, így együttes alkalmazásuk hozzájárul az egyéni kapcsolathálózat szélesebb körű megismeréséhez.

Az empirikus kutatások validitása, érvényessége, az, hogy az empirikus mérés mennyire tükrözi a vizsgált fogalom valódi jelentését régóta fontos kérdés. Ez azért is lehet lényeges, mert az elvárás szerint a napló módszer alkalmazása növelheti az egyéni kapcsolathálózat vizsgálatának, mérésének validitását. A terjedelmi érvényesség az, mellyel érdemes lehet foglalkozni, azaz, hogy a naplós módszer, mint az egyéni kapcsolathálózat egyik mérőeszköze mennyire képes átfogni az egocentrikus network jelentéstartományát (Babbie, 1999).

Ez a könyv alapvetően az egyéni kapcsolathálózatok vizsgálatával foglalkozik: a kapcsolati napló működését mutatja be teszt kutatások és a naplóval végzett első hazai alapkutatás adataira támaszkodva. Ezenkívül szó lesz a névgenerátor és a kapcsolati napló hasonlóságairól, különbözőségeiről is. Témája a kapcsolati napló módszer hazai kialakításának, fejlesztésének, tesztelésének, továbbá a naplóval végzett kutatás eredményeinek részletes bemutatása. Mielőtt ezeket az eredményeket tárgyalnám, áttekintem a kapcsolathálózati megközelítés metodológiai alapjait, majd a névgenerátor illetve napló módszer előzményeit, felhasználási tapasztalatait összegzem.

A könyvben a következő témákkal foglalkozom részletesebben:

1. Megvizsgálom, hogyan működik a kapcsolati napló hazai viszonyok között, aztán a napló, mint módszer működését elemzem.
2. Körüljáróm azt a kérdést, hogy a naplós módszer valóban alkalmas-e arra, hogy hatékonyan mérje az egyént körülvevő aktuális kapcsolathálózatot. Ennek során kapcsolati naplóval és névgenerátorral gyűjtött adatok statisztikai elemzésére kerül sor.

3. Megvizsgálom az egyéni kapcsolathálózat terjedelmét, méretét, összetételét a két módszer (kapcsolati napló és névgenerátor) segítségével feltárt adatok, illetve a napló módszerrel megismert erős és gyenge kapcsolatok részletes elemzésével.

Nem próbálom bizonyítani a kapcsolati napló módszer elsőségét, „jóságát” bármelyik más, az egocentrikus kapcsolathálózat feltárására irányuló módszerrel szemben. Így nem áll szándékomban az sem, hogy a kutatásban alkalmazott névgenerátor és napló módszer eredményeit olyan szempontból vessem össze, hogy abból valamelyik módszer elsőbbségére lehessen következtetni.

Bízom abban, hogy az olvasók találnak a könyvben olyan információkat, melyek egyrészt arra ösztönzik, hogy foglalkozzanak a társas kapcsolatokkal, azok vizsgálatával, másrészt kedvet kapnak ahhoz, hogy kipróbálják a kapcsolati napló módszert.

A szerző

DUPress e-jegyzetek

A hálózatelméleti megközelítésről általában

DUPRESSE Egyszetek

A kapcsolathálózathoz kötődő irodalom mind nemzetközi, mind pedig hazai tárháza mára már igen jelentőssé vált. A széleskörű kapcsolathálózati elemzésekhez fűződő kutatások, irodalmak bősége következhet abból, hogy a tudományterület viszonylagos fiatalsága ellenére különböző tudományterületek fedezték és fedezik fel napjainkban is a network elemzések, a hálózati megközelítés nyújtotta lehetőségeket.

A hálózatelméletekkel foglalkozva már kezdetben szembesültem azzal, hogy a különböző szerzők egészen máshonnan közelítenek a témához. Lehet beszélni egy populárisabb, könnyebben fogyasztható megközelítésről, melynek irodalma egyelőre viszonylag szűk keretek között ugyan, de magyarul is hozzáférhető. Gondolok itt például Barabási Albert-László: *Behálózva A hálózatok új tudománya* (2002), vagy a nemrégiben megjelent Villanások (2010), továbbá M. Buchanan: *Nexus, avagy kicsi a világ A hálózatok úttörő tudománya* (2003), Csermely Péter: *A rejtett hálózatok ereje* (2005) című könyvekre. Ezek az írások nem szociológiai elméletekre alapoznak, nem azokból indulnak ki, sőt nem is a társadalomtudományok oldaláról közelítenek a hálózatokhoz, hanem inkább a természettudományos érdeklődés felől. Azonban az említett szerzők is valahogy mindig eljutnak a társadalomhoz, elméleteiket, természettudományos következtetéseiket vonatkoztatják az emberekre, a társadalmi jelenségekre is.

A hálózatkutatás az utóbbi évtizedekben a társadalomtudományok területén is egyre erősödő módszertani megközelítés, de már korábban is foglalkoztak hasonló jellegű felvetésekkel az antropológiában, a szociálpszichológiában és a szociológiában. Ezek közül érdemes megemlíteni az antropológus Radcliffe-Brown illetve Nadel munkásságát, a szociálpszichológia területéről Moreno-t és az általa fejlesztett szociometriát, továbbá a diád, triád alakzatokkal foglalkozó kutatások hatásait lehet kiemelni előzményként. A szociológia klasszikusai közül Durkheim mutatott rá arra, hogy a társadalomtudományi elemzésekben nem hagyható figyelmen kívül az a kontextus, amelyben az egyén van. Simmel az egymást átmetsző körök elméletével említhető, mint olyan szociológus, aki már korát meghaladó módon érintette a kapcsolathálózat témakörét, valamint Lazarsfeld kétlépcsős kommunikációs elmélete is itt kaphat helyet. A hálózat-elemzésre hatással volt a kommunikációkutatás fejlődése is. Itt lehet megemlíteni Merton munkáit a különböző kommunikációs körökhöz tartozó „lokális” és „kozmpolita” csoportszerepekről. Laumann tekinthető a személyes kapcsolathálózati megközelítés egyik előfutárának, aki az addig zömmel mikroszintű vizsgálatokat makroszintre helyezte át.² Egyes szerzők szerint a kapcsolathálózat elemzések fejlődésének háttérében elsősorban az állt, hogy a közösségek vizsgálatakor a kutatók nagy hiátussal találták szembe magukat mind elmélet, mind

² A hálózatkutatás előzményeiről lásd Freeman C., Linton (2004): *The Development of Social Network Analysis. A Study of Science*. Vancouver. Empirical Press

metodológia terén. A legtöbb elmélet (pl. Durkheim: mechanikus és organikus szolidaritás, vagy Tönnies: közösség és társadalom) tulajdonképpen az „elveszett közösségekről” szólnak, az individualizálódás kísértetét zengik a közösség helyett. További problémát jelentett a kollektív tudat értelmezése, viselkedést befolyásoló fontos tényezőnek való kikiáltása is. A kapcsolathálózat elemzők ugyanis nem fogadják el feltétlenül a kollektív tudat prioritásának hangsúlyozását az egyéni cselekvések meghatározásában. Helyette azt állítják, hogy az egyének strukturális elhelyezkedésének van jelentősége, és annak, hogy milyen társadalmi kapcsolatok veszik körül az egyént. Ezeket az elméleteket az 1950-es években kezdték el „felülvizsgálni” a szociológusok, mikor is rámutattak arra, hogy bár az individualizálódás nagyfokú, és megtette hatását, mégis léteznek az egyének körül olyan más egyének, akikkel kapcsolatban áll. Ezek már nem biztos, hogy a korábbi értelemben tekintett közösségek, de mindenképpen társas kapcsolatok, melyek körülveszik az egyént, és integrálják a társadalomba (Szántó, 2006).

A kapcsolatorientált megközelítés intézményesülése folyamatosan valósul meg, hiszen nagyon sok hálózati témájú publikáció jelenik meg, vannak rangos nemzetközi konferenciák, pl. a Sunbelt, ami a kapcsolathálózattal foglalkozók nemzetközi szervezetének (INSNA – International Network for Social Network Analysis,) éves konferenciája; oktatják egyetemeken; jelennek meg folyóiratok, melyek csak a hálózatkutatással foglalkoznak (pl. Social Networks, Connections).

A kapcsolathálózat elemzés alapítóinak olyan kutatókat tekinthetünk, mint pl. Clyde Mitchell, Harrison C. White, Frank Harary vagy Linton C. Freeman. A kapcsolathálózat elemzés fejlődéséről részletesen lehet olvasni Freeman 2004-ben megjelent, „The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science” című könyvében. A hazai szociológusok közül először Utasi Ágnes, Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Sík Endre, Szántó Zoltán kezdett el foglalkozni részletesebben a témával, majd egyre bővült és bővül az a kör, amely a kapcsolathálózat elemzéssel foglalkozik (lásd pl. www.socialnetwork.hu) (Dávid, 2011).

Egy társadalomkutató számára nagyon fontos és lényeges pont az adatgyűjtés során annak a módszernek a kiválasztása, mely a legjobban illeszkedik kutatási témájához. Tudnunk kell jó mérési módszert választani ahhoz, hogy valid, azaz érvényes és értékelhető adatokat kapjunk. Emellett fontos figyelembe venni azt a kontextust is, amelyben az adatgyűjtés megtörténik. A kapcsolatokra irányuló vizsgálatok legnagyobb folyamánya, hogy feloldja az izolált személyek vizsgálatának dilemmáját, hiszen az egyént kapcsolataiba ágyazva veszi figyelembe, nem „metszi ki” a társadalomból. Így lehetővé válik a kontextuális elemzés is. Ezentúl további előnye, hogy képes feloldani a makro-mikro társadalmi elemzések közötti konfliktusokat is egy „mezo” szintű elemzési lehetőséget nyújtva.

Alapfogalmak, fogalmi keretek

Egyfajta rövid, összefoglaló előzményként, illetve a következőkben tárgyalásra kerülő részek megelőlegezésként álljon itt egy hosszabb idézet Angelusz Róbert és Tardos Róbert egyik tanulmányából:

„A következő különbségtétel már inkább metodológiai jellegű, amennyiben arra vonatkozik, hogy a hálózatok megragadása valamennyi egység, viszonylat figyelembevételével, teljes körű alapon, vagy bizonyos metszetek kiragadásával, például valamilyen reprezentatív mintaválasztás egyéneinek (megkérdezettjeinek) személyes környezete, megjelölt partnerkapcsolatai révén történik. Ez utóbbi egocentrikus eljárás, s az azzal kapcsolatos survey technikák bevezetése jelentős fejlemény volt a hatvanas-hetvenes években a korábbi szociometriai jellegű, illetve antropológiai megfigyeléseihez képest, különösen miután a főként az erős kötésű kapcsolatok megragadására alkalmas Fischer–McAllister-féle (1978) névgenerátoros, illetve a nem csak rokoni, baráti típusú, hanem az eknél jóval nagyobb számú, lazább ismeretségen alapuló gyenge kötésű kapcsolatok átfogására is képes Lin–Dumin-féle (1986) pozíciógenerátoros technikát is alkalmaztak” (Angelusz – Tardos, 2009:32).

A kapcsolathálózat vizsgálata alapvetően irányulhat a teljes kapcsolathálózat megismerésére, illetve a társadalom egyes tagjának a kapcsolatainak felmérésére, melyet egocentrikus mérésnek nevezünk (többek között: Bott, 1957; Knoke-Kuklinski, 1982; Wellman, 1988, 2007; Scott, 1991; Wasserman-Faust, 1994; Marsden, 2005).

A kapcsolathálózat (network): nem más, mint a szereplők (ego(s); alter(s)) és a közöttük lévő kötések (ties) összessége. A network megközelítés abból indul ki, hogy minden egyénnek vannak kapcsolatai másokkal (Wasserman-Faust, 1994).

A továbbiakban a vizsgált személyt egyénként, egoként is fogom említeni, a vizsgált személyhez köthető másokat pedig altereknek is hívom. A kapcsolathálózatban előforduló kapcsolatokat adott esetben a kötés szóval is helyettesítem.

Teljes kapcsolathálózat

A teljes kapcsolathálózat (total network, whole network) megismerésére törekvő kutatások az olyan kapcsolatrendszeret tanulmányozzák, mint a szomszédság, munkahely, szervezetek, stb. (Chua V.-Madej J.-Wellman B., 2009). A teljes kapcsolathálózatok vizsgálata esetén az adott hálózat valamennyi egységét figyelembe veszik és az úgynevezett kapcsolati vagy szociomátrix-szal vizsgálják, ahol a hálózathoz tartozó minden személy, a hálózathoz tartozó mindenki mással kapcsolatban megad bizonyos paramétereket (pl. kivel járnak egy közösségbe).

Moreno korábban már említett szociometriája is ide sorolható: egy-egy zárt csoportban mérte a szimpátia-antipátia megjelenését, egyszerű, választásokon alapuló kérdésekkel. A szociometriai iskola manapság is létezik, és elsősorban a mikro-network kutatásokkal foglalkozók alkalmazzák. A teljes kapcsolathálózat méréséhez szükséges egy lista, mely tartalmazza az adott populáció minden tagját. A teljes network méréséhez elvileg minden, a listán lévő egyénnek be kell számolnia a lista összes többi tagjával való kapcsolatáról. Ez a típusú mérés leginkább olyan közegekben (kisebb közösségek, szomszédságok, szervezetek, munkahelyi szervezetek) valósítható meg, melyek természetes határral rendelkeznek, tehát világosan tudjuk azt, hogy ki tartozik még az adott populációhoz és ki az, aki már nem tagja annak (Wellman, 1988). A teljes kapcsolathálózatok ábrázolására általában gráfokat és szociomátrixot használnak, de egyre több számítógépes program jelenik meg az elemzések könnyebbé tételére továbbá vizuális megjelenítésére. (A legismertebbek pl. Pajek, Egonet, Ucinet, Netdraw, Siena.) A teljes kapcsolathálózati méréseknél használt és széleskörben elfogadott indexek elsősorban Knoke és Kuklinski (1982) valamint Burt (1984, 1985) nevéhez köthetők. Ilyen például a sűrűségi index, mely azt mutatja, hogy az egyén elvileg lehetséges kapcsolatainak mekkora hányada realizálódik. A kapcsolatháló multiplicitása arra utal, hogy az adott háló szereplői közötti kapcsolatok többféle tartalommal bírnak, míg az uniplexitás azt jelenti, hogy a vizsgált kapcsolatnak csak egyféle tartalma van. A rétegzettségi index ehhez kapcsolódóan azt mutatja, hogy az egyén kapcsolatai közül mennyi multiplex jellegű van (Szántó, 2006). A központiség mérésére használatos mérőszámok: fok-centralitás (a közvetlen kapcsolatok száma), a közelség (az egyén milyen könnyen éri el a vele közvetlen kapcsolatban nem álló személyeket); közöttség (ki az, aki sok másik személy között helyezkedik el) (Dávid, 2011).

Egyéni kapcsolathálózat

Az egyéni kapcsolathálózati megközelítés (personal network, egocentric network) a vizsgált személy, az ego nézőpontjából tekint az adott kapcsolathálóra, és az általa megjelölt másokkal, alterekkel meglévő kapcsolatait vizsgálja. (Chua V.-Madej J.-Wellman B., 2009).

Az egocentrikus mérés során az adatgyűjtés mintájaként az adott társadalom tagjai (ego) szolgálnak, akik kapcsolatokkal (alter) rendelkeznek. Ezekben a vizsgálatokban az ego (a megkérdezett személy) az egyetlen információforrás, aki felsorolja, majd különböző paraméterek alapján jellemzi a saját kapcsolathálózatához tartozó személyeket és a velük való kapcsolatát. Az egyéni kapcsolathálózatok megismeréséhez leggyakrabban használt módszerek a névgenerátor technika, valamint a pozíció-generátor módszer. Egyes szerzők szerint az igazi

kihívást az egyének társas kapcsolatának minél szélesebb körű feltárása jelenti (Molin, E.-Arentze, T.-Timmermans, H., 2008).

A hálózatok típusainak másfajta megközelítése

A kapcsolathálózati megközelítés másfajta tipizálását adja Wasserman és Faust, akik a hálót alkotó aktorok halmazának természete és a halmazokat alkotó egyének között lévő kötések tulajdonságai alapján négyféle hálózatot különböztettek meg:

1. egydimenziós hálózat (one-mode network): a hálót alkotó aktorok lehetnek egyének, csoportok, szervezetek, közösségek, stb. A kapcsolatokat az egyének alkotta párok (diád) szintjén vizsgálja. pl. Barnes (1972) a párokat alkotó egyének közti attitűdöt, szerepeket, tranzakciókat vizsgálta. Knoke és Kuklinski (1982) egy bővebb listát állított össze a kapcsolatok általános típusairól, melyeket az aktorok egyszerű halmazának vizsgálatával lehet mérni: egyéni értékelés, pozitív-negatív visszajelzések (barátság, tisztelet, stb.); anyagi erőforrások áramlása (kölcsonadás, kölcsönkérés, vásárlás-eladás); interakciók, formális szerepek, rokonság (házasság, leszármazás). Az egydimenziós hálózat elemzése a hálót alkotó aktorok jellemzőinek vizsgálatára is irányul, mellyel az adott kapcsolathálózat összetételét lehet leírni.
2. kétdimenziós hálózat (two-mode network): a vizsgálat két kapcsolathálózatot alkotó aktor-halmazra, vagy pedig egy egyénekből és egy eseményekből álló hálóra fókuszál, az egyik illetve a másik hálóhoz tartozó aktorok közötti kapcsolatot méri. Tulajdonképpen olyan diádokat vizsgál, ahol a diádot alkotó egyik fél az egyik kapcsolathálózathoz tartozik, a másik fél pedig a másik kapcsolathálózat tagja. A vizsgálat kiterjeszhető az egyes kapcsolathálózatot alkotó egyének közötti kapcsolat tanulmányozására is.
3. speciális diádikus network (Special Dyadic Networks): olyan vizsgálatok tartoznak ide, melyek alapvetően egy-egy speciális, diád kapcsolatra irányulnak. Ebben az esetben az adatgyűjtés nem terjed ki a vizsgálati személy minden kapcsolatára, csak bizonyos típusú kapcsolatokat vesz figyelembe, pl. férj-feleség, anya-gyerekek, apa-fia.
4. egocentrikus network (ego-centered networks): a kapcsolathálózat ebben az esetben egy vizsgált egyénekből (focal actor=ego) és azokból a másokból (alters) áll, akikkel az egyén kapcsolatban van. Az egocentrikus network magában foglalja az alterek közötti kapcsolatokat is. A feltárha-

tó egocentrikus kapcsolathálózatok általában limitáltak, mivel rendszert csak néhány altert adnak meg a vizsgálati személyek, pl. GSS (erről később bővebben). Az egocentrikus kapcsolatháló vizsgálataiban a kutatók névinterpretáló kérdéseket is alkalmaznak, azaz a vizsgálati személy, ego bizonyos paraméterek alapján (nem, kor, iskolai végzettség, stb.) jellemzi az általa megnevezett altereket, akik a kapcsolathálózatához tartoznak. Az egocentrikus kapcsolathálózat vizsgálat első jelentősebb alkalmazói: Bott (1957); Boissevain (1973); Bernard, Johnsen, Killworth, McCarty, Shelley és Robinson (1990); Burt (1984, 1985); Marsden (1987, 1990); Wellman (1993). Az egocentrikus mérési módot gyakran alkalmazzák a társas támogatás (social support) vizsgálatára is. Ebben az esetben a társas támogatás azokra a kapcsolatokra utal, melyek segítséget nyújtanak az egyénnek bizonyos helyzetekben (Wasserman-Faust, 1994).

Kit tekintünk a kapcsolathálózat tagjának?

Kapcsolathálózati megközelítésből lényegi kérdés, hogy tulajdonképpen kik tartoznak az adott háléhoz, azaz kik a releváns aktorok. Vannak olyan kutatások (pl. Laumann and Pappi, 1976; Galaskiewicz, 1985; Knoke and Kuklinski, 1982), ahol viszonylag egyértelmű, hogy kik tartoznak a megismerni kívánt kapcsolathálózathoz (pl. egy konkrét szomszédság, kis települések, klubok, osztályok, irodák, stb.), de vannak olyanok is, ahol nagyon nehéz, néha talán lehetetlen meghúzni a határokat (boundaries). A gyakorlatban, még ha kvázi teljes körű névjegyzék alapján próbáljuk meghatározni a határokat, akkor is beleütközhetünk abba a kérdésbe, hogy vajon a névjegyzék által kijelölt határon kívül eső kapcsolatokat figyelembe vegyük-e vagy sem. A határok definiálásához leggyakrabban a találkozási gyakoriságot, vagy a kapcsolat intenzitását vesszük figyelembe. Mintavételi módszerként a hólabda technika (snowball sampling), illetve a véletlen hálózatok (random nets) említhetők még meg (Goodman, 1961; Erikson, 1978; ill. Fararo 1981, 1983; Fararo and Skvoretz, 1984). A vizsgált kapcsolathálózat határait egyébként mi magunk is kijelölhetjük.

Laumann, Marsden és Prensky (1989) kétféle megközelítést nyújt a kérdés tisztázásához: 1) realista – azokat kell a kapcsolathálózat tagjának tekinteni, akiket az aktorok odatartozónak tartanak, és akik magukat is az adott kapcsolathálózatához sorolják. pl. egy utcasarki 'gang'-be azok tartoznak, akiket oda sorolnak a többiek és ők maguk is a galerihez tartozónak gondolják magukat; 2) nominalista – a háléhoz tartozók köre a kutató elméleti érdeklődési köre alapján meghatározott. A szerzőpáros egyébként amellet érvel, hogy mindkét megközelítés

szükséges a hálózatban szereplő egyének azonosításához (Wasserman-Faust, 1994).

A továbbiakban az egocentrikus kapcsolathálózat mérési módszereire fókuszálunk, nem térek ki a teljes network vizsgálatának bemutatására, elemzésére.

DUPress e-jegyzetek

« A kapcsolatokról szóló empirikus adatgyűjtés lehetséges, de nem könnyű... »

Az egyéni kapcsolathálózat vizsgálata

Adatgyűjtési módszerekről általában

A következőkben azt fogom röviden áttekíteni, hogy milyen módszerekkel lehet adatokat gyűjteni az egyéni kapcsolathálózatokról. Wasserman és Faust a következő módszereket említi:

- kérdőív – a leggyakrabban alkalmazott technika (tipikus példája a névgenerátor típusú kérdőív). A kérdőív általában a válaszadónak a másokhoz fűződő kapcsolatának vizsgálatára tartalmaz kérdéseket (pl. kit kedvelnek, kit tisztelnek, kitől kérnek tanácsot, stb.). A kérdések különböző típusúak lehetnek:
 - 1) névlista (roster) vagy szabad név-felidézés (free-recall) – névlistát akkor lehet alkalmazni, ha a kutató pontosan tudja, hogy kik tartoznak a vizsgálandó személyek közé, (pl. Krackard és Stern (1988) vizsgálata egyetemi hallgatók közötti barátságról – említi Wasserman-Faust, 1994). Amennyiben a kutató nem rendelkezik pontos névlistával, akkor a vizsgálati személyek generálják a névlistát (free-recall). Alapvetően a különböző szituációkat tartalmazó névgenerátor kérdőíveket sorolhatjuk ide.
 - 2) szabad (free) vagy kötött (fixed) választás – a megkérdezettek irányított kérdések alapján sorolják fel kapcsolataikat (pl. sorolja fel az első három legjobb barátját). Vannak olyan kutatások, ahol meghatározzák, hogy hány altert említhet a vizsgálati személy (fixed) és vannak olyanok, akik nem limitálják a megnevezhető személyek számát (free).
 - 3) osztályozás (rating) vagy teljes sorrend (complete ranking) – néhány vizsgálatban arra kérték a megkérdezetteket, hogy osztályozzák vagy rangsorolják az adott háléhoz tartozó altereket, általában a megkérdezetthez fűződő kapcsolat erőssége alapján (pl. Bernard, Killworth and Salier, 1980 – említi Wasserman-Faust, 1994).
- interjú – az interjú lehet személyes vagy telefonos. Ebben a formában is lehet alkalmazni a névgenerátor típusú kérdőíveket (Kürtösi, 2002). (Pl. Galaskiewicz (1985) Minneapolis legnagyobb cégeinek vezérigazgatóival készített face-to-face interjúkat; Wellman east-york-i vizsgálata vagy Fischer észak-kaliforniai kutatása is ide sorolható – említi Wasserman-Faust, 1994).
- megfigyelés – ez a fajta adatgyűjtés a terepkutatásokon (field research) a leggyakoribb, mikor az adott kapcsolathálózat tagjai közötti interakciót figyelik meg (pl. Kapferer 1969; Bernard and Killworth, 1977 – említi Wasserman-Faust, 1994).
- archív „felvételek”, különböző nyilvántartások, feljegyzések – újságcikkek, tanulmányok, bírósági felvételek, vezetői találkozókról készített összefoglalók vizsgálata (itt Burt és Lin munkáit említi Wasserman-Faust, 1994). Pl. or-

szágok közötti politikai interakciók vizsgálata, vagy oktatók között egymás idézésének gyakoriságának tanulmányozása.

- kísérlet – laboratóriumi körülmények között megfigyelnek bizonyos, a kapcsolathálózatokban végbemenő interakciókat, tehát tulajdonképpen egy mesetárséges, kísérleti környezetben vizsgálják azt.
- speciális technikák:
 - 1) kisvilág (small world) – Milgram (1967) illetve RSW, fordított kisvilág vizsgálat (pl. Killworth and Bernard 1978; Killworth et al. 1984).
 - 2) napló (pl. Gurevich 1961; Pool and Kochen, 1978) – alapvetően azt kéri a megkérdezettől, hogy folyamatosan készítsen feljegyzést arról, hogy kikkel kerül kapcsolatba (Wassermann-Faust, 1994).

Az adatgyűjtések elsődleges célja, hogy becslést adjanak az egyént körülvevő kapcsolathálózat méretéről. A következő, összefoglaló táblázatban (1. sz. táblázat) jól látható, hogy többen, többféle módszerrel, többféle eredményre jutva próbálták megbecsülni az egyéni kapcsolathálózat méretét. Killworth és szerzőtársai szerint a legjellemzőbb, hogy a kutatók inkább a becsléssel foglalkoznak, nem pedig a kapcsolathálózat méretének a vizsgálatával (Killworth et al. 1990:290).

1. sz. táblázat

Az egyén network mérete különböző mérések alapján

Szerző(k)	Módszer	Becslés
Gurevitch, 1961	napló	122-5053 (átlag 2130)
Pool and Kochen, 1978	telefonkönyv	3100-4250
Fischer, 1982	névgenerátor	20-30
Bernard et al., 1987	telefonkönyv	173-810

Saját szerkesztés (Killworth et al, 1990 alapján)

A fenti táblázat kiegészíthető a brit antropológus, Robin Dunbar becslésével, aki különböző kutatások alapján azt állítja, hogy egy személy 150 szoros és személyes kapcsolatot képes fenntartani.³

A Field Methods című folyóirat 2007-ben több, az egyéni kapcsolathálózat mérésével foglalkozó tanulmányt⁴ jelentetett meg, felhívva a figyelmet arra a tényre, hogy a hagyományosnak mondható névgenerátor és pozíció-generátor módszerek több ponton és több okból fejlesztésre, továbbgondolásra szorulnak.

Az elmúlt négy évtizedben a különböző típusú névgenerátorok voltak a legfontosabb mérési módszerek, melyek közelebb vitték a kutatókat az egocentrikus kapcsolathálózat megismeréséhez. Ennek két leggyakrabban alkalmazott, legnépszerűbb módszere a Wellman, Fischer, Burt, Marsden neveihez köthető *névgenerátor* (lásd még pl. Laumann, 1973; Wellman, 1979; McCallister and Fischer, 1978; Fischer, 1982; Burt, 1984; Campbell and Lee, 1991; Marsden, 1987), valamint az elsősorban Lin és Dumin nevével fémjelzett *pozíció-generátor* (pl. Lin and Dumin, 1986; Lin, 2001; Erickson, 2004). Mindkét módszer elsődleges célja, hogy az egyéni kapcsolatrendszer társas támogatását és a kapcsolatok által elérhető erőforrásokat próbálja feltárni. A két módszer között azonban fontos metodológia és teoretikus különbségek vannak (Chua-Madej-Wellman, 2009).

A névgenerátor és a pozíciógenerátor mellett az erőforrás-generátort kell még megemlíteni (Snijders, 1999, van der Gaag and Snijders, 2004), továbbá a pozíció- és erőforrás-generátor között elhelyezkedő méretgenerátort (McCarty et al, 2001).

Névgenerátor, pozíció-generátor, erőforrás-generátor, méretgenerátor

A névgenerátor

Névgenerátor módszerek alapvetően a társas támogató rendszer mérésére irányulnak, így leginkább az úgynevezett erős kapcsolatokat lehet vele jól mérni. Az egyéni kapcsolathálózat méréséhez általában alkalmazott névgenerátor típusú

³ Lásd pl. R., Dunbar (2010): How many friends does one person need. Faber and Faber, London

⁴B.Hogan, J.A.Carrasco, B.Wellman Visualizing Personal Networks: Working with Participant-aided Sociograms

C.McCarty, J.L.Molina, C.Aquilar, L.Rota: A comparison of Social Network Mapping and Personal Network Visualization

A.Marin, K.N.Hampton: Simplifying the Personal Network Name Generator: Alternatives to Traditional Multiple and Single Name Generators

S.L.Feld, J.L.Suitor, J.G.Hoegh: Describing Changes in Personal Networks over Time

módszerekkel alapvetően az egyént körülvevő erős, társas támogatást nyújtó kapcsolatokat lehet felmérni, melyben elsősorban a családi kapcsolatok dominálnak. A névgenerátor típusú kérdőívek csak azokban a szituációkban gyűjtene-nek neveket, melyeket a kutató előre megfogalmaz (és melyek kutatási témánként változóak lehetnek).

Az egyéni kapcsolatrendszeréről szóló adatgyűjtés alapvetően azon alapul, hogy felvázoljuk az egyének (ego) kapcsolatait más emberekkel (alterek). Módszertanilag az adatgyűjtés első lépése, hogy az interjúkészítő/kérdezőbiztos azt kérdezi az egyénektől, hogy kikkel állnak kapcsolatban. Az egyén által felsorolt másokat tekintik az adott egyén társas kapcsolatrendszerének. A következő lépésben a kutatások ezekről az alterekről, megnevezett másokról gyűjtene-k információkat (pl. Wellman, 1979, 2001a, 2001b; Fischer, 1982a, 1982b; Hogan, Carrasco and Wellman, 2007).

A névgenerátor alapesetben azt kéri a válaszadótól, hogy készítsen egy listát azokról a kapcsolatairól, amelyek eleget tesznek bizonyos, előre megadott kritériumoknak, pl. erős kapcsolatok, barátok, stb. (pl. Fischer, 1982a, 1982b; Wellman, 1979).

Vannak kutatások, melyekben egyszerűen azt kérdezték meg az emberektől, hogy „Ki az Ön legjobb barátja?” (Laumann, 1973), vagy azt, hogy kik azok, akikkel intim, közeli kapcsolatban van a megkérdezett (Wellman, 1979). Mások azt kérték a megkérdezettektől, hogy nevezzék meg azokat az embereket, akikkel bizonyos erőforrásokat tudnak cserélni, pl. akitől kölcsön tud kérni adott esetben egy nagyobb összeget, vagy akitől tanácsot kér munkával kapcsolatos döntésben (Fischer, 1982a). A tapasztalatok szerint ez utóbbi megközelítéssel több nevet lehet gyűjteni, az egyéni kapcsolathálózat nagyobb szeletét lehet megismerni, mint az előző típusúval, viszont kimaradnak az olyan kapcsolatok, akik nem nyújtanak a megkérdezettnek társas támogatást (Chua-Madej-Wellman, 2009).

Az általában alkalmazott névgenerátorok afelé tendálnak, hogy szinte csak az úgynevezett erős kötések megismerésére törekszenek (Chua-Madej-Wellman, 2009). Ez alól kivételt jelent pl. a Granovetter által használt névgenerátor, mely tartalmazott egy olyan kérdést (munkahelykeresés), ami a gyengébb, de fontos kapcsolatokat is vizsgálta (Granovetter, 1973, 1974, 1982).

A névgenerátor alkalmazása során általában ún. névinterpretáló kérdéseket is használnak a kutatók, melyek arra irányulnak, hogy különböző paraméterek alapján leírják az egyén (ego) által megnevezett egyes személyeket (altereket), illetve, hogy képet adjanak az ego és az egyes alterek kapcsolatáról (Marsden, 2005). A névinterpretáló kérdések magukba foglalnak olyan kérdéseket, mint 1) a személyes jegyeket leíró kérdések – a megnevezett neme, kora, iskolai végzettsége, szocio-ökonómiai háttere; 2) a kötések leírására szolgáló kérdések –

ego-alter közötti kapcsolat típusa (szerep szerint), a kapcsolat gyakorisága, az intimitás szintje, a kötés élettartama, eredete (Chua-Madej-Wellman, 2009).

A névgenerátor viszonylag részletes információt ad az egyén kapcsolatrendszeréről, a kitöltésével kapcsolatban azonban több esetben megfogalmazódott, hogy nagyon unalmas lehet (Fu, 2007). Ennek kiküszöbölésére született például a 'participant-aided sociograms' (Hogan, Carrasco, Wellman, 2007). Ez az „alacsony technológiájú” módszer (papír, ceruza, post-it) arra kéri a megkérdezetteket, hogy sorolják fel, majd egy koncentrikus körökből álló ábrára helyezték el azoknak a személyeknek a neveit, akikkel kapcsolatban állnak. A koncentrikus körök mindegyike különböző intimitási szintet képvisel. A megkérdezett van a legbelső körben, őt közvetlenül a szoros kapcsolatai veszik körül, aztán a kevésbé szoros, majd a gyengébb kötések következnek. McCarty (2002) figyelte meg, hogy az egyének különböző csoportonként osztályozzák az általuk megnevezett személyeket, tehát könnyebbnek tűnik az adatgyűjtés is, ha mindenkit egyszerre „lát” a megkérdezett (Hogan, Carrasco, Wellman, 2007; Chua-Madej-Wellman, 2009). A módszer jól működhet segítő szakmákban az egyén társas támogató rendszerének feltárására is, hiszen a segítséget kérő aktív közreműködésével válik világossá, átláthatóvá és megismerhetővé az a természetes kapcsolathálózat, ahonnan az egyén társas támogatást, a különböző erőforrások áramlását várhatja.

A pozíció-generátor

A pozíció-generátor különbözik a névgenerátortól, hiszen ez a *társadalmi hierarchiában betöltött helyre* fókuszál és nem az *individuais szereplőkre a hierarchiában*. Azt próbálja megbecsülni, hogy egy egyénnek milyen esélyei lehetnek arra, hogy kapcsolatai révén különböző helyet foglaljon el a hierarchiában. Ezzel a módszerrel inkább az úgynevezett gyenge, mintsem az erős kötések lehet mérni, tehát éppen azokat, amelyek hidakat képezhetnek egyes társadalmi rétegek között (Lin-Fu-Chen, 2008).

A pozíciógenerátorban a kutatók azt kérdezik a válaszadótól, hogy az előre felsorolt, különböző státuszú foglalkozások (ügyvéd, orvos, tanár, titkárnő, boltos, stb.) képviselői közül ismer-e valakit vagy sem. A pozíciógenerátor módszer alkalmazásakor lehetőség szerint olyan foglalkozáslistát kell összeállítani, mely jól lefedi az alacsony és a magas presztízsű foglalkozásokat. Ezenkívül célszerű olyan foglalkozásokat választani, melyeket mindenki nagy valószínűséggel ismer, tehát az adott társadalomban jól „látható” az adott foglalkozás, sokan végzik az adott tevékenységet. A foglalkozásokat úgy kell megnevezni, hogy mindenki számára világos, egyértelmű legyen, mindenki ugyanazt érte alatta. Érdeemes olyan listát készíteni, amit sok ideig lehet alkalmazni, nem avulnak el hamar az adott foglalkozások (Erickson, 2004; Lin-Fu-Chen, 2008). A pozíciógenerátor előnye, hogy könnyű adminisztrálni, kitölteni.

Az erőforrás-generátor

Az erőforrás-generátor egy olyan technika, mely kombinálja a névgenerátor (részletes erőforrás információk) és a pozíciógenerátor (gazdaságos és extenzív) erősségeit. A módszer elsősorban van der Gaag és Snijders kutatásához köthető, melyet alapvetően az egyéni társadalmi tőke mérésére fejlesztettek ki (van der Gaag and Snijders, 2004).

Az erőforrás-generátor azt méri, hogy az egyének rendelkeznek-e bizonyos, speciális erőforrásokat nyújtó kapcsolatokkal pl. autószerelő, zenész, irodalmi tudással rendelkező, stb.

Az erőforrás-generátort Dániában, 1999-2000-ben felvett adatokon fejlesztette Völker és Flap (2001) egy több mint 1000 fős, reprezentatív mintán. 35 kategóriát alkalmaztak (ismer-e olyat: 1) aki meg tudja szerelni az autóját, biciklijét; 2) gépkocsi tulajdonos; 3) saját kezűleg meg tudja javítani a háztartási gépeket; 4) idegen nyelven beszél és ír; 5) tud számítógépen dolgozni; ...). A kategóriákat is osztályozták, eltérő mezőket különböztettek meg: privát, társas, rekreációs, munka, állampolgári; továbbá a társas támogatás szokásos kategóriái, mint az instrumentális, információs, érzelmi, társaság; instrumentális, expresszív, gazdagság; hatalom, státusz; humán tőke, kulturális tőke (van der Gaag and Snijders, 2004).

A módszer előnye, hogy könnyebb, gyorsabb kitölteni, mint a névgenerátort, és konkrétabb, közvetlenül interpretálhatóbb, mint a pozíció-generátor. Míg a pozíció-generátor inkább a presztízzsel és végzettséggel kapcsolatos erőforrásokat méri, addig az erőforrás-generátor az expresszív és az egyéni skillekkel kapcsolatosokról ad számot (van der Gaag, Snijders and Flap, 2008; ill. Chua-Madej-Wellman, 2009).

A méretgenerátor

A méretgenerátoros módszert Amerikában a 2000-es évek elejétől alkalmazzák, már több kutatásban (pl. GSS) is szerepelt olyan modul, amely erre a módszerre épült. A méretgenerátor társadalmi csoportokhoz való hozzáférést mér és alkalmas mind az erős, mind a gyenge kötések vizsgálatára. A módszer kidolgozása alapvetően McCarty és szerzőtársai munkájához köthető (McCarty et al., 2001). A méretgenerátor tartalmát tekintve, a fentebb említett pozíció-generátor és az erőforrás-generátor között helyezkedik el. A legfontosabb, amiben eltér az előzőekben említett módszerektől az, hogy a méretgenerátor társadalmi csoportokhoz köthető kapcsolatokat vizsgál, így alkalmas a társadalmi választóvonalak kijelölésére is. A módszerrel vizsgálható a kérdezettek kapcsolathálózatának nagysága és a kapcsolathálózat kiterjedtségének meghatározói, továbbá alkalmas különböző, sokszor nehezen mérhető, társadalmi csoportok nagyságának becslésére is (pl. civil szervezeti tagok száma, hajléktalanok, börtönviseltek,

melegek, stb.). Erre az ad lehetőséget, hogy a méretgenerátorban arra is rákérdeznek, hogy az egyénnek hány ismerőse van egyes társadalmi csoportban. A méretgenerátoros módszer előnye, hogy nem csupán a kapcsolat meglétét vizsgálja, hanem azt is, hogy az adott társadalmi csoportból hány embert ismer a megkérdezett. A módszer könnyen alakítható különböző kutatási kérdésekhez, így viszont nem beszélhetünk egységes kutatási gyakorlatról (Kmetty-Koltai, 2015).

A névgenerátor módszerek alkalmazása, előnyök és hiátusok

A névgenerátor kutatások a hatvanas évek végén kezdődtek az USA-ban. A következő évtizedben számos olyan kutatás zajlott, melyek eredményei a mai napig jelentősek az egocentrikus hálózatkutatásban. Wellman és szerzőtársai a következőket említik a névgenerátor kutatások mérföldköveiként: Laumann detroiti kutatása (1973), Wellman első East York-i tanulmánya Torontóban (1979), Fischer detroiti és észak kaliforniai tanulmányai (1977, 1982). Ezek a tanulmányok a kötések olyan típusait vizsgálták, mint például a baráti kapcsolatok, szomszédságok, munkahelyi kapcsolatok, rokonság (Chua-Madej-Wellman, 2009).

Freeman, Thompson (1989) illetve Killworth és szerzőtársai (1990) felmérései szerint arra az egyszerű kérdésre, hogy „Kit ismer Ön?” Mexikóban a felnőttek kb. 1500 ismerőst tudnak felsorolni. A kutatók - a későbbiek során részletesebben is bemutatásra kerülő – az ún. telefonkönyv módszert alkalmazták, azaz segítettek a megkérdezetteket abban, hogy minél több ismerőst tudjanak felidézni és megnevezni, akik a kapcsolathálójukba tartoznak. Ez tulajdonképpen az ismerősök egyszerű felsorolását jelenti, nincsenek hozzá névinterpretáló kérdések, az alterekről nem tudunk meg semmit. Viszont maga a lista nagyon bőséges, sok nevet tartalmaz. Ahhoz, hogy egy kezelhető listát kapjunk az egyén kapcsolathálózatába tartozókról, szigorú határokra van szükség, - állítják a fent említett szerzők, amelyen belül az egyén megnevezheti az ismerőseit, méghozzá elsősorban azokat, akik többet jelentenek futó kapcsolatnál. Ennek érdekében a névgenerátor kérdésekben már különböző korlátozásokat próbáltak ki. A különböző vizsgálatok tanulságai szerint a névgenerátor kérdőív felépítésétől nagyban függ, hogy a megkérdezett személy az őt körülvevő emberek mely csoportját nevezi meg.

A névgenerátorban általában alkalmazott korlátozások:

- 1) érzelmi limit - az ego-alter kapcsolat tartalma vagy az alter által betöltött szerep a fontos (pl. rákérdeznek a szomszédokra, vagy arra kérik a válaszadót, hogy azokat sorolja fel, akikkel érzelmileg szoros kapcsolatban áll);
- 2) földrajzi limit – pl. csak a szomszédságban vagy az adott településen belül lehet megnevezni altereket;
- 3) kapcsolati típus limit - a megkérdezettek csak olyan altereket nevezhetnek meg, akikkel bizonyos típusú kapcsolatban álltak, vagy egy bizonyos időszakban (pl. az utolsó 6 hónapban) segítséget nyújtottak egymásnak;
- 4) időlimit - időkeretek szabása annak érdekében, hogy az egyén a kevesebb megnevezetről pontosabb leírást tudjon adni;
- 5) a megnevezhető alterek számának korlátozása – pl. az első 5 név, aki az adott kérdéssel kapcsolatban a megkérdezett eszébe jut.

A különböző limitek, korlátozások alkalmazása és azok kombinálása különböző típusú névgenerátor kérdések szerkesztéséhez vezetett (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

Campbell és Lee (1991) szerint az időkeret az egyik legfontosabb tényező. Úgy gondolják, hogyha bizonyos időszakon belül engedjük csak az alterek megnevezését (pl. az elmúlt 6 hónapra vonatkozóan), akkor ez növeli az alterekhez kötődő névinterpretáló kérdések pontosságát, mivel leszűkíti az adott időszakhoz tartozó alterek körét.

A névgenerátorral gyűjthető adatok pontosságát azzal próbálták javítani tehát, hogy csökkentették a megkérdezettek által megnevezhető személyek számát, de legalábbis a névinterpretáló kérdések mentén is jellemzésre kerülő személyek számát limitálták (pl. a megkérdezett felsorolt ugyan nyolc nevet, de csak az első ötöt kellett névinterpretáló kérdések mentén jellemezni).

A névgenerátor módszerek legnagyobb rizikója az lehet, hogy ezek a módszerek alapvetően a vizsgált személyek *vélt* kapcsolatait tárják fel. Az egyes szituációk esetén megnevezett alterekkel kapcsolatban nem megvalósult kontaktusokat kell feljegyezni, hanem azt, hogy vajon, az adott élethelyzetben a megkérdezett szubjektív megítélése szerint kire számíthat.

Végeredményben tehát, lehetséges, hogy kezelhetőbb listát kapunk az egyént körülvevő kapcsolatrendszeréről a különböző szempontok alapján limitált névgenerátor módszerek alkalmazásával, de úgy tűnik, hogy ezzel egyrészt információt veszítünk, másrészt nem feltétlenül az egyén valós és aktuális kapcsolatrendszerét ismerjük meg.

Többek között egyébként Fu is rámutatott a különböző generátor-módszerek legnagyobb hibájára, hogy ti. ezek az eszközök kapcsolathálózatot mérnek ugyan, de nem elsősorban aktuális kapcsolathálózatot (Fu, 2007).

A névgenerátor típusú adatgyűjtések tipológiája

Ezt a részt alapvetően Van der Poel (1993), illetve a rá hivatkozó Molin és munkatársai (2008) alapján tekintem át. Van der Poel négy megközelítést alkalmazott a névgenerátorok megkülönböztetéséhez:

Interakciós (interaction approach) – kritérium az interperszonális kapcsolat, az, hogy ego és alter közvetlen kapcsolatban álljanak egymással. Ebben az esetben egyszerűen azt kéri a válaszadótól, hogy jegyezzen fel minden kapcsolatot egy bizonyos időintervallumban. (A napló módszer e tekintetben hasonlít ehhez a típushoz.) A szerző szerint gyorsabb, de kevésbé megbízhatóbb módszer, ha arra kéri a válaszadót, hogy emlékezetből soroljon fel minden kapcsolatát, akivel pl. a múlt héten találkozott. A módszer előnye, hogy a kapcsolat vagy az interakció fogalma, jelentése a kutató által jól meghatározható – állítja Van der Poel. Pl. „a személyes beszélgetés” meghatározás szinte mindenkinek ugyanazt jelenti. Így az eredmény is objektíven mérhető, csökkenthető a szubjektív elemek befolyása. A legnagyobb hátrány viszont az, hogy nem veszi figyelembe a megnevezett kapcsolat tartalmát, azaz olyan kapcsolatokat is tartalmaz a napló, amelyek nem biztos, hogy fontosak, pl. néhány szó az eladóval, vagy egy munkatárssal, akivel az adott héten egyszer beszélt a megkérdezett egy bizonyos ügyben (Molin – Arentze – Timmermans, 2008)

Szerep (role approach) – a vizsgált egyéneknek azokat az altereket kell feljegyezniük, akik egy bizonyos kapcsolati típushoz vagy szerephez köthetők: pl. a közeli rokonokat, szomszédokat, barátokat, stb. Ennek a megközelítésnek a legnagyobb hibája, hogy bizonyos szerepek nem definiálhatók világosan: pl. az, hogy kinek mit jelent a barát szó, nagyon szubjektív.⁵ Így nehéz összehasonlítani a különböző adatokat (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

Emocionális/ affektív (emotional or affective approach) - kiindulópont az egyén szubjektív értékelése minden egyes megnevezett személyre vonatkozóan. Ebben az esetben a kapcsolatot úgy definiálják a kutatók, mint pozitív érzelmeken vagy segítségnyújtáson alapuló kapcsolat ego és alter között. A válaszadókat kérhetik arra, hogy azokat az altereket jegyezzék le, akivel nagyon szoros kapcsolatban vannak (Wellman, 1979), vagy pl. azokat, akik valami miatt nagyon fontosak az ego számára (Kahn és Antonucci, 1980). Így azonban az egyéni háló nagyon

⁵ Lásd ezzel kapcsolatban pl. Albert F.-Dávid B: Embert barátjáról. A barátság szociológiája, 2007.

szűk keresztmetszetét kapjuk. Wellman korai írásaiban olvashatunk (1979) az affektív megközelítésről. Wellman azt kérte, hogy a megkérdezett személy azokat a kapcsolatokat sorolja fel, aki(k) a háztartásán kívül él(nek). Wellman megkülönböztette a nagyon közeli (very close) és a valamelyest közeli (somewhat close) kapcsolatokat. Nagyon közelinek számítottak azok az alterek, a) akikkel az egyén meg tud beszélni fontos dolgokat; b) akikkel rendszeresen kapcsolatban áll; c) akiktől segítséget tud kérni szükség esetén. Ezek tulajdonképpen az erős kötések. Valamelyest közeli kapcsolatnak számítottak Wellmannál azok az alterek, akikre jellemző az, hogy több mint egyszerű ismerős, de kevesebb, mint a nagyon közeli ismerős. A szerzők szerint a módszerrel pontosabban meg lehet határozni, hogy mely kapcsolatok erősek és melyek gyengék. A módszer előnye, hogy az adott kapcsolat fontosságát az egyén maga határozhatja meg. Ez azonban ugyanakkor hátrány is lehet, hiszen a kutató nem tudja, hogy milyen kritériumokat használjon ezen szubjektív értékelések esetén. Mivel mindenki különböző értelmezéseket használ, nehéz összehasonlítani az adatokat (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

Tranzakciós megközelítés (exchange approach) - a módszer Homans (1961) elméletén alapul: a kapcsolat nem más, mint tiszta és konkrét tranzakció, vagy erőforrások áramlása. Az alapfelfogás, hogy azok az emberek, akiknek valamilyen jutalmazó erőforrást áramoltatnak, fontosak lehetnek a válaszadó attitűdjeinek és viselkedésének formálásában (McCallister és Fischer, 1978). Ezek a jutalmazó interakciók vannak tulajdonképpen operacionalizálva a névgenerátor különböző kérdéseiben. (Pl. „Kivel tudja megbeszélni személyes problémáit?”; „Kivel szokta szabadidejét tölteni (meghívni vacsorázni, moziba menni, stb)?” Az alapfeltevés az, hogy azok az emberek, akikkel főleg tranzakciós kapcsolatban vagyunk és a kapcsolatunk rendszeres, azok fontosak számunkra, így ezek az emberek személyes kapcsolathálónkhoz tartoznak. Ahhoz, hogy a válaszadók által prezentált kapcsolathálózatok összehasonlíthatóak legyenek, a szituációkat nagyon egyértelműen kell meghatározni, hogy minden megkérdezett közel ugyanazt a jelentést társítsa hozzájuk. Ez a technika teljesen szabad kezet ad a kutatónak abban, hogy ahhoz a témához igazítsa a szituációkat, amit éppen kutat (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

Van der Poel szerint a legutóbb vázolt, azaz a tranzakciós megközelítés a legjobb módszer, ha az a cél, hogy világosan és objektíven írjuk le az egyéni kapcsolatrendszer egy részét. Ha ezt a módszert alkalmazzuk, az eredmények összehasonlíthatóak, hiszen a jól megszerkesztett, hétköznapi, mindenkivel

előforduló szituációkat a válaszadók hasonlóképpen értelmezik. Az említett szerző meglátása szerint a kapcsolathálózatok méretében és összetételében mutatkozó különbségek valódi különbségek, ha ezzel a technikával dolgozunk. Fontosnak tartja Van der Poel azt is, hogy a névgenerátort formálhatjuk úgy is, hogy csak a téma szempontjából releváns kapcsolatokat mérje.

A cél tehát itt nem az, hogy az egocentrikus kapcsolathálózatot minél mélyebben megismerjük, hanem az, hogy egy bizonyos témához kapcsolódóan nyerjünk adatokat.

A fenti módszert nyilvánvaló hozadéka ellenére is nagyon sokan túl időigényesnek, bonyolultnak és a megkérdézettet tekintve nagyon megterhelőnek tartják, éppen ezért nem is szívesen alkalmazzák. Van der Poel azt is kimutatta, hogy az általában alkalmazott tíz szituáció helyett elegendő csak ötöt használni a névgenerátorban, mert ezek alapján is le lehet írni az adott kapcsolathálózat lényeges és reprezentatív részét. Ezek pedig a következők: 1) fontos életesemények megbeszélése ('discussing major life changes'); 2) ház körüli munkák elvégzésében segítség ('help with jobs around the house'); 3) kölcsönkérni dolgokat ('borrowing things'); 4) szórakozni menni ('going out together'); 5) egymás meglátogatása, vendégség ('visiting') (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

A névgenerátor működése

Karen E. Campbell és Barrett A. Lee 'Name generators in surveys of personal networks'⁶ című, 1991-ben megjelent munkájukban négy olyan kutatás eredményeit hasonlítják össze, melyben az egocentrikus kapcsolathálózat felmérésére törekedtek a kutatók. A szerzők azt vizsgálják, hogy a különböző kutatásokban hogyan működtek a különbözőképpen szerkesztett és alkalmazott névgenerátor típusú kérdőívek.

A négy elemzett kutatásról röviden:

1. *East York survey (EY) – Wellman – 1979.* N=845 felnőtt korú East York-i lakos. A megkérdézetteknek maximum hat olyan személyt lehetett megnevezni, aki közel állt hozzá, de nem tartozott az egyén háztartásához. A megnevezetteket névinterpretáló kérdések mentén is kellett jellemezni. A kutatásban nem volt földrajzi limit, azaz bármilyen távolságból lehetett személyeket megnevezni, akik a fentebb említett kritériumoknak megfeleleltek. A vizsgálat során mérték a kapcsolathálózat sűrűségét is, azaz a megkérdézetteknek jelölni kellett az alter-alter közti kapcsolatok szoroságát is (Campbell-Lee, 1991).

⁶ Campbell, K.E.– Lee, B.A.: Name generators in surveys of personal networks. In: Social Networks 12 (1991) 203-221

2. *Northern California Communities Study (NCCS) – Fischer – 1982.* N=1050 felnőtt megkérdezett 50 különböző méretű/típusú közösségből (a városközponttól a kisvárosig). A megkérdezetteket arra kérték, hogy minden olyan személyt soroljanak fel, aki a megadott helyzetek valamelyikében segítséget nyújtana számukra. (Kilenc szituáció volt a lakásra való figyeltől a személyes problémák megbeszéléséig.) A következő lépésben fel kellett sorolni a háztartáshoz tartozó felnőtt családtagokat (közeli és távoli rokonok egyaránt lehettek), akik valami miatt fontosak a megkérdezett számára. Az interjúkészítők minden kérdésnél csak az első nyolc nevet rögzítették. A szituációkban megnevezettek és a családtagok listájából készítették egy összetett névsort, melyet megmutattak a kérdezetteknek, és arra buzdították őket, hogyha valaki, számukra fontos személy nem szerepel még a listán, azokat is nevezze meg. A kaliforniai válaszadók átlagosan 18,5 személyt tudtak ily módon felsorolni (min.=2; max.=65). A vizsgálat kiterjedt az ego-alter diádikus kapcsolat leírására is a kapcsolat minőségének kutatásával (11 névinterpretáló kérdés). A megnevezett személyekből almintát szerkesztettek, öt nevet kiválasztva minden megkérdezetthez kapcsolódóan. Azok a megnevezettek kerültek az almintába, akik az alkalmazott szituációk közül kiválasztott hat kérdésnél az első öt helyen lettek megjelölve. Itt már csak a háztartáson kívüli megnevezett személyek jöhetnek számításba. Az így kialakított almintát további névinterpretáló kérdések mentén vizsgálták. Ezek tulajdonképpen az aktív, intim és központi tagjai voltak a megkérdezettek kapcsolathálózatának. A megnevezett személyek 69%-a barátként volt kategorizálva (Fischer, 1982b). A kutatás során nem volt földrajzi limit, bárkit megnevezhettek a válaszadók, továbbá megtörtént az almintába került alterek közötti kapcsolat jellemzésére vonatkozó mérés (sűrűség) is (Campbell-Lee, 1991).
3. *GSS (1985) – Marsden – 1987.* N=1534 felnőtt amerikai. Az 1985-ben készült nagymintás survey kapcsolathálózati modulja volt az első olyan reprezentatív kutatás, melyben a személyes kapcsolathálózatot is vizsgálták. A kutatás során csak egyetlen kérdést alkalmaztak.⁷ A mintába került személyeknek mindenkit meg kellett nevezni, akivel a kérdés előtti hat hónapban fontos dolgokat beszéltek meg. Azt, hogy mit tekintettek fontos dolognak, nem határozták meg, rábízták a kérdezettre. A kutatásban nem volt limitálva a megadható alterek száma, illetve nem volt földrajzi limit

⁷ „Időről időre a legtöbb ember megvitatja a fontos dolgokat másokkal. Visszatekintve az elmúlt hat hónapra, - kik azok az emberek, akikkel az Ön számára fontos dolgokat megvitatta? Csak a keresztnevüket vagy a kezdőbetűiket említse.” Burt, 1985:119 Idézi Marsden, 1987. In: Angelusz-Tardos szerk., 1991

sem (Campbell-Lee, 1991). Annak ellenére, hogy a megkérdezettek annyi személyt sorolhattak fel, amennyit csak akartak, a megnevezett személyek száma csak néhány esetben haladta meg az ötöt (5,5%-uk nevezett meg ötnél több altert). Annak ellenére is ilyen alacsony volt ez az arány, hogy a megnevezhetők körét egyáltalán nem szabályozták, tehát akár háztartáshoz tartozót is fel lehetett sorolni. A vizsgálat során sűrűséget is mértek. Névinterpretáló kérdéseket is alkalmaztak, de csak az első öt megnevezett személyről gyűjtöttek adatokat. Mivel azonban alig volt olyan, aki több mint öt személyt nevezett meg, ez a korlátozás nem jelentett valódi információvesztést (Marsden, 1987; 1988. In: Angelusz-Tardos, 1991).

4. *Nashville Neighborhood Study (NNS) – Campbell and Lee – 1988.* N=690 18 éven felüli. A kutatás során egy interjút és egy önkitöltős kérdőívet készítettek minden megkérdezettel. A kutatás menete:

1. lépés - a válaszadók kaptak egy térképet a szomszédságról, melyen meg kellett jelölniük a 9-10 legközelebbi házat, ahonnan név szerint ismernek valakit;
2. lépés - meg kellett jelölni a térképen, hogy hol laknak azok, akiket megneveztek;
3. lépés - meg kellett jelölni a fentiek közül azokat, akikkel az elmúlt 6 hónapban beszéltek legalább 10 percet, vagy voltak náluk látogatóban;
4. lépés - mindezt megismételték a tágabb szomszédságra vetítve is;
5. lépés - névinterpretáló kérdések alapján kellett jellemezni a megnevezett személyeket, illetve magát a kapcsolatot (a kapcsolat tartalma, mit csinálnak együtt, stb.) (Campbell-Lee, 1991).

2. sz. táblázat

A négy kutatásban alkalmazott névgenerátor főbb jellemzői

A névgenerátor természete	EY	NCCS	GSS	NNS
Elégedettség vagy szerep/kapcsolati típus alapú ('content or role-based') pl. ki nézne rá	-	+	+	+

a lakásra adott esetben				
Érzelmi alapú ('affective') pl. mennyire érzi közel magához a megnevezettet	+	-*	-	-
Térbeli orientáció, földrajzi határok ('spatial boundaries')	-	-	-	+
Időkeret az ego-alter interakcióknak ('time frame for ego-alter interactions')	-	-	+	+
Számszerű limit, hány embert jegyezhet fel ('numerical limit')	+(6)	72/5**	-/5**	-

Forrás: Campbell-Lee, 1991:209

*Kivétel a "Van-e még valaki, aki fontos Önnek és nincs rajta a listán?" kiegészítő kérdés ('Is there anyone who is important to you who doesn't show up on this list?' Fischer 1982:37)

**Az első szám a kérdésés első körében felsorolt alterekre vonatkozik, a második pedig az alterek almin-tájára, akikkel kapcsolatban a névinterpretáló kérdésekre kellett válaszolni.

A négy alapkutatásként számon tartott, névgenerátor alkalmazásával történő egocentrikus kapcsolathálózat feltárására irányuló vizsgálat tehát különböző korlátokat iktatott be az egyéni kapcsolathálózat tanulmányozása során. A következőkben arról lesz szó, hogy ezek a limitek, korlátok, hogyan befolyásolták a kutatások alapján megismerhető network méretét és alapvető jellemzőit.

A 3. számú táblázat összefoglalja a fentebb részletezett négy kutatáshoz kapcsolódó alapadatokat. Az áttekintés továbbra is alapvetően a fentebb hivatkozott Campbell-Lee (1991) tanulmány alapján történik.

3. sz. táblázat

A különböző módszerekkel feltárt egocentrikus kapcsolathálózat jellemzői

	EY	NCCS*	GSS	NNS
Network méret	4.7	18.5	3.0	14.7

Rokonsági hányados	0.5	0.44	0.61	0.31
Gyenge kötések aránya	0.18	0.32	0.23	0.48
Network sűrűség	0.33	0.44	0.68	0.52

A táblázat Molin, E.-Arentze T.-Timmermans, H. (2008), illetve Campbell-Lee (1991) alapján saját szerkesztés.

*11 szituációs névgenerátort használva. A rövidített változatban Frei és Axhausen (2006) átlagosan 12.4 személyt jelöltek meg.

Kapcsolathálózati jellemzők összehasonlítása különböző network mutatók alapján

- *Network méret (alterek száma):* az világosan látszik, hogy a network méretet alapvetően meghatározza a kutatásban alkalmazott névgenerátor technika természete. Az NNS során alkalmazták a legkevésbé intim névgenerátort, és majdnem a legnagyobb network méretet hozta (14,7). Ettől nagyobb átlagos network méretet csak az NCCS kutatás hozta a Fischer-féle névgenerátorral (18,5). A GSS alapján lehetett a legkisebb network méretet feltárni, melyet Marsden úgy indokolt, hogy az alkalmazott kérdés annyira intim természetű volt (kb. Kivel beszélte meg legfontosabb dolgait?), hogy ezzel a módszerrel „relatív kicsi, rokon-központú, sűrű és homogén” kapcsolathálózatot lehetett mérni (Marsden, 1987:130). Érdekes, hogy a kérdés szabadsága ellenére, - nem volt ugyanis sem földrajzi, sem pedig a megjelölhető személyekre vonatkozó limit - a megkérdezetteknek csak öt és fél százalékuk nevezett meg több mint öt személyt és pusztán egy százalékuk jelölt hat vagy annál több kapcsolatot. Egy bizalmas, nagyon intim névgenerátor tehát csökkenti a feltárható kapcsolathálózat méretét. Érdemes összevetni a GSS vizsgálatot, ahol tehát nem voltak határok és az EY felmérést, ahol olyan névgenerátort alkalmaztak, melyben mértek emocionális kötődést és limitálták a megjelölhető személyek számát, mégis valamivel nagyobb network méretet (4,7) produkált, mint a szabadabbra hagyott GSS (3). Ez a diszkrépancia a szerzők szerint azt sugallja, hogy a GSS kutatásnál az időlimit mellett meg kellett volna adni a megnevezhető személyek maximális számát, és akkor talán nagyobb network méretet tudott volna mutatni a módszer (Campbell-Lee, 1991).
- *Rokonsági hányados (rokonok aránya a kapcsolathálózatban):* a GSS mért a legnagyobb arányú rokonságot a vizsgált egyének kapcsolathálózatában, míg a legalacsonyabb rokonsági hányadost – némiképp értelemszerűen – a szomszédságot kiindulópontul vett vizsgálat (NNS) mért. Ez utóbbi módszer mérte a megkérdezettek kapcsolatrendszerének leg-

nagyobb olyan részét, mely a nem rokonokat tartalmazza (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

Tehát az erős kötéseknek más-más aspektusát kapjuk az egyik illetve a másik megközelítés alkalmazásával.

- *Gyenge kötések aránya (laza szálak, ismertségek, melyek híd szerepet tölthetnek be az erőforrásokhoz való hozzájutásban):* a legalacsonyabb arányt a GSS felmérés mutatta, de ez nem is meglepő, hiszen az egyetlen, kapcsolathálózatot mérő kérdés a kutatásban arra irányult, hogy kivel tudott a megkérdezett személy számára fontos dolgokat megbeszélni. Ez a kérdés tehát értelemszerűen, elsősorban és szinte kizárólag az erős kötések felsorolását hozta. Az NCCS és NNS kutatások mérték a magasabb arányban a gyenge kötések a megkérdezettek kapcsolathálójában (Molin, E.-Arentze T.-Timmermans, H.-2008).
- *Sűrűség és kohézió (density and cohesion):* „Mennél több kapcsolat áll fenn egy mikrohálózat elvileg lehetséges kapcsolatai közül, annál „sűrűbbnek” mondható egy network” (Angelusz-Tardos, 1988:187). A fenti kutatások közül a legnagyobb sűrűséget a GSS mérte, ennek oka a kérdés intimitása, mely a rokonsági hányadost növelte (Campbell – Lee, 1991).
- *Összetétel és terjedelem (composition and range):* olyan paramétereket lehet itt vizsgálni, egyrészt, mint:
 - a megjelölt személyek átlagos életkora; iskolai végzettsége (=elvégzett osztályok száma); a megkérdezettel azonos nemű megnevezett személyek aránya,
 - másrészt pedig a rokonsági hányadost, illetve a nem rokon kapcsolat arányát az egyéni kapcsolathálózatban.

Campbell és Lee (1991) szerint különböző típusú névgenerátorok alkalmazásával, bár eltérő méretű, de hasonló összetételű kapcsolathálózatot lehetett mérni. Ez azért fontos megállapítás, mert ha a cél az, hogy szélesebb körű és másabb összetételű (az erős kötések mellett a gyengéket is) kapcsolathálózatot mérjünk, akkor a fentiek szerint érdekesebb más típusú adatfelvétellel próbálkozni.

Az egyéni kapcsolathálózat különbségeinek vizsgálatához a fenti kutatások a megjelölt személyek életkorának és iskoláinak átlagos szórását használták. A szerzők azt bizonyították, hogy a network terjedelem néhány dimenziója érzékenyebb a névgenerátor összetételére, mint más dimenziók: a névgenerátorban szereplő kérdések típusa kevésbé határozza meg a megismerhető kapcsolathálózat összetételét és a nemi és faji heterogenitását, viszont nagyban érinti a feltárható network méretét (Campbell – Lee, 1991). Azaz, a megismerhető háló szempont-

jából nem mindegy, hogy milyen kérdések szerepelnek a kérdőívekben. A szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy nem tudható pontosan, hogy a megkérdezett milyen szempontok alapján választ, hogyan dönt a felsorolásra kerülő személyekről.

A módszer formálja a gyűjthető adatokat. A névgenerátorral végzett felmérések jelentősége.

- A fentebb bemutatott négy kutatás bebizonyította, hogy a módszer erősen hat az általuk megismerhető egocentrikus kapcsolathálózat méretére. Nem meglepő tehát, hogy azok a típusú eszközök, melyek nem limitálják a megnevezhető személyek számát, nagyobb network méretet mutattak (Campbell – Lee, 1991).
- Az EY felmérés a megkérdezetthez legközelebbi alterek megjelölését kérte, és hat főben maximálta a megadható személyek számát. A válaszadóknak csak 45%-a nevezte meg a maximális hat altert, mely azt mutatja, hogy már a kérdések összetétele nagy hatással van a network méretre. A GSS-ben volt időlimit, és nagyon intim kérdést alkalmaztak, így a legkisebb network méretet hozta. Annak ellenére történt ez, hogy a GSS-ben nem volt limitálva a megnevezhető személyek száma. Ez azt a feltételezést erősíti, hogy a névgenerátor mélysége, intimitása meghatározza a feltárható kapcsolathálózat méretét (Campbell – Lee, 1991).
- A névinterpretáló kérdések során a megnevezett személyekről megadott jellemzőkre nem hat a módszer típusa. A kapcsolathálózat összetétele (nem, kor, iskolai végzettség) nem tért el lényegesen a különbözően szerkesztett névgenerátor típusú módszerek alkalmazása során (Campbell – Lee, 1991).

Tehát, mivel a módszer maga és a kérdések is hatnak a megkérdezettek által megnevezett személyek számára, az egyéni kapcsolathálózat szélesebb körű megismerése érdekében érdekesebb olyan módszert alkalmazni, amellyel több személyt lehet megismerni a megkérdezettek közül. A megnevezett személyeknek a névinterpretáló kérdések mentén történő jellemzése viszont nem módszerfüggő.

Itt érdemes kitérni még egy olyan módszertani kutatásról, melyben négy különböző egyéni kapcsolathálózatot mérő módszert vetettek össze (Bernard et al., 1990). A kutatás célja az volt, hogy megtudják, hány ember van az egyén kapcsolathálózatában, azaz a network méretére, kiterjedésére vonatkozott, de a kérdés vizsgálata során több olyan megállapításra is jutottak a kutatók, melyek az itt vizsgált téma szempontjából is fontosak lehetnek. A szerzők azt állítják többek

között, hogy van egy ún. „*mérési effektus*”, azaz nem mindegy, hogy milyen technikát alkalmazunk a személyes kapcsolathálózat mérésénél. A tapasztalatok szerint a különböző mérési technikák más-más alter csoportot hoznak felszínre. (Ahogyan azt már a korábbi kutatásoknál is láthattuk.)

A vizsgált módszerek a következők voltak:

1. *egy itemű kérdés*; (Burt, GSS, 1985) – intim kapcsolatok mérése (Kivel tudja Ön a fontos dolgokat megbeszélni?)
2. *névgenerátor* – 11 szituáció; (Fischer-McCallister, 1982a)
3. *RSW (reverse small world)*; (Killworth at all. 1984.); 500 'név lakóhellyel és foglalkozással – ebből 400 az egész világot, 100 pedig az adott országot/várost reprezentálja. A kutatásba bevont egyének megnézik a célszemély jellemzőit (lakóhely, foglalkozás), aztán saját kapcsolathálózatukból kiválasztják azt, aki a legalkalmasabb lehet arra, hogy az adott célszemélyt elérje. Kérdés, hogy inkább a lakóhely, vagy inkább a foglalkozás az, amely alapján hozzárendelik saját networkjükből a megfelelő embert.
4. *telefonkönyv technika*; (Poole and Kochen, 1978; Freeman and Thompson, 1989) – 305 nevet mutattak a megkérdezetteknek, melyeket a helyi telefonkönyvből választottak.

A kutatás során két csoportot kérdeztek meg (Jacksonville és Mexico City lakóit), akik számítógépnél töltötték ki a kérdéseket otthon vagy a kérdezőnél, segítséggel vagy anélkül (nem volt szignifikáns eltérés a segítséget kérők és a segítség nélkül dolgozók válaszai között). Maga a vizsgálati szituáció nem egy alkalmat vett igénybe. Mikor a megkérdezettek végeztek mind a négy módszerrel, átnézték a felsorolt személyeket, hogy ugyanaz a név ne szerepeljen többször, illetve, hogy egy valakit mindig ugyanúgy nevezzenek meg. A kutatás végén a megkérdezettek átnézték, és még bővíthették a megnevezett személyek listáját.

A módszerek összehasonlításának fontosabb eredményei:

- A legtöbb nevet a névgenerátorba (2. módszer) írtak be a megkérdezettek, a legkevesebbet pedig a telefonkönyves módszer (4. módszer) esetén kaptak a kutatók.

- A fontos dolgok megbeszélésére vonatkozó módszerrel (1. módszer) és névgenerátorral (2. módszer) több nőt, a 3. és 4. módszerrel (RSW illetve telefonkönyves) pedig több férfit jelöltek meg a megkérdezettek.
- A kutatás nem mért szignifikáns különbséget egyik módszerrel sem a házasok és nem házasok network mérete között. Fischerék (1982) szerint a házasoknak a házastársuk az egyik legfontosabb network tagjuk. Elsősorban az érzelmi, támogató kapcsolathálózatba választják gyakran a házastársukat a megkérdezettek.
- Kevés olyan személyt említettek minden típusú kérdésnél, akit az „ismerős” kategóriába lehet sorolni.
- Az 1. módszerrel (fontos dolgokra megbeszélésére vonatkozó kérdés) feltárt személyek körét teljes mértékben tartalmazza a 2. módszerrel (névgenerátor) megismert kapcsolathálózat. Az 1. módszerrel megnevezett személyek 90%-a szerepel a 2. módszerrel mért listán, tehát nagy az átfedés az egy kérdéses módszer és a névgenerátor eredményei között.
- A mexikói válaszadók által a 2. módszerben (névgenerátor) megjelölt személyek 90%-a szerepelt a 3. módszerrel (RSW) felvett adatoknál is, míg a jacksonville-i válaszadók esetében ez csak 68%-os volt.

Összefoglalva tehát azt lehet mondani, hogy valóban lényeges az, hogy milyen módszerrel mérjük a kapcsolathálózat, hiszen eltérő eredményeket kaphatunk. A megállapítás helytállóságát a későbbiekben bemutatásra kerülő kutatás is alátámasztja, hiszen a névgenerátorral és a napló módszerrel megismert kapcsolathálózatok között eltérés van az egyes megkérdezettek szintjén.⁸

A fentebbi adatokból és elemzésekből azt is megállapíthatjuk, hogy a feltett kérdésektől függően a válaszadók a) eltérő méretben; és b) hasonló összetételben írják le kapcsolathálózatukat. Ezek a hálózatok c) nagyobb terjedelműek bizonyos dimenziók mentén (alter kora, végzettsége); ugyanakkor d) nem különböznek jelentősen a nemi és faji heterogenitást illetően. Továbbá e) a kapcsolatok jellemzői számottevő eltéréseket mutatnak a különböző névgenerátoroknál.

⁸ Fu a pozíciógenerátor módszerrel vetette össze a naplóból származó adatokat és azt tapasztalta, hogy három hónapos naplóvezetéssel a pozíciógenerátorban megjelölt altereknek 50-70%-át lehet feltárni, tehát egyes egyéni kapcsolathálózatokban az ismerősök fele inaktív volt az utolsó három hónapban (Fu, 2007:206).

Egyes szerzők szerint az lenne a legpraktikusabb, ha különböző kérdéseket kombinálnának, és eltekintének a túl bizalmas kérdésektől, a számbeli korlátoktól és az időkeretektől is (Campbell – Lee, 1991).

A fent bemutatott adatgyűjtési technikák egyik hibájaként lehet felróni, hogy ugyan az egyén által vélelmezett támogató kapcsolatok feltárására maximálisan megfelelőek, de nem adnak teljes képet az egyéneket körülvevő aktív és aktuális társas kapcsolatrendszeréről és nem is törekszenek arra. Itt azonban felmerül a névgenerátor módszerekkel történő mérés megbízhatósága és érvényessége kapcsán egy lényeges kérdés: a névgenerátor valóban megbízható és érvényes képet ad az egyéneket körülvevő kapcsolathálózatról?

Tulajdonképpen e kérdés vizsgálata érdekében kezdtük el a kapcsolati napló hazai tesztelését, fejlesztését, mely persze ugyancsak nem képes az egyén körüli összes kapcsolat feltárására (melynek egyébként legnagyobb oka a felidézéssel kapcsolatos probléma), de úgy tűnik, hogy az egyéni kapcsolathálózatnak mindenképpen egy szélesebb szeletét lehet vele feltárni. Egyes szerzők szerint *egy egyén kapcsolati naplója tekinthető leginkább a saját kapcsolathálózatába tartozó alterek súlyozott, random mintájának* (Molin – Arentze – Timmermans, 2008:14).

A napló módszerek eddigi alkalmazása, tapasztalatai

Az egyéni kapcsolathálózatokról az eddig említett generátor típusú adatgyűjtésen kívül más lehetőség is kínálkozik. Fentebb láthattuk, hogy Waserman és Faust, az egocentrikus kapcsolathálózatok vizsgálati módszereinek felsorolásakor speciális technikaként említették meg a napló módszert.

A kapcsolati napló (contact diary) napi rendszerességgel vizsgálja az egyén (ego) kapcsolathálózatát egy meghatározott időintervallumban. A napló a megkérdezett egyén önbejegyzéseit tartalmazza aktuális kapcsolataira vonatkozóan (Fu, 2005). A kapcsolati napló módszerrel történő adatfelvétel során a kutató arra kéri a válaszadót, hogy soroljon fel minden egyes kapcsolatát napi szinten egy bizonyos időintervallumon keresztül. Annak ellenére, hogy a naplóvezetés nagyon munkaigényes feladat, a módszerrel a kapcsolatok értékes tartományát lehet egyidejűleg felmérni az erős kötésektől a közepesen erős kapcsolatokon keresztül a gyenge kötésekig, melyek sem a névgenerátor, sem pedig a pozíciógenerátorral nem ismerhetők meg (Chua-Madej-Wellman, 2009).

A kapcsolati napló módszert 1961-ben *Gurevitch* alkalmazta először: 100 napon keresztül 18 amerikai megkérdezett vezette a naplót. A minta nem volt reprezentatív, de foglalkozások szerint viszonylag nagy skálát fogott át (a portástól a munkanélküli válaszadón és a háztartásbelin keresztül a fotósig, mérnökig, tanárig). A vizsgált egyéneknek azokat a személyeket kellett megjelölnie és

szociodemográfiai adatok mentén jellemeznie, akivel az egyes napokon találkoztak. A módszerrel sikerült feltárni a megkérdezettek kapcsolatrendszeréhez tartozók társas struktúráját (Fu, 2007). Gurevitch arra az eredményre jutott, hogy vannak olyan emberek, akik egy nagyon leszűkült társas mezőben élnek (pl. kék galléros munkások, háztartásbeliek), de magának a társas mezőnek az összetétele lényegesen eltér egymástól. A zárójelben említett két foglalkozástípus képviselői közül az utóbbiak, a háztartásbeliek azok, akiknek az izolációja, elszigetelődése jelentősebb, hiszen szinte ugyanazokkal az emberekkel találkoznak nap mint nap, ritkán adódik lehetőségük új ismeretség kialakítására. Gurevitch azt emelte ki, hogy az aktivitás mintázata (pattern in activity) alapján lehet a legjelentősebb eltéréseket detektálni: a fehér galléros dolgozóknak (technikus, titkárnő, eladó, beszerző, stb.) és a szakembereknek (mérnök, tanár, stb.) hasonló terjedelmű ismerősi köre van ugyan, de míg az utóbbi kategóriába tartozók állandóan új embereket ismernek meg, a fehér gallérosok szinte ugyanazokkal az emberekkel találkoznak, nagy az ismétlődés a vizsgált időszak alatt. A mintába került szakemberek kapcsolathálózata volt a legheterogénebb. Az ő esetükben lehet arról beszélni, hogy nem csak a saját társadalmi osztályukhoz tartozókkal tartottak kapcsolatot, tehát az adatok szerint nekik van a legtöbb esélyük arra, hogy más társadalmi rétegekkel is érintkezzenek. Ezek alapján Pool és Kochen azt a következtetést vonták le, hogy bizony a társadalom a kapcsolathálózat szempontjából is nagyon strukturált: míg pl. egy háztartásbeli 100 nap alatt mindössze 72 kapcsolatot jegyzett fel, addig egy ügyvéd-politikus 1043 kontaktust regisztrált (Pool-Kochen, 1978).

Fontos hangsúlyozni azt, hogy míg Gurevitch, majd a későbbiekben bemutatásra kerülő kutatók (Pool and Kochen, 1978; Freeman and Thompson, 1989; Killworth-Johnsen-Bernard-Shelley-McCarty, 1990) az általuk alkalmazott napló módszereket alapvetően az egyének ismerősi körének kiterjedtségének, méretének becslésére használták, addig a hazai kapcsolati naplóval elsősorban az egyén aktív kapcsolatainak tanulmányozását illetve a klasszikus értelemben vett erős és gyenge kötések közötti kontinuum feltárását, a kötések differenciálását igyekszünk vizsgálni.

Pool és Kochen (1978) 27 személy naplójának adatait tudta begyűjteni, ugyancsak az USA-ban. A kutatók alapvetően az ismerősi kör nagyságát szerették volna meghatározni, pontos becslést próbáltak adni az egyén ismerőseinek számára. Ismerősnek számították azokat a kapcsolatokat, melyekre az volt jellemző, hogy a megkérdezett találkozott már az adott személlyel, és ha legközelebb találkozónának, akkor is megismerné őt, továbbá nevén is tudná szólítani. Kimaradnak tehát azok a találkozások, akik esetében például nem rögzült a név, vagy a megkérdezett nem érez késztetést arra, hogy köszönjön az adott személynek, annak ellenére, hogy „ismerősnek” véli (pl. híres ember). A szerzőpáros egyébként már az ötvenes évek végén foglalkozott a témával. Húsz évvel később

írt tanulmányukban (1978) azonban rámutattak arra, hogy a kapcsolathálózati megközelítés, a módszerek fejlődtek ugyan, de még mindig kérdés maradt, hogy vajon hogyan lehet legpontosabban megbecsülni az egyének ismerősi körének méretét. Az említett írásban a szerzők meghatározták, hogy szerintük milyen információkat kellene megismernünk az egyéni kapcsolathálóról: 1) az ismerősi kör volumene – hány embert ismer egy személy; 2) az ismerősi kör volumenének eloszlása, átlaga, terjedelme; 3) kinek van sok kapcsolata és vajon ezek az emberek befolyásosak is?; 4) a kapcsolathálózat struktúrája, összetétele 5) mekkora annak a valószínűsége, hogyha véletlenszerűen kiválasztunk két embert egy adott populációból, akkor ez a két ember ismeri egymást; 6) és hogy barátok is?; 7) mekkora a valószínűsége annak, hogy csupán két ismerős a legrövidebb út kettőjük között; 8) mennyire vannak tudatában az emberek kapcsolataik elérhetőségének (Pool és Kochen, 1978:6-7).

Pool és Kochen az ismerősi volumen meghatározása során abból az analógiából indult ki, hogy vajon meg tudjuk-e határozni egy egyén szókincsét. Azt mondják a szerzők, hogy 100 szóból körülbelül 60 különböző van. Vannak olyan szavak, melyek hat-hét alkalommal is ismétlődnek a vizsgált intervallumban, és vannak olyanok is, melyek csak egyszer tűnnek fel. Arra mutattak rá, hogy nagyjából így kalkulálhatunk az egyének ismerősi számát tekintve is, azaz ha például több napon keresztül vizsgálunk valakit, hogy az hány emberrel találkozik, akkor az első napon körülbelül harminc embert lehet regisztrálni, a következő napon talán megint ugyanennyit, de ennek már csak a fele új az első naphoz képest, és így tovább.

A fent említett szerzők nem vitatták, hogy nehéz adatokat gyűjteni az egyének kapcsolatihálózatáról, de állításuk szerint nem nehezebb, mint az egyéb dolgokról való adatgyűjtés. A kapcsolatháló vizsgálata esetén a legnagyobb problémát az emlékezet, a felidézés nehézsége jelenti. Ez nagyobb probléma, mint a választól való tartózkodás. A szerzők szerint már néhány óra elteltével is nehéz felidézni a kapcsolatokat, kontaktusokat, ami az ismerősi kör volumenének alulbecslését eredményezi. Alapvetően a hosszú és érzelmileg meghatározó beszélgetésekre emlékeznek nagyobb eséllyel az emberek. Azok tehát, akiket fel tudnak idézni, egy erős szelektálás eredményei. A segítség nélküli felidézés, tehát nem adekvát eszköze az adatgyűjtésnek, kivéve, ha a kutatott probléma azt igényli, hogy csak az érzelmileg jelentős kapcsolatokat jegyezzék fel. Arra is felhívták a figyelmet, hogy vannak kész adatok is, amelyeket csak be kell gyűjteni és a fellelhető adatokat rendszerezni: határidőnaplók, telefonkönyv, posta, stb. Pl. Rosenthal, Roosvelt elnök 86 napját tanulmányozta az elnök határidőnaplójának bejegyzései alapján. (Rosenthal, 1960 hivatkozik Pool-Kochen, 1978).

Amiért azonban itt bővebben foglalkozom Pool és Kochen munkájával az az, hogy az ismerősi kör jobb becslése érdekében ők is kipróbálták a naplós

adatgyűjtést. Azt kérték a válaszadóktól, hogy egy jegyzetömbbe írjanak fel mindenkit, akikkel találkoztak. Azt várták, hogy ezekből az adatokból, az ismétlődések ellenére is jól lehet becsülni az ismerősi kör méretét, illetve, hogy meg lehet tudni valamit az ismerősi kör további jellemzőiről. Csak azokat az ismerősöket kellett feljegyezni, akikkel az adott időintervallumon belül legalább két alkalommal találkoztak, akiknek tudták a nevét, és akiket legalább üdvözöltek. Fel kellett jegyezni a telefonbeszélgetéseket is, illetve azokat a levelezéseket, amelyek olyanoknak szóltak, akik megfeleltek a fentebb említett kritériumoknak. Egy-egy személyt csak egyszer kellett feljegyezni ugyanazon a napon, még akkor is, ha többször találkoztak. A kutatók érzékelték, hogy a jegyzetelés nagyon nehéz, időigényes feladat és hamar unalmassá válhat. Ami szükséges, az az erős motiváció a naplózó részéről, az állandó ellenőrzés és a motiváció fenntartása a kutató részéről.

Érdekesség, hogy a szerzők egyike is vezetett naplót 100 napig, melynek során 685 személyt sorolt fel. Egy-egy alterrel átlagosan háromszor találkozott a vizsgálati időszak alatt. Megfigyelte, hogy a vizsgált napok nem voltak egyenletesek, hiszen 2-89 fő/nap között váltakozott a feljegyzett személyek száma. Naponta átlagosan 22,5 altert jegyzett fel, a medián 19 volt. Alapvetően háromféle mintázatot lehetett megkülönböztetni: 1) a hétvégit, átlagosan 7-9 fővel; 2) max. 17 kapcsolatot tartalmazó napok; 3) nagyon aktív, 30 körüli bejegyzést tartalmazó napok (Pool-Kochen, 1978).

Freeman és Thompson az 1980-as évek végén újra kísérletet tettek az ismerősök alkotta kapcsolathálózat méretének becslésére. Kiindulópontként a fentebb bemutatott Pool és Kochen tanulmányát használták. A kutatók a napló módszert azért nem tartották alkalmasnak saját mérésükhöz, mert azt a megkérdezés szempontjából túlságosan fáradságosnak és kivitelezését túl drágának tartották. Így a Pool és Kochen által alkalmazott telefonkönyv módszert próbálták ki ők is, néhány dologban megváltoztatva azt. Az eredeti mérés során a módszert elsősorban nem a kapcsolatok gyakoriságának mérésére használták, hanem inkább az embereknek az emlékezőképessége került górcső alá, az, hogy vajon hány ismerőst tudnak felidézni. Az nyilvánvaló volt, hogy segítség nélkül ez nem fog működni, ezért döntöttek amellett, hogy a telefonkönyv használatával próbálnak ismerősi listát generálni. Chicago és Manhattan telefonkönyvéből választottak ki véletlenszerűen 30 oldalt. A kiválasztott oldalakat alaposan áttanulmányozták, és minden olyan oldalt megjelöltek, ahol találtak olyan nevet, amellyel valamely ismerősük rendelkezett. Az így megjelölt oldalak számát összevetették a telefonkönyv összes oldalszámával, hogy megtudják, hány nevet jelölt volna meg a megkérdezett, ha az egész telefonkönyvet átnézte volna. Pool vállalta, hogy kipróbálja ezt a módszert: átnézte a fenti módon Chicago telefonkönyvét, mely alapján 3100-ra, aztán Manhattan telefonkönyvét, melynek segítségével 4250-re becsülte saját ismerőseinek számát (Freeman-Thompson, 1989).

Ami Freeman és Thompson kutatásából nekünk itt most fontos lehet, az az, hogy mérési módjukkal lényegesen nagyobbra tudták becsülni az ismerősök számát, mint Gurevitch a napló módszerrel. Gurevitch 2131,5-re becsülte az egyes egyén ismerőseinek számát, míg Freeman és Thompson 5520-ra. A különbség a szerzők szerint a módszer különbözőségére vezethető vissza. Az instrukcióban ugyanis Gurevitch azt kérte, hogy csak azokat jegyezzék fel a naplóba, akikkel a megkérdezett találkozott, tehát valamiféle kontaktus valósult meg. Freeman és Thompson kutatásában nem volt ilyen megkötés, hiszen ők arra voltak kíváncsiak, hogy egy egyén hány olyan embert ismerhet, akivel legalább egyszer találkozott. A szerzők amellet érvelnek, hogy bizony a felgyorsult, modern világban az emberek nagyon sok más személlyel találkoznak, egész életünk folyamán bármikor kapcsolatba kerülhetünk új ismerősökkel. Így tehát, ha valóban azt szeretnénk megtudni, hogy hány személyt ismer egy átlagos ember, akkor mindenkit fel kell sorolítani, akikkel valaha is találkozott a megkérdezett. Ennek lehetetlenségét maguk a szerzők is elismerik.

Visszatérve azonban a napló módszerhez, Freeman és Thompson szerint a naplós adatfelvétellel azokra a másokra lehet jó becslést adni, akik a megkérdezettek teljes ismerősi köréből a vizsgált időszakban aktív kapcsolatot mutattak. Véleményük szerint azonban azok az ismerősök is az egyén ismerősi köréhez tartoznak, akikkel nincs az adott időszakban, aktív kapcsolatban az egyén (Freeman-Thompson, 1989).

Egy másik kutatás során *Lonkila* vizsgálatában, Oroszországban és Finnországban, először 1993-1994-ben 78 középiskolai tanár kapcsolati rendszerét vizsgálták, akiknek 15 napig kellett feljegyezniük a „nem rutinszerű” kapcsolataikat. Három évvel később (1996), kevesebb elemszámmal (20 fő, ebből 6 előzőleg is a minta része volt), megismételték a vizsgálatot. Ekkor már rövidebb ideig kellett vezetni a naplót, ennek ellenére nagyon informatívnak bizonyult. A kutatók azt kérték a mintába került tanároktól, hogy az olyan találkozásokat jegyezzék fel, amelyek valamilyen fontos információcserét tartalmaztak, és nem részei a napi rutinnak, azaz a naplóba nem kellett feljegyezni a közvetlen családtagokat és rokonokat. A vizsgált 15 napos periódus után a válaszadók feljegyezheték azokat a kapcsolataikat is, amelyeket fontosnak tartottak, de az adott időszak alatt nem találkoztak velük. Eredetileg azt tervezték, hogy szelektálják a válaszadókat, és olyanokat kérnek meg a napló vezetésére, akik megfelelnek a következő paramétereknek: 34-45 éves, házas férfi vagy nő, van gyerekük, és az adott településen élnek. A mintában azonban felülreprezentáltak szerepeltek végül is a nők, illetve a migránsok. A kutatás menetéről érdemes tudni, hogy maga az adatfelvétel két egyéni beszélgetésből, a ki-kit ismer mátrix valamint egy tematikus interjú elkészítéséből állt. A mátrix segítségével a kapcsolathálózat sűrűségét vizsgálták, azt, hogy mennyire ismerik egymást az egyén kapcsolathálózatába tartozó személyek. A kutatásba bekapcsolódó tanároknak pénzzel honorálták a

közreműködést. A módszerrel a kutatók feltárták a tanárok kapcsolathálózatát, és annak alakulásának, formálódásának folyamatát is (Lonkila, 1999).

Legújabban a taiwani *Yang-chih Fu*⁹ foglalkozik részletesen az egyéni kapcsolathálózat napló módszerrel történő vizsgálatával. Fu szerint több okból kifolyólag is nehéz pontosan meghatározni az egyént körülvevő kapcsolati rendszert. Egyrészt nincsenek tiszta határok az egyéni kapcsolathálózat körül, másrészt pedig minden egyéni kapcsolathálózatnak van egyfajta dinamikája, tehát az idő folyamán a network tagok cserélőd(het)nek (Fu, 2005).

Fu 2005-ös tanulmányában két módszert vetett össze:

1. single-item survey – „Hozzávetőlegesen hány emberrel találkozok naponként?” A kérdést zárt formában teszik fel, tehát a megkérdezett különböző válaszlehetőségek közül választhat pl. 0-4 fő vagy pl. több mint 100 fő. A módszer olcsó ugyan, de meglehetősen kevés információ nyerhető belőle az egyén tényleges kapcsolatrendszerét illetően.
2. napló módszer (diary log) – általában kevés számú válaszadót kérnek meg arra, hogy egy bizonyos időszakon keresztül naplót vezessen napi kapcsolatairól, majd részletes leírást adjon a naplóban megjelölt személyekről és a velük való kapcsolatáról. Ez a módszer meglehetősen költséges, viszont lényegesen több információt ad, mint a másik típusú adatfelvétel.

Fu meglátása szerint a fenti két módszer ugyan lényegesen különbözik egymástól, de olyan adatokat generálnak, melyek jól kiegészítik egymást.

Úgy gondolom, hogy a naplós módszer és a névgenerátorral gyűjtött adatok még ennél is jobban egymásra hangolhatók, ezért részletezem majd a két módszer működését és az alkalmazásukkal begyűjthető adatok összehasonlítását a könyv későbbi részeiben.

A napló módszerekről összefoglalóan

A korábban bemutatott kezdeti módszerek limitálták a bejegyezhető alterek, személyek típusát. Pool és Kochen pl. csak az ismerősök bejegyzését kérték, Lonkila pedig azt kérte, hogy csak azokat a találkozásokat jegyezzék fel, ahol valamilyen fontos információcsere zajlott, és amelyek nem részei a napi rutinnak. A napló kitöltésének időpontjában is vannak különbségek: pl. Lonkila arra kérte a naplót vezetőket, hogy esténként jegyezzék le a napi kapcsolatokat, Fu pl. az interakciók azonnali leírására instruált.

⁹ Academia Sinica Institute of Sociology (Taiwan)
<http://www.ios.sinica.edu.tw/ios/E/fellow/yangchihfu/>

A taiwani kutató által alkalmazott napló módszer néhány további lényeges ponton különbözik a fentebb említett kezdeti napló módszerektől:

- nemcsak az ismerősökkel, hanem az idegenekkel való találkozást is fel kellett jegyezni a válaszdónak,
- a napló tartalmazza az ugyanazzal a személlyel való többszöri kapcsolatot is napi szinten, (tehát, akivel többször is találkozik a megkérdezett egy nap, az a személy többször meg van említve az adott napon),
- amennyire a vizsgált személy meg tudja becsülni és képes lejegyezni, olyan részletesen tartalmazza a megnevezett személyek jellemzését is (Fu, 2007).

A napló módszer előnyei Fu kutatásai alapján

- A különböző típusú generátor módszerektől eltérően a naplóban feljegyzett napi kapcsolatok pontosabban mutatják azokat a társas cselekvéseket, melyek formálják és fenntartják a kapcsolathálózat struktúráját.
- Míg a névgenerátorral elsősorban az erős kapcsolatokat lehet megismerni, a pozíciógenerátor és az RSW módszer a gyenge kötések mérését, addig a kapcsolati napló egyszerre gyűjt adatokat a különböző típusú kapcsolatokról. A megjelölt személyek csoportja sok esetben az egyénhez közeli kapcsolatokról tevődik össze. Leginkább a naplóval készült adatfelvételek tartalmazzák a távolabbi kapcsolatokat is.
- A naplóval mért kapcsolatrendszer kiterjedtsége megbízható index lehet ahhoz, hogy megbecsüljük, hány embert képes a megkérdezett felidézni (Bernard et al. 1990, Fu, 2007). A napló módszer direkt és átfogó eleme lehet az egocentrikus network mérésének. Az emlékezet, a napi kapcsolatok felidézésének problémái miatt nehéz az egyéni kapcsolathálózat méretét, összetételét mérni direkt és egyben megbízható módon. Egy jól strukturált és irányított kapcsolati naplóval lehet csökkenteni ezt a problémát.
- A kapcsolati napló módszerrel szinte minden fontos információt meg lehet szerezni az egyén aktuális kapcsolathálózatát illetően. Meglátásom szerint a fentebb részletezett névgenerátor módszerek legnagyobb rizikója, hogy ezek alapvetően a vizsgált személyek *vél*t kapcsolatait tárják fel. Az egyes szituációk esetén megnevezett személyekkel kapcsolatban nem megvalósult kontaktusokat kell feljegyezni, hanem azt, hogy vajon az adott élethelyzetben a megkérdezett szubjektív megítélése szerint kire számíthat.

- A kapcsolati naplóval történő adatgyűjtés során olyan kapcsolatok is "láthatóvá" válnak, akik megtalálhatók az egyén körül, viszont társas támogatásukra nem feltétlenül számít. Ha ezek a kapcsolatok a naplóval megismerhetővé válnak és a névinterpretáló kérdések mentén az is nyilvánvalóvá válik, hogy esetleg ezek is fontos kapcsolatok lehetnek a vizsgált személy számára, akkor az egocentrikus hálónak már egy újabb részét ismerhetjük meg. Az eddigi tapasztalatok szerint erre nagyon jó a napló módszer, hiszen a névgenerátorral ellentétben a kapcsolati napló nem csak bizonyos típusú kapcsolatokat mér, hanem az egyén körüli aktív és aktuális társas hálóról gyűjt adatokat. A névgenerátor egyik nagy előnye viszont az, hogy képet ad az egyének társas beágyazódottságáról, feltárhatja a mikroközösségi szolidaritás működését.
- A napló az aktuális és komplett kapcsolathálózatot méri egy meghatározott időintervallumban. Míg a generátor módszerek különböző becsléseket adnak a teljes kapcsolathálózatra vagy annak egyes részalmazaira, a kapcsolati napló az egyéni network egy komplett profilját állítja elő (Fu, 2005:172).
- A naplóból származó információ nagyon gazdag és részletes. Az adatok használhatók komplex elemzésekhez egyéni szinten és kapcsolati szinten is. Ezek az előnyök nagymértékben tompítják azt, hogy a naplózás költséges, időt és energiát igénylő módszer.
- Az egyéni kapcsolatháló dinamikus, a kapcsolatok, így maga a kapcsolathálózat is állandóan formálódik az interakciók és cselekvések közben. A napi kapcsolatok, megvalósuló interakciók, cselekvések vizsgálata alapvető eleme kell legyen a társas kötések tanulmányozásának, hiszen ezekből ismerhetjük meg az egyéni kapcsolatrendszer felépítését, alakulását. Ennek vizsgálatára a lepraktikusabb módszer a napló (Fu, 2008).
- A napló nyilvánvaló korlátai és rizikói ellenére a belőle származó adatok felölelik mind az erős, mind a gyenge kötések. Láthatjuk a napló adataiból, hogy milyen gyenge kötése vannak az egyének és milyen kapcsolata van idegenekkel, valamint azt is, hogy az intim, közeli alterekkel való kapcsolat hogyan formálódik (Killworth et al., 1990).
- A napló lehetővé teszi, hogy a kutatók az aktuális, első kézből származó, a megkérdezett elmondására alapozva, nagyon részletes kapcsolati adatokat gyűjtsék be az egyéni kapcsolathálót illetően.
- A naplóval a kutatók arról is képet kapnak, hogy az egyén hogyan érzékeli és értékeli a megnevezett személyekkel való kapcsolatát. Ez a

szubjektív érzékelés és értékelés is nagy potenciálja a napló módszernek (Fu, 2005).

- A napló módszert panel vizsgálatként alkalmazva képet kaphatunk arról, hogy hogyan változik, formálódik az adott network struktúrája, a statikán kívül megismerhetjük a kapcsolathálózat dinamikáját is.

A kapcsolati napló módszer bemutatása egyoldalú lenne a nehézségek, gyenge pontok részletezése nélkül, következzenek most ezek.

A napló módszer kritikái

- A napló kitöltése unalmas és nagyon időigényes. A napló módszer pioneer alkalmazásai során is látható volt, hogy a naplók kitöltése időigényes, és nagy kérés a naplót vezetőktől. Kérhetjük a válaszadót arra, hogy olyan hosszú ideig töltse a naplót, ameddig csak bírja, így egy komplett kapcsolati listát kaphatunk. Mondhatjuk azt is, hogy csak rövid ideig rögzítsenek, amely talán egyszerűbb ugyan, de mindenképpen kevesebb információt tartalmaz. A korábbi kutatások közül volt olyan, ami egy héten és volt olyan is, ami 100 napban határozták meg a naplók vezetésének idejét. Vannak, akik nem időtartamot határoznak meg, hanem azt, hogy pl. 100 kapcsolatot jegyezzenek fel (Fu, 2007). Mások szerint a rövid periódus (ide tartozik még az egy hét is) illékony képet mutat az egyén networkjéről, a hosszabb periódus stabilabb képpel szolgál (Feld-Suitor-Hoegh, 2007).

Pool és Kochen (1978) is amellet érvelt, hogy mindenképpen a hosszú távú és türelmes adatgyűjtésre van szükség, hiszen egy-egy kiragadott hét nem biztos, hogy átlagosan alakul, közbejöhethetnek esetleges dolgok. Azonban ezeknek a kutatásoknak az elsődleges célja az egyén ismerősi körének, volumenének minél teljesebb körű becslése volt.

- A kapcsolati napló csak azokat a személyeket tartalmazza, akikkel az egyén a meghatározott időintervallumban találkozik, így nem használható globális és hosszabb távra is vonatkozó kapcsolathálózat feltárására. Fu szerint azonban azok a kapcsolatok, melyek nem jelennek meg az adatfelvétel során, nem is számítanak az egyén aktív kapcsolatai közé (Fu, 2007).
- A válaszadók nagyobb valószínűséggel idézik fel azokat a kapcsolatokat, melyek időben hosszabbak vagy érzelmileg intenzívebbek. Fu szerint a napló pontos tervezése, a válaszadók pontos instruálása, segítése ezt a problémát minimálisra tudja csökkenteni (Fu, 2007).

- Megvalósíthatóság. Freeman és Thompson (1989) azt állítják, hogy a napló módszer túlságosan fárasztó és költséges módszer ahhoz, hogy empirikus kutatásokra használjuk. Nem lehet nagy és reprezentatív mintán alkalmazni, és nem lehet pontosan meghatározni azt az időtartamot, ameddig vezetni kell a naplót. A túl hosszú ideig vezetendő napló az ésszerű felelet arányt csökkenti. Fu amellet érvel, hogy a kevés elemszámú, de informatív naplók viszont mindenképpen értékes eredmények és illusztratívák bizonyos személyes kapcsolathálózatokra vonatkozóan (Fu, 2007).
- Etikai probléma – a megnevezett személyekről sok esetben több információval rendelkezünk, mint magáról a megkérdezettől.

Hazai módszertani előzmények

A hazai „gyökerekről” szólva érdemes kitérni két olyan módszer rövid áttekintésére, - és a kapcsolati naplóval történő párhuzamba állítására, - melyek hazai jelentősége vitathatatlan. A Szalai Sándor nevével jelzett időmérleg vizsgálatok, illetve a Fonyó Ilona féle kontaktometriai vizsgálatok ezek, melyek bizonyos részeit tekintve mindenképpen kapcsolatba hozhatók a naplós módszerrel.

Szalai Sándor – időmérleg kutatások

Az időmérleg vizsgálatok „az embereknek a nap folyamán végzett tevékenységeiket kutatják...a társadalmi viselkedés azon sémáit, amelyek a mindennapi életmenetben kibontakozó egyéni és kollektív emberi tevékenység bizonyos időbeli jellemzőinek rögzítésével tárulnak elének” (Szalai, 1978:18). A hagyományos időmérleg vizsgálatok alapvetően a tevékenységek egyetlen dimenzióját, a tartalmát vizsgálják, tehát azt, hogy egy adott időintervallumban (általában 24 óra) konkrétan mennyi időt és milyen tevékenységekre fordítanak a megkérdezettek.

Az időmérleg kutatásokat több ponton is össze lehet hasonlítani a napló módszerrel. Ezek közül az egyik, hogy ezek a kutatások is kitértek arra, hogy az emberek kiknek a társaságában töltik napjaikat, és egyes tevékenységeket kiknek a társaságában végeznek: „idejükből mennyit töltenek a családjukkal, szomszédaikkal, barátaikkal és munkatársaikkal, ismeretlen tömegben, vagy egyszerűen egyedül” (Szalai, 1978:21).

A KSH által 2014-ben kiadott Műhelytanulmányok sorozat ötödik száma például a családi kohézióról, a szülők és a gyermekek társas együttlétéről szól, melyben

az elemzés alapjául a hazánkban legutóbb felvett (1986-1987., 1999/2000., 2009-2010.) életmód-időmérleg adatok szolgáltak.¹⁰

Mit mért az időmérleg?

„Aktív társadalmi viselkedést”, ahogyan Szalai írja (uo.), azt tehát, hogy a mindennapi élete során ki milyen tevékenységet végez, kiknek a társaságában, milyen helyszíneken, mennyi ideig, milyen gyakorisággal.

Mintavétel

Szalai arról ír, hogy a nagy mintán történő időmérleg kutatások nem általánosak, legtöbbször egyes társadalmi csoportok kutatása során alkalmazták. Ennek ellenére meg kell említeni, hogy még hazánkban is a több ezer fős adatfelvételek jellemzőek: 1999/2000-ben több mint negyvenezer időmérleg naplót vettek fel. Az időmérleg kutatások lebonyolításához pontosan elkészített „felvételi tervet” alkalmaztak, melyektől azonban több ponton is eltérni kényszerültek. Ezeknél a kutatásoknál is számolni kellett a válaszmegtagadással, bár közel sem olyan arányban, mint a jelenlegi kutatásoknál, illetve a rosszul kitöltött naplókkal is.

Adatgyűjtés

Az időmérleg vizsgálatokhoz űrlapokat készítettek, amelyeket a megkérdezetteknek kellett kitölteni. „Nemritkán csak azt kérték a válaszolóktól, hogy – emlékezetükre (vagy sejtésükre) támaszkodva – meghatározott napi tevékenységeik átlagos időtartamát vagy gyakoriságát tüntessék fel. Olykor a „tegnap interjú” is alkalmazták, amelynek az volt a rendeltetése, hogy rekonstruálja a válaszoló előző napjának eseményeit” (Szalai, 1978:23).

Két módszer:

1. *friss interjú:* előzetes tájékoztatás nélkül kérnek információt egy bizonyos napon végzett tevékenységről. Kérdőbiztost alkalmaznak, aki módszeresen kérdezi végig a megkérdezett előző napjának eseményeit. Az emlékezetet, a felidézést segítő tevékenységeket sorolnak fel, az alapján próbálják feltárni a kérdéses nap történéseit. Itt nem a személyek, hanem a tevékenységi formák jelentik a tájékozódási pontot, és ezeket a tevékenységeket jellemzik tovább, pl. azzal, hogy hol került rá sor, kik voltak ott, stb. Minden válaszadó esetén 39 „háttér jellemző” került rögzítésre. Ezt a módszert azok esetében alkalmazták, akiknek valami miatt (írásstudatlanság, érdektelenség, stb.) nehézséget okozott volna az önálló adat-szolgáltatás.

¹⁰ lásd Harcsa István (szerk.): Családi kohézió. A szülők és a gyermekek társas együttléte a mindennapok világában. Műhelytanulmányok 5. KSH, Budapest, 2014

2. *napló jellegű interjú*, „*tegnap interjú*”: a megkérdezettet előre értesítik, hogy beszámolót kell adnia egy adott napon végzett tevékenységekről. Minden megkérdezett kap egy űrlapot, melyre fel kell jegyeznie az előre kijelölt nap eseményeit olyan részletesen, amennyire csak tudja. Az űrlap tehát önkitöltős, de a kérdezőbiztos a vizsgált nap után, pontosítás miatt újra felkeresi a megkérdezettet. Ezzel kapcsolatban is megjegyezhető a párhuzam a naplós adatfelvétellel.

Tapasztalatok, nehézségek

- Akár csak a naplós adatfelvétel során az időmérleg kutatásokban is problémát okozott az, hogy nehéz rávenni a mintába bekerülteket vagy általában az embereket arra, hogy meghatározott szempontok alapján naplót vezessenek. „Az embereket azonban igen-igen nehéz rábírni arra, hogy hosszabb perióduson át kellő pontossággal rögzítsék napjaik valamennyi tevékenységét, vagy hogy több egymást követő napon ismételt megkérdezésnek vessék alá magukat” (Szalai, 1978:55).
- A másik fontos nehézség a válaszok pontosságával kapcsolatos: az adatok megbízhatósága és érvényessége érzékenyen reagál az adatgyűjtés részleteire. Fontos kérdés, hogy vajon az egyén mit észlel: „az emberek hogyan észlelik az időráfordítást” (Szalai, 1978:89).

A pontatlanságok és az emlékezetből adódó hibák kiküszöbölését Szalaiék részletesen elemezték és ezek alapján a kronologikus kérdezési sorrend mellett foglaltak állást, megállapításuk szerint így lehet legjobban rekonstruálni a kérdéses időszakot. Az önkitöltős napló és a kérdezőbiztossal történő adatfelvételi eljárásokat elemezve megállapították, hogy „az egyén saját beszámolója értékesebb lehet események rögzítése szempontjából, mint a személyes interjú” (Szalai, 1978:91). A kronologikus feljegyzésekkel kapcsolatban meg kell még említeni, hogy Szalaiék szerint alulreprezentálva kerülnek bejegyzésre azok a tevékenységek, amelyeket egyedül és automatikusan végeznek az emberek, mert ha időrendben gondolkodunk, a tudatos és szokatlan tevékenységek kerülnek jobban előtérbe.

- Mennyi ideig és mikor kell vezetni az időmérleg naplót – a rövidebb időtartam nagyobb pontosságot (teljességet) hoz Szalaiék szerint, és az adott tevékenység minél gyorsabb feljegyzése csökkenti az emlékezetből fakadó torzításokat. Ugyanakkor azt is megállapítják, hogy minél rövidebb a vizsgált időtartam, annál kevésbé reprezentatív. „Ha az időegységet egy napra korlátozzuk, nem tekinthetjük többé az adatokat olybá, mint amelyek egyének életvitelét reprezentálják...” (Szalai, 1978:91). A nap, mint

beszámolási egységből fakadó torzítást Szalaiék úgy próbálták csökkenteni, hogy standard kiegészítő kérdéseket is feltettek, pl. a megkérdezett milyen gyakran végez különböző típusú tevékenységeket.

- Bizonyos tevékenységtípusok nagyon ritkán kerülnek bejegyzésre: ritka, ciklikus tevékenységek (pl. sportesemény látogatása).
- Nehéz mérni a párhuzamos cselekvéseket, mely egyébként gyakori az emberi tevékenységvégezés során. Pl. melyiket kell feljegyezni, ha reggelt készítünk, közben pedig rádiót hallgatunk?
- Bizonyos társadalmi rétegeket nehezebb a mintában tartani: a kereső nőket, a fiatalokat, legalacsonyabb és legmagasabb jövedelmi csoportokat. A kiesőket próbálták ugyan bizonyos demográfiai változók megtartása mellett pótolni, de ez nem mindig sikerült maximálisan. „Minden behelyettesítési eljárásnál fennáll a valószínűség, hogy a népesség aktívabb és ‘pozitívabb beállítottságú’ egyéneit túlreprezentálja” (Szalai, 1978:103).

Fonyó Ilona – kontaktometria

A kontaktometria módszer nem más, mint „az önismereti élettér társas összetevőinek a rögzítése” (Mérei, 1998:100).

Fonyó kutatásaival többek között arra mutatott rá, hogy az egyes emberek társas kapcsolatai rendszert képeznek, mely rendszer a felnőtt egyéneknél nagyfokú állandóságot mutat. Ezért is van értelme megismerni azt az aktív kapcsolathálózatot, amit a nappalával viszonylag jól fel lehet tárni. Ha a személyek változnak is a rendszeren belül, maga a rendszer, pontosabban a rendszert alkotó szektorok, a kapcsolatok számát, összetételét illetően állandóságot mutatnak.

Fonyó vizsgálatai kimutatták, hogy egy adott társadalomban, kultúrában, rétegben „az élettér kontaktometriai jellemzői úgy szóródnak egy átlagövezetben, hogy az átlagtól való minden eltérés szociálpszichológiailag értelmezhető” (Mérei, 1998:100).

Hogyan zajlik a kontaktometriai vizsgálat?

Először az egyoldalú kapcsolatokat (megvan a kötődés, de nincs interakció – pl. fantázia, ikon, halott személy) kell felsorolni a vizsgált személynek, aztán az interaktív kapcsolatokat, melynek kritériuma a reális társas jelenlét a mezőben. A következő lépésben ezeket az interaktív kapcsolatokat tárják fel, úgy, hogy 16 szektort sorolnak fel, és az adott szektorhoz tartozó személyeket kell felsorolni a megkérdezettnek. A névgenerátorral összevetve, itt tehát nem különböző

élethelyzetet megjelenítő szituációk szolgáltatják a névgenerálást, hanem a szektorok felsorolása. A különböző szektorokat mindenki maga alakíthatja ki kutatási témájától függően.

A Fonyó által alkalmazott 16 szektor: család, rokonság, lokális kapcsolatok (szomszéd), iskolai közösségek, munkahely, szakmai érdeklődés, barátok, szerelem, szexuális kapcsolatok, hobbitársak (sport-, gyűjtőtárs, stb.), társadalmi munka, kiterjedt intézményes egységekből megmaradt kapcsolatok (egykori katonatárs, kollégiumi társ, közös utazásról fennmaradt ismeretség, stb.), közös eszmei mag köré gyűlt társak (szekta), tanáraink-tanítóink, orvosaink-tanácsadóink, akiket felkarolunk (tanítványaink, betegeink), szolgáltatási kapcsolataink (fodrász, kozmetikus, stb.), másodlagos kapcsolatok, tartozékok (pl. munkatársaink, barátaink hozzátartozói).

Kiket kell felsorolni?

Az élettérbe „azok tartoznak bele, akikről 'úgy érzem, hogy kapcsolatban vagyok velük', 'gondolok rájuk', 'napközben eszembe jutnak', 'nem közömbösek számomra', 'fontosságuk van, szerepük van az életemben, pozitívan vagy negatívan beletartoznak a világomba'”, (Mérei, 1998:101) tehát azok, akikhez valamilyen formában „viszonyul” a megkérdezett. Ezeket a kritériumokat egészítik ki az olyan valós mozzanatok, mint az érintkezés gyakorisága, együttes élmények, megszokás, stb.

Eredmények

A szektorok szerint felsorolt altereket az egyének értékelik érzelmi viszonyulásuk alapján (1-5), valamint a kapcsolat motiváltsága, az érintkezés gyakorisága, a találkozás szándékolt, helyzeti vagy akcidentális jellege alapján. Ezekből Fonyó mutatókat számolt ki, és extenzitása (kiterjedtség), intenzitása (a kapcsolatok hőfoka) szerint jellemezte a társas mezőt és négy típust különböztetett meg: 1. kis intenzitás - kis extenzitás; 2. kis extenzitás – nagy intenzitás; 3. nagy extenzitás – kis intenzitás; 4. nagy extenzitás – nagy intenzitás. Ezeket tovább árnyalta különböző dinamikai mutatókkal (Mérei, 1998).

Hogyan készítsünk kapcsolati naplót? A hazai teszt kutatások ered- ményei, tanulságai.

Kutatásmódszertani kérdések, dilemmák

Hogyan vegyünk mintát?

Ahogy arról már a korábbi fejezetekben is volt szó, a kapcsolathálózat elemzés egyik központi kérdése, hogy kik tartoznak az adott háléhoz, hogyan húzzuk meg a vizsgálni kívánt kapcsolathálózat határát. Ezzel a kérdéssel szorosan összefügg az adott kutatás mintájának kiválasztása, az alkalmazott mintavételi

technika is. Alapvető módszertani adalék, hogy a vizsgálati mintát úgy kell tudni összeállítani, hogy abból adott esetben a teljes populációra vonatkozó állításokat tudjunk megfogalmazni. Ehhez valószínűségi mintavétel alkalmazása szükséges. A legtöbb network kutatás azonban egy jól meghatározott, adott elemű, teljes mintára épül, kevesen foglalkoznak a nagyobb populációból történő, valószínűségi mintán alapuló kapcsolathálózat elemzéssel. A hólabda technikát eredetileg Goodman (1961) alkalmazta először a network kutatásban. Nála különböző zónákat alkottak a megkérdezett egyének: első zónába tartoztak azok a megnevezettek, akiket a megkérdezettek első körben megjelöltek, a második zónába tartoztak azok, akiket az első zónába tartozók megjelöltek, és így tovább (Wasermann-Faust, 1994).

Az itt tárgyalt kapcsolati napló esetében nem volt behatárolva sem a megkérdezettek, sem pedig az általuk megjelölt személyek alkotta háló, hiszen egyrészt nem volt cél a sűrűség mérése, melyhez ez a lépés elengedhetetlen lett volna, másrészt pedig éppen azt akartam megtudni, hogy milyen nagyságú és összetételű, aktív kapcsolatrendszer képes feltárni a kapcsolati naplót. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a napló módszer jól alkalmazható körülhatárolt minta vizsgálatára is. Jól példázza ezt a 2011 óta tartó panel jellegű vizsgálat a roma szakkollégisták körében.¹¹ Ebben a kutatásban a kapcsolati naplót minden szakkollégiumi felvételt nyert hallgató, minden évben egy héten keresztül vezeti. Az évről évre kitöltött naplók jól mutatják a vizsgált populáció kapcsolathálózati struktúrájának változását: milyen kapcsolatok maradtak fenn, erősödtek meg, milyen kapcsolatok koptak ki a kapcsolatrendszerből, milyen kapcsolatokkal bővült a network.

A már korábban hivatkozott, első kapcsolati naplót alkalmazó kutatásban, Gurevitch foglalkozási státusz szerint választotta ki a vizsgálati mintát. Mások is bizonyos csoportokat vizsgáltak, mint pl. főiskola hallgatók, egyetemi dolgozók, tanárok, anyák óvodás gyermekkel, stb. A naplók kitöltésére a kutatók nem ritkán saját ismerőseiket kérik fel (Fu, 2007). Kutatásom kezdeti fázisában jómagam is részben ebből indultam ki.

Annak ellenére, hogy a kutatók igyekeznek a nemre, korra, lakóhelyre, foglalkozásra reprezentatív mintákat alkalmazni, a megkérdezettek száma a legtöbb naplós kutatásban korlátozott és viszonylag alacsony (Fu, 2007).

Naplóvezetési, kitöltési problémák

¹¹ 2011 őszén alakult meg hazánkban a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat (KRSZH), mely az ország több településén (Budapest, Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, Szeged) elindított felekezeti roma szakkollégiumokat fogja össze. (Dávid B.-Szabó T.-Lukács Á., 2015)

A kapcsolati naplót tesztelve problémaként merül fel, hogy különböző társadalmi csoportoknál esetleg nem működik, vagy nem úgy működik majd a módszer, ahogyan a többségnél. Két markáns csoportot lehet itt megemlíteni: 1) a magasabb státusban lévő rétegek, 2) egyes társadalmi csoportok, ahol jellemző a funkcionális analfabetizmus, mely felvetette a kérdezőbiztossal működő kapcsolati napló fejlesztését is.

A fent említett problémákkal korábban is találkoztak már a kapcsolati naplóval foglalkozó kutatók. Fu a következő megoldásokat javasolta ennek a problémának a kiküszöbölésére: a) a napló kitöltését segítő szerkesztési mód, azaz „felhasználóbarát” napló, illetve kódok alkalmazása, melyek behatárolják, de egyben irányítják is a válaszokat. b) A másik módszer, amely könnyíti a kitöltést az, hogy olyan kódolást alkalmaz, melyek ismertek a válaszadók számára előzetes kérdőíves adatfelvételekből. c) A harmadik lehetőség, amit pl. Fu használt, hogy a kódokat legtöbbször 1-4-ig osztotta be, így nem kellett gondolkodni a válaszadóknak, hogy milyen intervallumban válaszolhatnak. A validitás megőrzése, növelése miatt vannak, akik a kutatás ideje alatt több alkalommal is ellenőrzik a naplót kitöltőket, mások pedig kérdezőbiztossal dolgoznak, tehát nem a vizsgált egyén tölti ki a naplót, hanem kérdezőbiztos megy ki bizonyos időnként feljegyezni a realizálódott kapcsolatokat (Fu, 2007).

Az itt ismertetett kutatásban a kérdezőbiztos kezdeti segítségét biztosító kérdésessel, egy részletesen kidolgozott útmutatóval, instrukciókkal, illetve egy viszonylag jól strukturált, felhasználóbarát módon szerkesztett naplóval törekedtünk arra, hogy a kitöltés során felmerülő hibák egy része kiküszöbölhető legyen. (A napló és az útmutató a Függelék 3-ban található.) Szalai alapján tulajdonképpen a megkérdezett önbeszámolóján alapuló, „támogatott emlékezettel” segített „aznap interjút” készítettünk a naplót kitöltőkkel (Szalai, 1978).

Milyen kapcsolatokat kell feljegyezni?

Fontos, hogy mindig pontos instrukciókat adjunk a kitöltőknek arra vonatkozóan, hogy kiket kell feljegyezni a naplóba. A legtöbb naplós adatfelvétel meghatározza a feljegyzendő kapcsolat típusát és a célszemélyeket. Így például csak az ismerősök bejegyzését kérik. A fentebb már többször hivatkozott Pool és Kochen tanulmányból (1978) több olyan kritériumot is megismerhetünk, melyek alapján lehet definiálni a feljegyzendő körét: ismerős az, akit a következő találkozáskor is biztosan felismernénk, akit meg is tudunk nevezni, akinek köszönünk, akitől valamilyen fontos információt várunk, stb. A szerzők arra a kérdésre is kitérnek, hogy vajon mennyire kell reflexívnek, szimmetrikusnak és tranzitívnek lennie egy kapcsolatnak. Ha valakinek jobb a memóriája, és jobban képes tud adni saját kapcsolatrendszeréről annak vajon tényleg tágasabb a kapcsolathálózata, mint például annak az egyénnek, akinek kevésbé jó az emlékezőképessége (Pool-Kochen, 1978)?

Ugyanilyen lényeges pont az is, hogy kik kerüljenek a naplóba, azaz időtartamát tekintve milyen találkozások kerüljenek feljegyzésre. A legáltalánosabb gyakorlat az, hogy „a jelentős személyekkel való, 10 percnél hosszabb ideig tartó kapcsolatokat” jegyeztetik fel a kutatók (Fu, 2007:204).

A kapcsolati naplóba egyrészt olyan találkozások kerültek be, amelyek legalább 5 percig tartottak, illetve azok, amelyek rövidebbek voltak ugyan, de a megkérdezett fontosnak ítélte meg. A rövid találkozások is lehetnek fontosak, sőt néha fontosabbak, mint az időlimitnek megfelelő találkozások. Ezen a meghatározáson a későbbiek során változtattunk, finomítottuk a feljegyzendő körét meghatározó paramétereket. A kapcsolati napló legutóbbi változatában többek között már ezek az instrukciók szerepelnek:

„A naplóba azok nevét kell rögzíteni, akikkel az adott napon Ön a köszönésen kívül beszélt. Kérjük, írjon be mindenkit, akivel egymás üdvözlésén kívül beszélt! Abban az esetben, ha az Ön munkaköréből fakadóan ügyfelekkel, vevőkkel, kliensekkel stb. beszél, csak abban az esetben jegyezze fel őket a naplóba, ha a beszélgetés során nemcsak a munkájához kapcsolódó témáról beszéltek (pl. boltos, eladó, postás, banki ügyintéző, könyv-, újságárus stb.)

A beszélgetés itt most nem csupán a személyesen megvalósuló találkozást jelenti. Ide kell érteni a telefonbeszélgetéseket, a gyakori SMS és email váltást, illetve a Skype-on, Viberen, Messengeren és egyéb, internet segítségével megvalósuló beszélgetést, chatelést is! A naplóba tehát a személyes és telefonos beszélgetéseket, valamint az internet segítségével történő, online kapcsolattartást kell feljegyezni. Internetes/online beszélgetésekre, chatelésekre vagyunk kíváncsiak, DE e-mailek és a közösségi oldalakon tett bejegyzéseket NEM KELL RÖGZÍTENI!”

És most, térjünk ki egy pillanatra az erős és gyenge kötések értelmezésének problematikájára is: nem biztos, hogy a klasszikusan erős kötésként definiált kapcsolat valóban erős, és megfelelő erőforrásokat biztosít, és fordítva, lehet, hogy az általában gyenge kötésként értelmezett kapcsolatokon keresztül olyan információkat, erőforrásokat kapunk, melyet aztán méltán nevezhetünk jelentősnek, erősnek is. (A kérdéssel később részletesebben is foglalkozom.)

Éppen ezért nem célszerű behatárolni a feljegyzendő személyeket erős és gyenge kapcsolatok szerint, hiszen, ha engedjük, hogy a válaszadó kedve szerint minden kapcsolatát feljegyezzen, részletesebb és informatívabb naplókat kapunk (Fu, 2007).

Brewer (2000) 20 tanulmány elemzése alapján vizsgálta, hogy kiket jegyeznek fel nagyobb valószínűséggel a válaszadók. Megállapította, hogy az emberek hajlamosak arra, hogy kapcsolataik egy részéről elfelejtkezzenek, mikor a névgenerátor kérdéseket próbálják megválaszolni. Ezek alapján azt javasolta, hogy különböző technikákat alkalmazzunk, és így csökkenthető az elfelejtett vagy kimaradt kapcsolatháló tagok száma. Bell (2007) és szerzőtársai szerint bár nincs

jó mutatója annak, hogy mekkora rész marad homályban a válaszadó kapcsolattrendszeréből, de annak aránya annál nagyobb, minél kiterjedtebb az adott network mérete. Marin (2004) azt vizsgálta, hogy kik azok a személyek, akik nagy valószínűséggel kimaradhatnak a felsorolásból. Vizsgálata során arra kért főiskolásokat, hogy válaszoljanak a következő kérdésre: „Az utóbbi 6 hónapban kivel beszélte meg a fontos dolgokat?” (lásd mint GSS). Aztán további kérdésekkel bővítette ki az alkalmazott névgenerátort: gondoljon azokra, akikkel együtt végzett valamilyen tevékenységet, stb. Az első, egy kérdést tartalmazó „névgenerátorral” átlagosan 5,6 személyt jelöltek meg, aztán az alkalmazott iránymutatás nyomán 7,1-re nőtt az átlagosan megnevezett alterek száma. Ez a vizsgálat tehát megerősítette azt, hogy az egyszerű névgenerátor az egyéni kapcsolatihálózatnak csak egy részét írja le (Molin – Arentze – Timmermans, 2008).

Mennyi ideig kell vezetni a kapcsolati naplót?

A napló módszer pioneer alkalmazásainak megismerése során is látható volt, hogy a naplók kitöltése időigényes, és nagy kérés a naplót vezetőktől. Kérhetjük a válaszadókat, hogy olyan hosszú ideig töltsék a naplót, ameddig csak kedvük tartja. Így egy komplett kapcsolati listát kaphatunk. Mondhatjuk azt is, hogy csak rövid ideig rögzítsenek, amely talán már kevésbé nagy kérés, de mindenképpen kevesebb információt tartalmaz. A korábbi kutatások időtartam meghatározása változó: van, aki hét napban, van, aki száz napban határozta meg a naplók vezetésének idejét. Vannak, akik nem időtartamot határoznak meg, hanem azt, hogy pl. 100 kapcsolatot jegyezzenek fel a megkérdezettek (Fu, 2007).

Az eddigi tapasztalatok szerint minimum egy hét időtartam szükséges ahhoz, hogy egyfajta metszetet kapjunk az egyének kapcsolathálózatáról. Az egy hét letelte után, egyes kutatásoknál a kérdezőbiztos az, aki összeszedi a kitöltött naplókat, majd adott esetben pár nap múlva visszamegy és pontosítja a problémás kérdéseket. Azért jó visszakérdezni, mert ezzel lehet növelni a kitöltés megbízhatóságát (Hlebec-Ferligoj, 2002).

Az elemzésre kerülő kutatásban a nyíregyházi válaszadók egy hetes időintervallumot kaptak, ami az eredmények alapján viszonylag jól kezelhető időtartam volt a válaszadók számára: nem túl hosszú ahhoz, hogy ne vállalkozzanak a kitöltésre, de ahhoz elegendő idő, hogy jó metszetet adjon az egyén aktív kapcsolatairól. Vannak, akik szerint a rövid periódus (ide tartozik még az egy hét is), pusztán egy pillanatfelvétel az egyén kapcsolathálójáról, a hosszabb periódus stabilabb képpel szolgál (Feld-Suitor-Hoegh, 2007).

Pool és Kochen (1978) is amellet érvelt, hogy mindenképpen a hosszú távú és türelmes, kitaró adatgyűjtésre van szükség, hiszen egy-egy kiragadott hét nem biztos, hogy átlagosan alakul, közbejöhhetnek esetleges dolgok. Azonban ezeknek

a kutatásoknak az elsődleges célja az egyén ismerősi körének, volumenének minél teljesebb körű becslése volt, melyhez praktikus a hosszú ideig tartó naplóvezetés.

Ha van mód rá, érdemes megismételni a naplóvezetést egy bizonyos idő eltelté után ismét egy héten keresztül, így talán nem olyan megterhelő a kérdezetek számára, viszont jobb és részletesebb képet kaphatunk nemcsak az aktuális kapcsolathálózatról, hanem egy általánosabb képet is kialakíthatunk. Továbbá az így kapott adatokkal meg lehet nézni az egyéni kapcsolatrendszerben végbe-menő változásokat is: 1) mely kapcsolatok maradtak, melyek koptak ki; 2) a kapcsolatok jellemzői hogyan változtak; 3) a kapcsolathálózat kiterjedtsége; 4) a kapcsolathálózat egészének változásai (Feld-Suitor-Hoegh, 2007).

A nemzetközi viszonylatban, korábban már alkalmazott kapcsolati napló módszerrel végzett kutatásokat hasonlítom össze néhány közös paraméter mentén a következő táblázatokban, mely tartalmazza az általunk kidolgozott napló módszer vonatkozó elemeit is.

4. sz. táblázat

Alkalmazott napló módszerek összehasonlítása

	Lonkila, 1999	Fu, 2007	Angelusz-Husztai, 2010
Mennyi ideig kellett vezetni a naplót?	15 nap	3 hónap	7 nap
Kiket kellett fel-	nem rutin	mindenkit	mindenkit, akivel

jegyezni?	kapcsolatok, fontos információcsere		legalább 5 perces beszélgetés zajlott, vagy ha nem, akkor valami miatt fontos az egyénnek
Naplóvezetési javaslat	este	azonnal	este
Volt-e lehetőség pótolni a fontos, de a vizsgálati időben nem megvalósuló kapcsolatokat?	igen	-	igen
Alterek bejegyzése	-	naponta többször	naponta egy alkalom
Alter részletes jellemzése	-	igen	igen
Elemszám (minta)	78	54	142
A vizsgált minta összetétele	tanárok	vegyes	vegyes

Ugyancsak egyfajta összehasonlításként álljon itt a következő táblázat arról, hogy milyen közös illetve eltérő jegyek vannak a kapcsolati napló módszer és a hazai módszertani előzményként említett időmérleg és kontaktometriai vizsgálatok között.

5. sz. táblázat

Az időmérleg és a kontaktometria összehasonlítása a kapcsolati naplóval

	<i>Időmérleg</i>	<i>Kontaktometria</i>	<i>Kapcsolati napló</i>
Mit mér?	tevékenységeket	az egyén kapcsolathálózatát	az egyén kapcsolathálózatát

Kiket/miket kell felsorolni?	tevékenységeket	azokat a személyeket, akikhez valahogyan viszonyul az egyén	mindenkit, akivel az egyén az adott időszakban találkozhat és legalább 5 percet beszélget, vagy pedig valamiért fontos az egyénnek
Az adatfelvétel technikája	friss interjú, tegnap interjú	interjú	napló
Mennyi ideig kell vezetni?	24 óra	több alkalommal történik a felmérés	7 nap
Hogyan segítik a felidézést?	tevékenységek felsorolása	szektorok felsorolása	tevékenységek felsorolása kronologikus sorrendben
Adatfelvétel (ajánlott) időszaka	tavaszi, őszi hónapok	-	tavaszi, őszi hónapok
Nehézségek	emlékezet, felidézés, észlelés, pontosság	-	emlékezet, felidézés, észlelés, pontosság,

A kapcsolati napló tesztelési folyamata és eredményei

A kapcsolati napló működését több éven keresztül teszteltem. Az utolsó próbakérdés 2010-ben zajlott a további kutatások helyszínéül is szolgáló Nyíregyházán. A teszt kutatások eredményei, tapasztalatai, a tesztelés folyamatában résztvevő megkérdezettek észrevételei, kérdései, javaslatai alapján került sor a napló véglegesítésére. De lássuk, milyen lépések történtek a kapcsolati napló végleges formájának kialakításáig!

A kapcsolati napló tesztelése során az egyik kiindulópont vagy alapelv elsősorban az volt, hogy a válaszadók minél kevésbé legyenek korlátozva abban, hogy milyen szempontok alapján jegyzetelnek a naplóba.

A napló első változata csupán egy rövid instrukciót tartalmazott: „Kérem, ebben a füzetben írja le azt, hogy kikkel találkozott a megadott napszakban (pl. hétfő reggel, délelőtt, délután, este, éjjel)”. A feljegyzett személyekkel kapcsolatban a következő névinterpretáló kérdések szerepeltek: az alter neme, kora, hol lakik, mivel foglalkozik, honnan ismeri, mióta ismeri, milyen gyakran találkoznak, milyennek értékeli 1-5-ig skálán, ahol az egyes azt jelenti, hogy kifejezetten rossz a kapcsolata a megnevezett személlyel, az ötös pedig azt, hogy kifejezetten jóban vannak. A napló első változatában az egyetlen „kapaszkodó” a kitöltő számára a napok napszakonkénti tagolása volt. A napok egyfajta „kronologizálása” részben jónak tűnt, mert esténként, mikor kitöltötték a naplót a válaszadók, az elmondások szerint, volt mihez kötni a napi eseményeket, könnyítette az emlékezetet. Világosan látszott azonban, hogy további tagolás, valamiféle orientálás szükséges ahhoz, hogy még részletesebb felidézést lehessen elérni. A napló következő, újabb változata már nem füzetben, de füzetyszerűen megszerkesztett formában működött. Ehhez már pár mondatos bevezető és részletesebb kitöltési útmutató is került, melynek alapjait a tesztelés addigi tapasztalatai adták. A napló tehát nem lett tovább tagolva, hanem a visszajelzések alapján „felhasználóbarát” módon, jobban irányítva, strukturálva próbáltam növelni az egyének emlékezetkapacitását, és így a naplóba bekerülő személyek listáját.¹²

A kapcsolati napló tesztelés szakaszai:

- a) Első szakasz – A naplózók: Nyíregyháza, Albérlők Háza¹³, két önként vállalkozó, illetve Fehérgyarmat¹⁴ három fő. Az öt megkérdezett névgenerátort és kapcsolati naplót is töltött ki. Az öt fő átlagos network mérete a névgenerátor alapján 15 volt, a napló alapján 32. Ebben a szakaszban még arra voltunk kíváncsiak, hogy egyáltalán működik-e és ha igen, akkor hogyan a napló. A napló az egyén kapcsolatrendszerének egy tágasabb és aktívabb szeletét tudta feltárni a vizsgált esetekben.
- b) Második szakasz – A naplózók: Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar szociális munkás szakos hallgatói illetve hozzátartozóik (25 fő). Ebben a

¹² A tesztelési szakaszban alkalmazott névinterpretáló kérdéseket lásd Függelék 1.

¹³ Hajléktalansággal fenyegetett egyéneknek és családoknak nyújt ideiglenes lakhatást.

¹⁴ Fehérgyarmat kisváros Északkelet Magyarországon, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

szakaszban a napló működését teszteltük: kik és hogyan tudják tölteni a naplókat, milyen kérdések merülnek fel a napló vezetése közben.

- c) Harmadik szakasz – A naplózók: ismerőseim. Saját ismerősi körömben (közelebbi és távolabbi ismerősök) kértem meg egyéneket, hogy vezessék egy hétig a naplót. Ebben a szakaszban volt újabb 8 fő, akik névgenerátort is kitöltöttek. Naplóval az átlagos network méret a 8 megkérdezettnél 30 volt, míg névgenerátorral átlagosan 11 nevet jelöltek meg a megkérdezettek.

A következőkben minden tesztelési szakaszból egy-egy naplót kiemelve vizsgálom a kapcsolati napló működését: a naplóval felmért egyéni kapcsolathálózat méretét, összetételét, a bejegyzett kapcsolatok számának alakulását.

A kapcsolathálózat mérete néhány példa alapján

A kapcsolathálózat mérete (network size): a társadalmi integrálódás fokát mutatja, az egyén körüli interperszonális kapcsolatok számával lehet mérni. „A kapcsolatok kiterjedtségét, gazdagságát legegyszerűbben az jellemzi, hogy a megkérdezettek összesen hány személyről számoltak be...” (Angelusz-Tardos, 1988:186).

A 6. számú táblázatból láthatjuk, hogy az egy hetes naplózási periódusok alatt a legtöbb találkozást a fiatal, nőtlen férfi megkérdezett jegyezte be a naplóba (80), míg a legkevesebbet az 52 éves elvált nő (53). Ha a bejegyzett személyek számát nézzük, a naplóba tett bejegyzés alapján látható, hogy a 49 éves, kisvárosban élő, házas nő találkozott egy hét alatt a legtöbb emberrel (59), míg az 52 éves, elvált nő a legkevesebbel (22). A névgenerátor bejegyzéseket is megvizsgálva, látható, hogy a 49 éves, kisvárosi nő esetében a naplóban megemlített személyek száma (59) jóval meghaladja a névgenerátor szituációihoz bejegyzett alterek számát (27), míg az 52 éves, elvált nő esetében a névgenerátor mért tágasabb hálót. Ez utóbbi esetben tehát erősebbnek tűnik a névgenerátorral mérhető erős kötések aránya az egocentrikus hálóban, míg a kisvárosi megkérdezett esetében a naplóval jobban feltárható az erős kapcsolatokon kívüli társas mező is.

6. sz. táblázat

Adatok, információk a tesztelés szakaszában kitöltött naplóból

<i>A válaszadók demográfiai jellemzői</i>	<i>Ego001</i>	<i>Ego009</i>	<i>Ego037</i>
nem	nő	férfi	nő

kor (év)	49	22	52
családi állapot	házas	nőtlen	elvált
iskolai végzettség	főiskola	szakközépiskolai érettségi	egyetem
gazdasági aktivitás	aktív	aktív	aktív
település	Fehér- gyarmat	Nyírbátor	Nyíregyháza
naplóba bejegyzett találkozások száma	60	80	53
bejegyzett alterek száma: napló névgenerátor	59 27	43 -	22 27
bejegyzett alter neme %:	férfi nő	34 66	53 47
családtagok aránya %	10,2	25,6	18,2
Ebből: közeli távoli	3,4 6,8	11,6 14	13,6 4,6
barátok aránya	0	4,6	4,6
szomszédok aránya	5	2,3	9
munkatársak aránya	22	11,6	50
a napi kapcsolatok megoszlása			
0-4	0	0	1
5-9	3	1	5
10<	4	6	1
napi maximum	11	15	11
napi minimum	5	7	4
napi átlag	8,6	11,4	7,6

Fu alapján saját szerkesztés (Fu, 2005: 181)

A kapcsolathálózat összetétele néhány példa alapján

A kapcsolathálózat összetétele (composition) azt mutatja, hogy az egyéni kapcsolathálózat milyen típusú kapcsolatokból épül fel: inkább közeli családtagok szerepelnek benne (magas rokonsági hányados), vagy inkább a nem rokoni kapcsolatok (barátok, ismerősök, munkatársak/iskolatársak, szomszédok) dominálnak (Albert-Dávid, 1994; Angelusz-Tardos, 1988).

A kapcsolati naplók alapján megismert egyéni kapcsolathálót mindhárom ismertetetett esetben homofília jellemzi nemi szempontból, azaz a nők több nőt, a férfi pedig több férfit jegyzett fel a naplóba. Ha a kapcsolathálózat összetételét vizsgáljuk, a fiatal férfi esetében legnagyobb a családtagok aránya (26%), a legkisebb pedig a 49 éves, kisvárosi nőé, aki egyébként a legtöbb találkozást jegyezte le (10%). Az ő esetében lehetett a gyenge kapcsolatokat a legnagyobb arányban felmérni, hiszen barátot egyáltalán nem jegyzett fel a vizsgált időszakban, a szomszédok aránya is elenyésző (5%), de a munkatársak erőteljesebben vannak képviselve a heti kapcsolathálózatban (22%). Az 52 éves, elvált nő kapcsolathálózatát leginkább a munkatársak alkotják az adott héten, a naplóból megismert személyek fele tartozik ehhez a kategóriához. A családtagok aránya is viszonylag magas (18%), ezek között is inkább a közeli családtagok kerültek bejegyzésre, míg a másik két esetben a távolabbi rokonok aránya meghaladja a közeli családtagok arányát. A 49 éves, kisvárosi nő kapcsolathálózata tűnik a legnyitottabbnak az ismertetetett esetek között, ő jegyezte fel a legtöbb „nem közeli ismerőst” (nem családtag, barát, szomszéd, munkatárs).

Napi bejegyzések száma néhány példa alapján

A naplóba tett bejegyzések számát tekintve elmondható, hogy a 22 éves, fiatal férfi tette átlagosan a legtöbb napi bejegyzést (11), az ő esetében a hét nap közül csak egy volt olyan, ahol kevesebb mint tíz találkozás került bejegyzésre. A legkevesebb napi bejegyzést az 52 éves nő tette (8), aki esetében mind a találkozások száma, mind az alterek száma a legalacsonyabb volt.

A napló kitöltésének módja a bemutatott esetekben

A három ismertetetett eset közül kettő önkitöltős volt, azaz egy rövid személyes instrukció után a megkérdezettre volt bízva, hogy miként vezeti a naplót. A harmadik napló kitöltése kérdezőbiztossal történt, tehát olyan kérdezési szituáció volt, ahol a kérdezőbiztos több alkalommal is segítette a megkérdezett naplóvezetését. A kérdezőbiztos segítségével kitöltött napló hozta a legtöbb bejegyzett találkozás számát (80) annak ellenére is, hogy nem abban az esetben volt a legtágasabb network méret (43 versus 59).

A tesztelési szakasz eredményei összefoglalóan

A tesztelés során összesen 38 fő töltött ki naplót (N=38). A tesztelés alapvető tapasztalatai a naplóvezetést illetően:

Nehézségek

- nehezen tudják önállóan, támpontok nélkül tipizálni a kapcsolatokat

- nehezen tudják felidézni, hogy kit honnan ismernek, honnan datálódik a kapcsolat (elsősorban a nem családi kapcsolatokra vonatkozóan)
- férfiakat nehezebb rávenni a naplózásra.

Pozitívumok, lehetőségek

- Az előzetes tesztelések során biztató eredményként jelent meg az informativitás, a bővebb információ mennyiség a kapcsolathálózatokra vonatkozóan. A tesztelés során egyesek (főleg a nők) a naplót, mintegy igazi naplóként vezették. Egy-egy naplót olvasva az adott egyének szinte az egész hetét részleteiben meg lehetett ismerni: kivel hol, mikor, miért találkozott, miről beszéltek, kik voltak még jelen, stb.
- A kapcsolati napló heti keresztmetszetet ad a vizsgált egyének kapcsolathálójának méretéről, működéséről, jellemzőiről.
- További előnye a módszernek, hogy segítségével letapogathatóvá válnak a horizontális és vertikális kommunikációs csatornák: milyen élethelyzetből, társadalmi helyzetből kivel, kikkel kommunikálnak az egyének. A társadalmi integráció, illetve a társadalmi tőke is jól mérhető.
- A napló aktuális és bizonyos szempontból szezonális képet ad az egocentrikus kapcsolathálózatok dinamikájáról (új kapcsolatok) és statikájáról (régi kötések). (Lásd még Fu, 2007).

A kapcsolati napló további eredményei – Felvillanó képek a tesztelési szakaszból
Az elemszám korlátozottsága, illetve az alkalmazott napló módszer különbségei miatt a következőkben csak nagyon felületesen lehet áttekinteni a kezdeti eredményeket, viszont ezek is érdekesek lehetnek a kapcsolati napló működése szempontjából.

Átlagos network méret – átlag, szórás, terjedelem

A 38 naplót kitöltő átlagos network mérete a vizsgált időszakban, azaz egy hét alatt (ez az egy hét a megkérdezettek esetén nem ugyanarra a hétre esett, hiszen a tesztelési szakasz több fázisban zajlott) 30 személy bejegyzése volt. (Szórás 14,58; maximum 64 alter/hét). A legtöbb személyt egy 22 éves, szakmunkás, nőtlen, gazdaságilag aktív férfi megkérdezett jelölte meg a vizsgált egy hetes időszakban.

Bejegyzések száma – az egy hét alatt létrejött kontaktusok száma

A 38 megkérdezett az egy hetes naplózási periódus alatt összesen 2741 találkozást jelölt be a naplóba. Átlagosan tehát 72 bejegyzést tettek a naplóírók egy hét leforgása alatt, aktuálisan ennyi megvalósuló kontaktusról adtak számot. A leg-

kevesebb bejegyzés 19, a legtöbb pedig a 198 volt. A network méret és a héten tett bejegyzések száma között szignifikáns és pozitív irányú kapcsolat van: minél nagyobb az egyén network mérete, annál több bejegyzést tett.¹⁵

7. sz. táblázat

A legtöbb bejegyzést tett egyének általános jellemzői az összes bejegyzés alapján rangsorolva

azonosító	nem	kor	iskolai végzettség	gazdasági aktivitás	lakóhely	network méret	összes bejegyzés	átlagos napi kapcsolatok száma
Ego012	nő	33	középkisk. (gimn.)	aktív	Ibrány	53	96	13,71
Ego010	nő	26	főiskola	aktív	Mátészalka	21	100	14,28
Ego027	nő	48	főiskola	aktív	Fehérgyarmat	25	100	14,28
Ego018	nő	39	főiskola	aktív	Nyírpáczony	49	106	15,14
Ego015	férfi	27	középkisk. (gimn.)	aktív	Tiszatelek	26	110	15,71
Ego035	nő	30	főiskola	aktív	Tiszavasvári	41	178	25,43
Ego016	férfi	22	szakmunkás	aktív	Sajószentpéter	64	186	26,57
Ego023	nő	34	főiskola	aktív	Fehérgyarmat	34	198	28,28

A 7. számú táblázatból az látszik, hogy a legtöbb kapcsolatot elsősorban a nők, a magasabb iskolai végzettségűek és a gazdaságilag aktív megkérdezettek jegyezték be a naplóba. Korosztályt tekintve a sok bejegyzett heti kapcsolat a fiatalabb naplózókra jellemző.

A legkevesebb heti megvalósuló kapcsolatot egy középkorú, szakmunkás, gazdaságilag aktív férfi jegyezte le a naplóba (8. számú táblázat).

8. sz. táblázat

A legkevesebb bejegyzést tett egyének általános jellemzői

azo-	nem	kor	iskolai	gazda-	lakóhely	network	összes	átlagos

¹⁵ (Pearson's Corr. 0,526; p<0,01)

nosító			végzettség	sági aktivitás		méret	bejegyzés	napi kapcsolatok száma
Ego039	nő	27	főiskola	aktív	Nyíregyháza	11	33	1,57
Ego006	férfi	55	szakmunkás	aktív	Túrkeve	9	23	1,28

Rokonsági hányados – családtag, rokon aránya a megnevezettek között

A rokonsági hányados átlagosan 26%. A legnagyobb rokonsági arány (62,5 ill. 65%) egy 31 éves, főiskolai végzettséggel rendelkező, elvált, aktuálisan munka nélkül élő nő kapcsolat hálózatában illetve egy ugyancsak harmincas éveiben járó (33 éves), középiskolai végzettséggel rendelkező, házasságban élő, gazdaságilag aktív nő kapcsolathálózatában fordult elő. A nők hagyományos családdösszetartó szerepe miatt azonban ez nem meglepő.

Barátok aránya – barátként definiáltak aránya a megnevezettek között

A teszt során megkérdezetteknek majdnem fele (48,5%) nem jelölt meg barátot személyes kapcsolathálójának egy hetes keresztmetszetében. Akik jelöltek, átlagosan 2 baráttal rendelkeznek a naplók adatai szerint. A legtöbb barátot megjelölők legalább érettségivel rendelkeznek, kizárólag nők és gazdasági aktivitásukat tekintve többnyire inaktívak. Az Ego014 esetén minden harmadik bejegyzett alter barátként lett definiálva (9. sz. táblázat).

9. számú táblázat

Az átlagosnál több barátot megjelölt egyének általános jellemzői

azonosító	nem	kor	iskolai végzettség	gazdasági aktivitás	lakóhely	Netsize/megjelölt barátok száma	%
Ego014	nő	34	középiskola (érettségi)	nem dolgozik	Fehérgyarmat	26/8	31
Ego022	nő	56	középiskola (érettségi)	nem dolgozik	Fehérgyarmat	41/9	22
Ego041	nő	30	egyetem	aktív	Hajdúnánás	35/7	20
Ego21	nő	36	középiskola (érettségi)	nem dolgozik	Fehérgyarmat	52/8	15

Munkatársak aránya

A munkatársak aránya alig tér el a rokonsági hányadostól, 23%. A megkérdezettek zöme gazdaságilag aktív volt, valószínűleg ez magyarázza, hogy a munkatársak aránya megközelíti a rokonokét.

10. sz. táblázat

Az átlagosnál jóval több munkatársat megjelölt egyének általános jellemzői

<i>azonosító</i>	<i>nem</i>	<i>kor</i>	<i>iskolai végzettség</i>	<i>gazdasági aktivitás</i>	<i>lakóhely</i>	<i>megjelölt munkatársak aránya (%)</i>
Ego010	nő	26	főiskola	aktív	Mátészalka	67
Ego018	nő	39	főiskola	aktív	Nyírpazony	65
Ego008	férfi	49	szakmunkás	aktív	Debrecen	58
Ego037	nő	52	egyetem	aktív	Nyíregyháza	50

A munkahelyi kapcsolatok nagy aránya arra hívta fel a figyelmet, hogy ezzel a területtel is érdemes foglalkozni, hiszen ezeket a típusú kapcsolatokat pl. a Fischer-féle névgenerátor módszer sem minden esetben méri. Az eddig megkérdezetteknel azonban úgy tűnik, fontos szerepük volt a munkahelyi ismeretségeknek, tehát érdemes lehet tovább vizsgálni, hogy hol helyezkednek el a munkatársi kapcsolatok az egyén kapcsolathálózatában.

Szomszédok aránya

A tesztelés során a kapcsolati naplót kitöltők fele nem jelölt meg szomszédosági kapcsolatot a vizsgált időszakban. Azok közül, akik jelöltek ilyen kapcsolatot, a 6 illetve a 8 szomszéd megnevezése a legmagasabb. Egyikük egy 54 éves, szakmunkás végzettséggel rendelkező özvegy és gazdaságilag inaktív nő volt, akinek a heti kapcsolathálózatának jelentős hányadát (31%) jelentették a szomszédok. A másik megkérdezett, akinek a legtöbb szomszéd szerepelt a naplójában, bár arányaiban tekintve elenyészőbben (15%), egy 36 éves, érettségizett, férjzett, gazdaságilag inaktív nő volt. Az inaktivitás valószínűleg egyébként is növeli a szomszédi kapcsolatok gyakoriságát pusztán a fizikai közelség miatt.

A kapcsolati napló tesztelési eredményei alapján megállapítható, hogy a megkérdezettek rokonaikkal, valamint munkahelyi ismerőseikkel tartják leginkább rendszeresen, aktívan a kapcsolatot. Ha a rokonsági hányadost nézzük meg a munkahelyi ismerősök, valamint a szomszédok arányával, akkor azt lehet látni, hogy a heti kapcsolathálózatához tartozók eloszlása nem egyenletes, általán-

ban egy csoport „ugrik ki” lényegesen a többi közül, például, akinél nagyobb a rokonsági hányados, az kevesebb munkahelyi ismerőst jelölt meg és szomszédot is, de aki több munkahelyi ismerőst írt le egy hét alatt, azoknak alacsonyabb a rokonsági hányadosa. Ez a munkahellyel való rendelkezéssel, a gazdasági aktivitással van összefüggésben: a munkahellyel nem rendelkezők kapcsolatrendszere beszűkültebb, éppen azok a gyenge kapcsolatok hiányoznak belőle, melyek az értékes erőforrásokat (pl. információ) szállíthatják.

Fejlesztési irányok a kapcsolati napló próbakérdéseinek tapasztalatai alapján

Az elemzésre kerülő kapcsolati naplók adatai, illetve a naplóvezetők igen értékes információi alapján a következőket vettük figyelembe a kapcsolati napló végleges formátumának kialakításakor:

- A kitöltési hatékonyság érdekében jobban kell strukturálni a naplót, ugyanakkor figyelni kell arra is, hogy hagyjunk szabad teret is a kitöltő számára, hogy a neki legpraktikusabb módon tudja vezetni a naplót.
- Ugyancsak a kitöltési hatékonyság és elsősorban az emlékezet megsegítése érdekében instrukciókkal, példákkal, a nap végiggondolására való buzdítással érdemes „irányítani” a megkérdezett emlékezetét, kellenek „felidező” kérdések.
- A hét nap letelte után adni kell módot arra is, hogy azokat a fontos személyeket is fel tudja jegyezni a megkérdezett, akikkel a vizsgált héten nem találkozott. A tapasztalatok szerint külön rá kell kérdezni azokra az alterekre, akikkel az egyén nem találkozott ugyan a vizsgált héten, de fontos kapcsolat számukra.
- A naplóból nyerhető információk tárházát lehet bővíteni azzal, ha megkérdezzük a kapcsolatok irányát is – ki kezdeményezte az interakciót, a megkérdezett vagy a megnevezett, esetleg akcidentális jellegű volt a találkozás.
- A kapcsolattartás új formáinak töretlen térhódítása miatt fontos vizsgálni a személyesen megvalósuló beszélgetéseken kívül a telefonos, e-mail, MSN, skype, stb. kapcsolatokat is annak érdekében, hogy részletes és pontos képet kapjunk az egyének kapcsolathálózatáról.

A teszt kutatásban résztvevők beszámolója alapján a kitöltési útmutatót a következő részekkel kellett még bővíteni:

- Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a naplót esténként érdemes írni úgy, hogy az instrukciók és az útmutató alapján a megkérdezett minden este visszaemlékszik az aznapi találkozásaira. A megfigyelések alapján, ha egy-két nap kimarad, lényegesen nehezebb pontosan rekonstruálni az eseményeket, és több időt is vesz igénybe a napló kitöltése.
- Nagyon konkrétan, pontosan meg kell határozni, hogy kiket kell feljegyezni a naplóba. Milyen találkozások, beszélgetések minősülnek olyanoknak, amiknek be kell kerülni a naplóba?
- A megkérdezett érdemes irányítani azzal is, hogy előre megadjuk azokat az alter-típusokat (családtag, rokon, szomszéd, stb.), akik szóba jöhetnek egy nap leforgása alatt. Ezzel könnyítjük a napi találkozások felidézését. (Vannak olyan módszerek is, melyek először begyűjtik az altereket, majd aztán jelöltetik az egyénnel, hogy melyik megnevezett személy milyen csoportba sorolható (Hogan-Carrasco-Wellman, 2007).
- Fel kell hívni a kitöltők figyelmét arra, hogy a névinterpretáló kérdésekre elegendő egy alkalommal válaszolni személyenként. Korábbi kutatásokban is azt tapasztalták, hogy a megkérdezett rendszerint 15 név után általában „feladja” a kitöltést (Hogan-Carrasco-Wellman, 2007). Ha a naplós adatfelvétel kérdezőbiztos asszisztenciájával történik, akkor a kitöltési lelkesedést fenntartandó, a kérdezőbiztosnak érdemes a harmadik napon újra felvenni a kapcsolatot a megkérdezettel. A névinterpretáló kérdések értelmezésében és helyes kitöltésében a kérdezőbiztos az utolsó napon, a napló összeszedésének a napján segítséget nyújthat.

Kapcsolati napló Nyíregyhá- zán.

**A kapcsolati napló „élesítése”,
az első hazai adatfelvétel ered-
ményei**

Mintavétel, minta, adatfelvételi szituáció

A fentebb ismertetett tesztelési folyamatok eredményei alapján kialakított kapcsolati napló működését Nyíregyháza Megyei Jogú Város lakosai körében vizsgáltam. A mintavételi keret leírásához szükséges pár mondatban utalni a Nyíregyháza Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Szociális Osztálya és a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar Társadalomtudományi Tanszéke által 2008-ban indított kutatássorozatára, melynek célja a városban élők életminőségének panelszerű vizsgálata. A naplóval végzett adatfelvétel a nyíregyházi panelvizsgálatban alkalmazott mintára épült. A panelkutatás során alkalmazott mintába a 18. életévüket betöltött állandó nyíregyházi lakosok kerültek be (Fábián – Patyán – Huszti, 2012; Huszti – Patyán – Fábián, 2014). A kérdéses időpont kiválasztásánál figyeltem arra, hogy az adott időszakra ne essen semmilyen ünnep, ne legyen benne munkaszüneti nap, azaz egy-egy átlagos hét vizsgálatára törekedtem. Az adatfelvételi szituáció mindkét időpontban hasonlóan történt: az előre felkészített kérdezőbiztosok (szociális munkás hallgatók) a megadott címek alapján felkeresték a mintába kerülőket, akikkel első alkalommal közösen töltöttek ki egy névgenerátor típusú kérdőívet, majd a napló módszer ismertetése után, ugyancsak közösen elkezdtek kitölteni a naplót az adott napra vonatkozóan. A módszer közös megismerését, a kezdeti közös kitöltést Szalai alapján „*nevelő interjúnak*” nevezhetjük, melynek esetünkben is az volt a célja, hogy növelje a módszer megbízhatóságát (Szalai, 1978). Az instrukciók alapján a naplóvezetés egy hete alatt a kérdezőbiztos legalább egyszer felkereste a megkérdezettet, vagy az utolsó találkozás alkalmával átnézték az elkészített naplót, pontosították a névinterpretáló kérdésekre adott válaszokat. A mintába került válaszadók mindegyikével készült tehát egy Fischer-féle névgenerátor típusú kérdőív (McCallister-Fisher, 1978) és egy kapcsolati napló, melyet egy hétig kellett vezetniük a megkérdezetteknek. Az adatfelvétel két szakaszban történt. Mindkét alkalommal két módszert alkalmaztunk: a hét szituációs névgenerátort és a kapcsolati naplót.

Az adatgyűjtés módszerei

A következőkben a nyíregyházi kutatás során alkalmazott névgenerátorról és a kapcsolati naplóról lesz szó. Sor kerül a névgenerátor szituációk, a kapcsolati napló, valamint a hozzájuk kapcsolódó névinterpretáló kérdések ismertetésére is.

A kutatásban alkalmazott névgenerátor

A névgenerátor hét szituációt tartalmazott, melyek az instrumentális (2.; 3.; 4. szituációk), emocionális segítő kapcsolatokat (5.; 6.; 7. szituációk) és a szabadidő eltöltésekor szóba jöhető kapcsolatokat mérték (1. szituáció).¹⁶

A kutatás során alkalmazott névgenerátorban nem volt limitálva a megadható személyek száma, illetve a megjelölt személyek mindegyikével kapcsolatban ki kellett tölteni az adott névinterpretáló kérdéseket, tehát nem volt ilyen értelemben sem korlátozás.

A kutatásban alkalmazott kapcsolati napló

A kapcsolati napló végső formája egy 18 oldalas, füzetszerűen összefűzött ív lett. (Függelék 3¹⁷) A napló felépítése során törekedtem minél jobban használható, „felhasználóbarát” verziót kialakítani. Ehhez figyelembe vettem a fentebb részletezett pioneer kutatások, illetve Fu tapasztalatait, valamint az időmérleg kutatások gyakorlatát is. A leggyakrabban megfogalmazott problémák az emlékezetből fakadó torzítások, adatkiesések voltak, ezért próbáltam minél jobban „támogatni az emlékezetet”. Az időmérleg kutatásoknál „*az úrlap, valamint az élőszóban és nyomtatásban a válaszolónak adott instrukciók a mnemotechnikai segítség formái*” (Szalai, 1978:98).

A napló belső borítója egy rövid bevezetőt tartalmaz arról, hogy milyen témával fog találkozni a kitöltő. Ezt a szöveget igyekeztem egyszerűen, mindenki számára világosan, könnyen értelmezhetően megfogalmazni. A továbbiakban egy úgynevezett ajánlást is mellékeltem, ami olyan praktikákat tartalmaz, melyek ismeretében könnyebben lehet kitölteni a naplót. Olyan kérdésekre is megpróbáltam kitérni ebben a részben, melyek a válaszadóban felmerülhetnek a napló kitöltése közben. Ennek megfogalmazásában segítségemre voltak a tesztelés során a naplót kitöltők által feltett kérdések. Így szerepelnek olyan ajánlások is például, hogy melyik napszakban érdemes a naplót tölteni, milyen beszélgetéseket kell lejegyezni, hogyan kell értelmezni a névinterpretáló kérdéseket.

A napló következő oldala egy Útmutatót tartalmaz, mely négy lépésben foglalja össze azt, hogy hogyan érdemes, szükséges vezetni a naplót. A tesztelés során tapasztaltuk, és amint azt fentebb láttuk korábbi kutatások is megerősítették, hogy érdemes némiképp irányítani a válaszadó gondolkodását. Jó segítséget

¹⁶ A névgenerátorban alkalmazott szituációkat és névinterpretáló kérdéseket lásd Függelék 1.

¹⁷ Az egyes napok ugyanúgy vannak szerkesztve, ezért mellékletként csak egy napot csatolok, illetve azokra az alterekre vonatkozó lapot, akikkel adott héten nem találkozott ego.

nyújt ehhez, ha különböző kérdéseket fogalmazunk meg, melyek alapján a megkérdezett aprólékosan át tudja gondolni a napját.

A bevezető, az ajánlások és az útmutató után, - melyeket a kérdezőbiztos segítségével ismertek meg jobban a megkérdezettek - következik a napló napi bontása, mely 1-től 7-ig jelöli a napokat. A tesztelés után nem láttuk értelmét a napok konkrét megnevezésének (hétfő, kedd, szerda, stb.), mert különböző napokon kezdenek el vezetni a naplót a válaszadók, és néhány esetben bonyodalmat jelentett, hogy hol is kell elkezdni a napló kitöltését. Így inkább a dátum feljegyzését kértük az egyes napok kapcsán. A naplóban minden egyes naphoz két oldal tartozik, továbbá minden egyes megjelölt alterrel kapcsolatban 15 névinterpretáló kérdést kellett kitölteni a válaszadónak. Az ajánlások között szerepelt és a kérdezőbiztosok is felhívták a naplót vezetőket arra, hogy minden megnevezett személlyel kapcsolatban elegendő egyszer kitölteni a névinterpretáló kérdéseket. Ha valakivel többször is találkozik a megkérdezett az adott héten, elegendő csak egyszer jellemezni őt.

A kapcsolati napló felépítése

A kapcsolati napló tehát napi rendszerességgel vizsgálja az egyén kapcsolathálóját egy meghatározott időintervallumban. Formátumának, tartalmának megválasztása, végső kialakítása a minél hatékonyabb felhasználhatóság miatt időigényes volt. Első, kiinduló formájában a napló egy úgynevezett sima, A/5-ös méretű füzet volt, melynek belső borítóján egy rövid instrukció szerepelt, melyben arra kértem a naplót kitöltőt, hogy jegyezze le azt, hogy kikkel találkozott az előre megadott napszakokban. Mivel nem állt szándékomban előre strukturálni a naplót, - ezzel is teret engedve annak, hogy a kitöltő maga találja ki a naplóvezetés módszerét - a hét napjait osztottam fel 6 szakaszra: pl. hétfő reggel, délelőtt, délben, délután, este, éjszaka. Továbbá azt kértem a naplót kitöltőtől, hogy akit megnevez (alter), annak tüntesse fel életkorát, lakóhelyét, foglalkozását, azt, hogy a megkérdezett honnan és mióta ismeri a megnevezett személyt, milyen gyakran találkoznak, valamint, hogy értékelje kapcsolatukat egy 1-5-ig skálán (Burt féle „névmagyarázó” technika. Burt, 1984; Marsden, 1990). A naplóhoz tartozott egy rövid kérdőív is, mely többek között a megkérdezettre vonatkozó szociodemográfiai adatokra kérdezett rá: 1) neme; 2) iskolai végzettsége; 3) kora; 4) az elmúlt félévben szerzett jövedelem nagysága; 5) családi állapota; 6) jó barátok száma; 7) a környéken élő rokonai száma; 8) rokonokkal való érintkezés gyakorisága; 9) mióta lakik jelenlegi lakóhelyén; 10) hol született (település).

Az adatfeldolgozás módszerei, adatrögzítés, adatbázisok

A kapcsolati napló és a névgenerátor adatainak elemzéséhez több adatbázist is el kell készíteni az SPSS-ben. Ehhez érdemes Müller C., Wellman, B., Marin A. (1999) 'How to use SPSS to study ego-centered networks' című tanulmányát használni.

Fontos hangsúlyozni, hogy az elemzéshez felhasznált adatbázisban 75alo azok szerepeltek, akik sikeresen töltöttek ki névgenerátort és naplót is. Összesen 142 ilyen megkérdezett volt. (N=142)

A kutatás során gyűjtött adatokból három különböző adatbázist alakítottam ki:

1. a megkérdezettek adatait tartalmazó adatbázis (Ego)
2. a névgenerátorban megjelölt személyeket (altereket) és jellemzőiket tartalmazó adatbázis (Alter1)
3. a naplóban megjelölt személyeket (altereket) és jellemzőiket tartalmazó adatbázis (Alter2).

Az altereket tartalmazó adatbázisokat (Alter1, Alter2) a két különböző módszer szerinti független mintaként kezeltem.

Ahhoz, hogy hálózati szintű elemzéseket is el lehessen végezni, össze kell kapcsolni az adatbázisokat. Ezért a megkérdezettek adatait tartalmazó adatbázisban minden egyénhez, Ego-hoz külön azonosítót rendeltem, majd hasonlóan jártam el mindkét adatbázisban szereplő Alterekkel is.

Az Ego azonosítója alapján lehet csoportosítani azt, hogy az Alterek mely Ego kapcsolathálózatához tartoznak. Az Ego azonosítója tehát az egyes kapcsolatháló azonosítója is egyben. Jelen kutatásban az első Ego azonosítója: EGO1, és hozzá a 101-104 azonosítójú alterek tartoznak, ahol az 1-es szám mutatja az EGO azonosítóját, a 01,02,03,04 pedig az egyes Alterek azonosítóját, akiket az 1-es számú EGO jelölt meg. Tehát hozzá jelen esetben 4 különböző Alter (101, 102, 103, 104 azonosítójú) tartozik.

Az elemzés során az Ego azonosítója, mely egyben az egocentrikus 75alo azonosítója is, kapcsolja össze az Ego, valamint az Alter1 és Alter2 adatbázisokat. Ez teszi lehetővé azt is, hogy a különböző módszerrel megnevezett alterek adataiból aggregált mutatókat lehessen számolni.

A vizsgálati minta

2010 tavaszán 67 nyíregyházi lakos töltött ki kapcsolati naplót, ebből 60 fő névgenerátor típusú kérdőívet is kitöltött. A kutatást 2011 őszén tovább folytattuk, melynek során újabb 82 naplót, illetve névgenerátort sikerült felvenni ugyancsak

nyíregyházi lakosok körében. Az elemzések során a két időszakban felvett adatokat egy közös adatbázisban kezeltem, így 142 megkérdezett által kitöltött névgenerátor és kapcsolati napló kerül elemzésre.

11. számú táblázat

A megkérdezett személyek (ego) és az általuk megnevezett személyek (alter) demográfiai jellemzői

	Ego		Alter			
	N	%	Névgenerátor		Napló	
			N	%	N	%
nem						
• férfi	58	43	593	45	1212	47
• nő	78	57	721	55	1364	53
N=	136		1314		2576*	
kor						
• >18 éves	0	0	58	4	137	5
• 18-29 éves	26	19	256	20	524	21
• 30-39 éves	32	23	314	24	593	23
• 40-49 éves	23	16	228	17	474	19
• 50-59 éves	23	16	210	16	425	17
• 60-69 éves	19	14	162	12	262	10
• 70 és <	17	12	87	7	116	5
N=	140*		882*		2531*	
iskolai végzettség						
• max. általános iskola	12	9	160	12	272	11
• középiskola	78	60	710	55	1412	57
• főiskola/egyetem	41	31	414	33	795	32
N=	131*		1284*		2479*	

*Az egyes jellemzők közötti N különbsége a válaszhiányokból adódik.

A megkérdezettek (egok) demográfiai jellemzői

A megkérdezettek körében némiképp felülreprezentált a nők csoportja.¹⁸ A megkérdezettek átlagéletkora 45 év. Iskolai végzettségüket tekintve legtöbbször középiskolai végzettséggel rendelkeznek. Mind a korosztályokat, mind pedig a megkérdezettek iskolai végzettségét tekintve elmondható, hogy minden kategóriából előfordultak a naplót kitöltők között, tehát a mérési bázis meglehetősen tág körű volt.

¹⁸ Nyíregyházán 2011-es népszámlálás szerint 46-54% a nemi megoszlás. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a naplós adatfelvétel során nem torzult annyira a minta, mint a panelvizsgálat során, mikor is a megkérdezés után 39-61%-ra módosult a nemek aránya a mintában, így súlyozni kellett az adatokat.

A névgenerátorban szereplő megnevezettek (alterek) demográfiai jellemzői

Az egyének által megjelölt alterek 45%-a férfi, 55%-a pedig nő. Az alterek átlagéletkora 42 év (median=40; mode=40; std. dev.=16,56), a legfiatalabb megjelölt 3, a legidősebb pedig 92 éves volt. Az alterek több mint fele (55,3%) valamilyen típusú (gimnázium, szakközép, szakiskola/szaktanintézet) középiskolai végzettséggel rendelkezik, harmaduk (32,3%) befejezett felsőfokú végzettséggel, 12,5%-uk maximum 8 általános iskolai osztály végzettséggel bír.

A naplóban szereplő megnevezettek (alterek) demográfiai jellemzői

A megkérdezettek által megjelölt alterek 47%-a férfi, 53%-a nő. A naplóban megjelölt alterek átlagéletkora 40,64 év (median=40; mode=40; std.dev.=16,49), a legfiatalabb alter 1 éves, a legidősebb pedig 94 éves volt. A naplóba bejegyzett alterek több mint felének (57%) középiskolai végzettsége, harmaduknak (32%) valamilyen felsőfokú végzettsége van, minden tizedikük (11%) pedig maximum általános iskolai végzettséggel bír.

A megkérdezettek átlagéletkora magasabb (45 év), mint az általuk akár a névgenerátorban (42 év), akár a naplóban megjelölt altereké (41 év). Mind a megkérdezettek, mind az általuk megjelöltek körében magasabb a nők aránya. A megkérdezettek legnagyobb aránya a 30-39 éves korosztályba tartozik és ez elmondható az alterekről is. Az iskolai végzettség szerint is a homogenitás jellemző mindkét módszerrel mért alterek esetében, hiszen az ego-k és az alterek is zömében valamilyen középiskolai végzettséggel rendelkeznek.

A kapcsolati napló módszer működése különböző társadalmi csoportokban

„Amikor René König a kérdőíves interjút a társadalomkutatás „királyi útjának” nevezte, még nem számolhatott azokkal a növekvő nehézségekkel, amelyek az elmúlt egy-két évtizedben az elérhetőség és a válaszadói készség tekintetében nemzetközileg szinte mindenütt jelentkeztek.” – kezdi Angelusz Róbert és Tardos Róbert azon tanulmányát, melyben többek között a válaszadói készséget és a minta lemorzsolódást veszik górcső alá (Angelusz-Tardos, 2006a:41). Ahogyan a szerzőpáros írja, nemzetközi szinten is egyre jellemzőbb, hogy a mintának kevesebb, mint felét érik el a társadalomtudományi kutatások, mely mindenképpen jelentős csökkenés a korábbi több mint hetven százalékos vagy afölötti arányokhoz képest. Ez a csökkenő tendencia hazánkban is egyre komolyabb gondokat okoz a kutatások eredményeinek értékelésében. Míg a rendszerváltás előtti időszakban kiugróan magas válaszadási arányok voltak jellemzőek, a rendszerváltás utáni években a főcímen szereplők kétharmadát is alig érték el a kutatások (itt elsősorban a Szonda Ipsos és a Tárki kutatásaira vonatkoznak a

megállapítások). Az itt részletezett téma szempontjából azt lényeges kiemelni, hogy a válaszadási arány „nem egyenletesen oszlik el az ország különböző területei között. Léteznek olyan közegek, amelyekben a megcélzott sokaságnak a fele sem érhető el, sőt, esetlegesen jelentősen alacsonyabb ez az arány”. (Angelusz-Tardos, 2006a:44) A szerzők kiemelik és részletesen is elemzik a válaszadásból lemorzsolódó csoportokat. Vizsgálatuk szerint a magasabban kvalifikáltak, a társadalmilag jobban beágyazódott, munkahellyel, családi kapcsolatokkal rendelkező egyének, illetve azok, akik politikailag is involváltabbak, továbbra is jobban elérhetők a társadalomtudományi kutatások során. Azonban arra is rámutatnak, hogy azok körében, akik munkahellyel rendelkeznek, elsősorban időhiány miatt, de nagyobb a lemorzsolódás, míg a munkanélküliek illetve az inaktívak továbbra is elérhetőbbek.

Egy új módszer kapcsán is felmerülhet a kérdés, hogy hogyan alakul a válaszadási arány. Mivel maga a napló módszer az egy hetes egocentrikus kapcsolati struktúra feltárásával rendhagyó, érdekes lehet megvizsgálni a megkérdezettek körében történő „fogadtatást”. A következőkben áttekintjük, hogy kik (milyen demográfiai adatokkal jellemezhetőek) kerültek a mintába, és ezek közül kik válaszoltak, azaz kiből áll a következőkben bemutatásra kerülő megkérdezettek köre, illetve, hogy, kik (milyen paraméterekkel jellemezhetőek) maradtak ki válaszmegtagadás vagy együttműködés hiánya miatt.

12. számú táblázat

Válaszadási arány (%)

	minta2010 (200 fő)	A kiinduló minta tagjainak elérése napló 2010 (67 fő)	minta2011 (250 fő)	A kiinduló minta tagjainak elérése napló 2011 (82 fő)
nem				
• férfi	46	41	46	44
• nő	54	59	54	56
korcsoport (KSH)				
• 18-29	15	21	17	16
• 30-39	20	20	22	24
• 40-49	19	10	18	21
• 50-59	19	18	21	15
• 60-69	15,5	13	12	13
• 70 és <	11,5	18	10	11
iskolai végzettség				
• max. általános	9	7	9	10
• középiskola	62	64	62	56
• főiskola/ egyetem	29	29	29	34

A 12. táblázatban a mintabeli arányokat és a naplót ténylegesen kitöltők arányát láthatjuk. Ezeket összevetve néhány demográfiai változó mentén megfigyelhető, hogy például nemi megoszlás tekintetében 2010-ben a nők felülreprezentáltak töltötték ki a naplót, viszont 2011-ben nem tért el lényegesen a mintába kerültek és a naplót kitöltők aránya. Az is látható, hogy a nők elérhetősége magasabb, mint a férfiaké, mely megfelel az Angelusz-Tardos szerzőpáros fentebb ismertetett megállapításainak is. A korcsoportok mentén vizsgálva a kérdést, elmondható, hogy 2010-ben a legfiatalabb és a legidősebb korosztályban arányait tekintve többen töltötték ki naplót, mint amennyien a mintába kerültek. Az adatfelvételnek ebben a fázisában az eredeti mintához képest legnagyobb arányban a 40-49 évesek maradtak ki. 2011-ben a fiatalabb korcsoportokban és a 60-69 évesek körében lehetett tartani a mintabeli arányt, a 40-49 évesek illetve a legidősebb korosztály kissé felülreprezentáltak kerültek a válaszadók közé, az 50-59 évesek pedig némiképp alulreprezentáltak. Ez viszont némiképp el-
lentmond az általános hazai tendenciának, hiszen Angeluszek éppen azt hangsúlyozták, hogy a fiatalok elérhetősége egyre csökken. Ami az iskolai végzettséget illeti, 2010-ben a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők arányát lehetett jól tartani a naplót kitöltők körében, az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül kevesebbet, a középiskolai végzettséggel rendelkezők közül pedig többet tudtunk elérni a napló módszerrel. 2011-ben a naplót ténylegesen kitöltők között kicsivel többen voltak a magasabb iskolai végzettségűek, és alacsonyabb volt a középiskolát végzett naplózók aránya, mint a mintában.

A mintába kerültek és a naplót ténylegesen kitöltők demográfiai adatait tekintve úgy tűnik, hogy a kérdezőbiztossal történő kérdés, az általa ismertetett és a naplóhoz is csatolt útmutató, illetve a kidolgozott, irányított napló alkalmazása csökkentette annak esélyét, hogy némely csoportok alul-, némelyek pedig felülreprezentáltak jelenjenek meg a naplót kitöltők között.

Kik lehetnek a jó naplóírók?

A fentebbi téma vizsgálatához további adalékkal szolgálhat annak tanulmányozása, hogy vannak-e, meg lehet-e különböztetni olyan naplózókat, akik hatékonyabban tudják tölteni a naplót. Itt persze felmerül az a kérdés is, hogy vajon aki több embert írt be annak valóban nagyobb-e a kapcsolathálózata, vagy inkább a felidéző képessége jobb, esetleg szorgalmasabb vagy motiváltabb volt a naplóvezetést illetően.

Megvizsgáltam, hogy vannak-e olyan demográfiai változók (ego neme, kora, iskolai végzettsége, családi állapota, gazdasági aktivitása), melyek alapján szignifikáns különbségeket lehet kimutatni az átlagnál nagyobb kapcsolathálózattal (network méret) lejegyzők és az adott változók között.

Egyedül a megkérdezett iskolai végzettsége alapján lehetett szignifikáns különbséget megállapítani: minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál nagyobb extenzitású hálót jegyzett fel egy hét leforgása alatt.¹⁹

Ez azonban valószínűleg összefügg azzal, hogy a magasabb iskolai végzettségűek alapvetően nagyobb kapcsolathálózattal rendelkeznek, mint az alacsonyabb iskolai végzettségűek, tehát az eredmény nem tekinthető annak bizonyítékul, hogy a magasabban kvalifikáltabbak jobban vezetik a naplót, mint más iskolai végzettségű egyének.

Ha megvizsgáljuk, hogy kiknek a legnagyobb az egy hét alatt regisztrált kapcsolathálózatuk, azt láthatjuk, hogy azok jegyezték fel lényegesen több kapcsolatot, akik gazdaságilag aktívak és felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek (13. táblázat).

13.sz. táblázat

A legtágasabb kapcsolathálózattal rendelkezők általános jellemzői

<i>EGO</i>	<i>nem</i>	<i>kor</i>	<i>iskolai végzettség</i>	<i>gazdasági aktivitás</i>	<i>network méret</i>
8	férfi	67	felsőfokú	aktív	93
32	férfi	38	felsőfokú	aktív	60
19	nő	66	középfokú	nyugdíjas	59
28	férfi	47	felsőfokú	aktív	57
56	nő	29	felsőfokú	aktív	51

A tesztelés szakaszában (lásd fentebb) a 64 alter megjelölése volt a maximum méret, amelyet egy 22 éves férfi naplója tartalmazott. A kutatás során ettől nagyobb network méret csak egy alkalommal mutatkozott, itt viszont egy idősebb férfi jegyezte fel a legtöbb, különböző altert a vizsgálat egy hete alatt. Mindkét válaszadó gazdaságilag aktív volt a napló kitöltése idején. Míg a tesztelés során a nők, a kutatásban a férfiak naplói mutattak tágasabb kapcsolathálózatot.

¹⁹ (F=7,163; df=2; p=0,001)

Ha a tesztelés szakaszában kapott átlagos network méretet (30) és a kutatás során kapott átlagos network méretet (18) vesszük figyelembe, két dologra lehet felhívni a figyelmet:

1. a napló szerkesztési eltérései: magyarázható a kisebb network méret azal, hogy lényegesen több névinterpretáló kérdést kellett kitölteni megnevezett személyenként a kutatás során, mint a tesztelés egyes szakaszaiban, továbbá
2. a vizsgált egyének összetétele más volt a tesztelés és a kutatás során: a tesztelés különböző típusú településeken élőkre, míg a kutatás csak a Nyíregyházán élő 18 éven felüli népességre terjedt ki. A lakóhelyek eltéréseiből fakadó különbségek sok tényezőt magyarázhatnak.

Bejegyzések száma – a vizsgált időszak (egy hét) alatt létrejött kontaktusok száma
A kutatás során a megkérdezettek a vizsgált egy hét alatt összesen 5451 találkozást jelöltek be a naplóba. Átlagosan tehát 38 bejegyzést tettek a naplóírók egy hét leforgása alatt, aktuálisan ennyi megvalósult kontaktusról adtak számot. A legkevesebb bejegyzés 3, a legtöbb pedig a 126 volt. (Std.dev.=21,53)

14. sz. táblázat

A legtöbb bejegyzést tett megkérdezettek általános jellemzői

<i>Netid</i>	<i>nem</i>	<i>kor</i>	<i>iskolai végzettség</i>	<i>gazdasági aktivitás</i>	<i>network méret</i>	<i>összes bejegyzés</i>	<i>átlagos napi kapcsolatok száma</i>
145	férfi	34	felsőfokú	aktív	22	86	12,3
22	nő	66	középfokú	nyugdíjas	24	89	12,7
32	férfi	47	felsőfokú	aktív	57	89	12,7
98	férfi	31	felsőfokú	aktív	39	92	13,14
42	férfi	18	általános	eltartott	33	113	16,14
8	férfi	67	felsőfokú	aktív	93	126	18

A 14. táblázatban látható, hogy a tesztelési szakasszal ellentétben, a kutatás során a legtöbb bejegyzést tevő megkérdezett között a férfiak voltak túlsúlyban. A vizsgált hét alatt a legtöbb megvalósuló kontaktust feljegyzők között a magas iskolai végzettségűek és a gazdaságilag aktívak jelennek meg leginkább.

A 15. táblázatban azoknak a megkérdezetteknek a jellemzőit látjuk, akik a legkevesebb embert neveztek meg egy hét alatt: inkább nők, középiskolai végzettséggel rendelkeznek és gazdasági aktivitásukat tekintve viszonylag változatos képet mutatnak.

15. sz. táblázat

A legkevesebb bejegyzést tett megkérdezettek általános jellemzői

<i>Netid</i>	<i>nem</i>	<i>kor</i>	<i>iskolai végzettség</i>	<i>gazdasági aktivitás</i>	<i>network méret</i>	<i>összes bejegyzés</i>	<i>átlagos napi kapcsolatok száma</i>
17	nő	51	középiskola	rokk.nyugd íjas	2	2	0,43
53	nő	78	általános isk.	nyugdíjas	5	5	0,71
24	férfi	63	középiskola	aktív	9	9	1,28
27	nő	30	középiskola	aktív	9	9	1,28

A fentiek alapján megállapítható, hogy a megkérdezett egyéni kapcsolathálózatának mérete és a naplóba tett bejegyzések száma között nagyon erős és pozitív irányú összefüggés van: minél nagyobb az egyén körüli kapcsolathálózat mérete, annál több bejegyzést tett az adott hét alatt.²⁰

Napszakos bontás

Kérdésként merült fel, hogy több személyt írnak-e be a megkérdezettek, ha az egyes napokat napszakonként vizsgáljuk. Ehhez hasonlítsuk össze a kezdeti, teszt szakaszban felvett naplókat és a második adatfelvételkor kitöltött naplókat, amelyek során alkalmaztam a napszakos bontást, azokkal a naplókcal, amelyeket az első adatfelvétel során töltöttek ki, ahol is nem voltak napszakokra bontva a hét napjai.

Amint a 16. számú táblázatban látható, a napló tesztelési szakaszában a 38 megkérdezett átlagosan 30 személyt jegyzett fel és 72 bejegyzést tett. Az első adatfelvétel során a 60 naplózó átlagosan 21 személyt írt be a naplóba és átlagosan heti 41 megvalósuló kontaktusról számolt be. A napszakos bontás több altert és kontaktust hozott a tesztelés szakaszában, de ez az előny már nem érvényesült az adatfelvétel második szakaszában, amikor a 82 megkérdezett átlagosan 16

²⁰ Pearson Corr.=0,785; p=0,001

altert és 37 kontaktust jegyzett fel a vizsgált egy hét alatt. A különbségek persze nem magyarázhatók egyértelműen pusztán a napló eltérő szerkesztésével. Az is szerepet játszhatott abban, hogy a tesztelési szakaszban lényegesen nagyobb alter-és kontaktusszámot láthattunk, hogy a tesztelés idején több esetben saját ismerőseimet, barátaimat kértem fel naplóvezetésre, mely bizonyára befolyásolta a napló vezetését is.

16. sz. táblázat

Az alterek számának és a bejegyzések számának alakulása

	Teszt N=38	adatfelvétel 2010 tavasz N=60	adatfelvétel 2011 ősz N=82
Network méret (=alterek száma)			
mean			
Std.dev	30	21,5	15,7
min	14,6	16,4	8,5
max	2	2	4
	64	93	54
Bejegyzések száma			
mean	72	41	37
Std.dev	18,9	26	17,2
min	12	3	9
max	198	126	92

DUPress e-jegyzetek

Eredmények a kapcsolati napló alapján

DUPresssorjegyzetek

A továbbiakban a naplókából megismert egyéni kapcsolathálózat jellemzőit a kapcsolati naplóban alkalmazott névinterpretáló kérdésekre²¹ adott válaszokat alapján vizsgálom.

A kapcsolathálózat extenzitása, kiterjedtsége

A kapcsolathálózat napi kiterjedtségének két vizsgálati szintje van:

- a) bejegyzett személyek száma;
- b) bejegyzett kapcsolatok (=találkozások) száma.

A megkérdezettek által megnevezett személyeket tartalmazó adatbázisból aggregálással nyertem az ego szintű változót, mely az adott egyénhez tartozó átlagos napi kapcsolatszámot mutatja. Ennek az átlagnak az eltéréseit vizsgálom az egyénre vonatkozó főbb demográfiai változók mentén. Nemcsak az egyén által megnevezett személyek számát, de a naplóba bejegyzett, egy hét leforgása alatt lezajlott valós interakciók, kontaktusok számát is vizsgálni lehet.

A naplóba bejegyzett személyek száma az összes megkérdezett naplója (N=142) alapján több mint 2580. A naplóba egy hét alatt bejegyzett összes találkozás/beszélgetés/kontaktus száma ugyancsak a 142 napló adatai alapján majdnem öt és félezer volt.

17. sz. táblázat

A kapcsolathálózat kiterjedtsége

Kapcsolatok, találkozások	N
Bejegyzett személyek száma összesen	2580
átlag	18
min.	2
max.	93
Bejegyzett kapcsolatok (=találkozások) száma összesen	5451
átlag	38
min.	3
max.	126

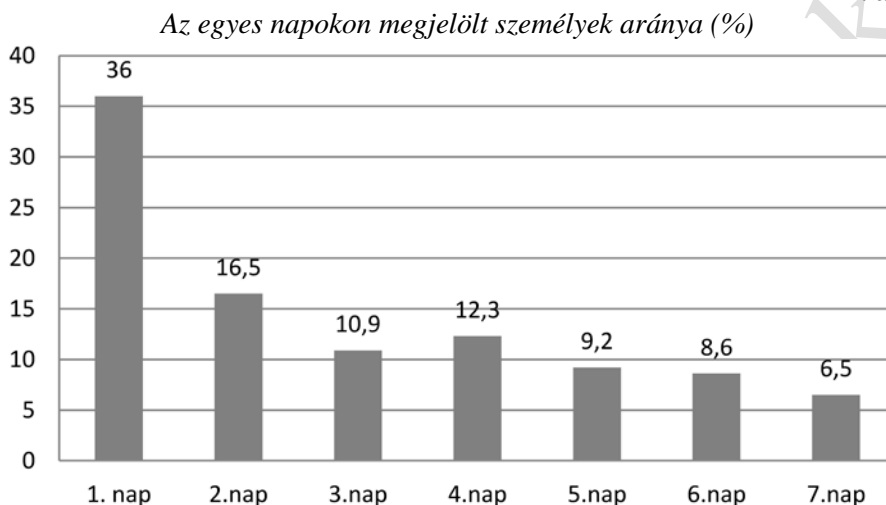
Fu alapján saját szerkesztés (Fu, 2007:210)

²¹ A kapcsolati napló az abban alkalmazott névinterpretáló kérdésekkel együtt a Függelék 3-ban található meg.

a) *Bejegyzett alterek száma*

Az 1. ábra mutatja, hogy a legtöbb megjelölt személyt az első nap tartalmazta, ekkor láthatjuk a legszélesebb alter-listát. A hét előrehaladtával egyre csökkent a bejegyzett személyek száma, mely valószínűleg a napló töltésében való fáradtságra és nem a kapcsolatok számának szűkülésére utal inkább.

1. ábra

b) *Kik jegyezték be több személyt?*

A megkérdezettek (N=142) naponta átlagosan 2,46 másik emberrel találkoztak a naplózás hetében (std.dev.=1,0985). Ha megvizsgáljuk a napi kapcsolatok átlagos kiterjedtségét, megállapítható, hogy a férfiak átlagosan kicsivel több emberrel találkoznak (2,69), mint a nők (2,29). Az eltérés szignifikáns.²²

Korcsoportok szerint a megkérdezettek közül a 40-49 évesek átlagos napi kapcsolata a legkiterjedtebb (2,81) és a legfiatalabbaké (18-29 évesek) a legkevésbé extenzív (2,18). Iskolai végzettséget tekintve elmondható, hogy a legalacsonyabbak átlagos napi kapcsolata a legkiterjedtebb (3,03). Családi állapot szerint azok a megkérdezettek rendelkeznek a legkiterjedtebb átlagos napi kapcsolattal, akik élettársi kapcsolatban élnek (3,16), az özvegyek napi kapcsolatrendszere pedig a leginkább beszűkült (2,27). Nem lehet azonban elmondani, hogy a mintába került nőtlének és hajadonok hasonlóan szűk átlagos napi kap-

²² Pearson Corr.= -0,176; df=2; p<0,05

csolattal rendelkeznek (2,28). Az átlagok eltérései a nem változó kivételével nem szignifikánsak, így csak a mintába kerültekre vonatkozik az állítás.

Bejegyzett kapcsolatok/találkozások száma. Kik jegyezték be több kapcsolatot/találkozást?

A vizsgált, egy hetes periódus alatt a férfiak az átlagostól (38) több kapcsolatot jegyezték fel (41), míg a nők kevesebbet (37), de az eltérés nem szignifikáns. Korcsoportonként vizsgálva a megkérdezetteket a fiatalabbak jegyezték fel a legtöbb kapcsolatot: a legfiatalabb korosztály (18-29 év) és a 30-39 évesek átlagosan 45 bejegyzést tettek; a 40-49 évesek 44 kapcsolatot írtak fel a vizsgált hét alatt. Az idősebbek az átlagtól jóval kevesebb kapcsolatot jegyezték fel naplójukba: a 60-69 évesek 31 találkozást írtak fel, az ettől fiatalabb korosztály (50-59 évesek), illetve a 70 évesek és idősebbek pedig 28 bejegyzést tettek. Az átlagtól való eltérések itt szignifikánsak. ($F=3,9$; $p<0,01$)

Iskolai végzettség tekintetében elmondható, hogy minél magasabb a megkérdezett iskolai végzettsége, annál több kapcsolatot írt be a naplóba a vizsgált időszak alatt. Az alacsony és a középiskolai végzettségűek között nem volt túl nagy az eltérés: az előbbieket 31 bejegyzést tettek, az utóbbiak pedig 34-et, így mindkettő az átlag alatt volt. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők az egy hetes periódus alatt jóval az átlag (38) felett, átlagosan 50 kapcsolatot jegyezték fel. Az eltérés szignifikáns. ($F=8,228$; $p=0,000$)

Fontos, de nem aktív kapcsolatok (N=104)

Az első adatfelvétel esetében lehetőség volt arra is, hogy a napló utolsó lapján azokat az egyéneket is regisztrálják a válaszadók, akikkel az adott héten nem találkoztak ugyan, de valami miatt az adott kapcsolat nagyon fontos a megkérdezett számára. Az összes említett személy 8%-a sorolható ehhez a kategóriához. Ez azt is jelentheti, hogy a napló általában felméri azokat az aktív kapcsolatokat, amelyek az egyén számára fontosak is egyben. Tehát feltételezhető, hogy ezek a megjelölt kapcsolatok az egyén aktív kapcsolathálójának tagjai.

A fent tárgyalt kérdés illusztrálására vizsgáljuk meg néhány napló adatai alapján a napi kapcsolatok kiterjedését és természetét.

18. sz. táblázat

Válaszadók (ego) és kapcsolataik (alter)

A válaszadók demográfiai jellemzői	netid22	netid130	netid36	netid52
nem	nő	nő	férfi	férfi
kor (év)	66	25	38	58
családi állapot	özvegy	házas	házas	házas
iskolai végzettség	középiskola	középiskola	felsőfokú	általános isk.
gazdasági aktivitás	nyugdíjas	aktív	aktív	munkanélküli
<i>A naplók</i>				
a bejegyzett találkozások száma	89	37	74	21
bejegyzett személyek száma – napló	59	25	60	18
	%	%	%	%
bejegyzett személy neme:				
férfi	19	20	67	61
nő	81	80	33	39
családtagok aránya %	34	16	31	67
barátok aránya	5	16	15	17
szomszédok aránya	19	0	12	11
munkatársak aránya	15	0	22	0
egyéb kategória aránya	15	68	19	0
a napi kapcsolatok megoszlása, bejegyzések száma				
0-4	0	1	0	4
5-9	0	4	5	3
10<	7	2	2	0
napi maximum	16	11	20	8
napi minimum	11	0	6	0
napi átlag	12,7	5,3	10,6	3/7*

Fu alapján saját szerkesztés (Fu, 2005:181)

*átlag a naplóvezetésre fordított napok számával (3 nap)

A fent bemutatott válaszadók közül a vizsgált egy hét alatt a legtöbb bejegyzést a 66 éves nyugdíjas özvegyasszony tette, a legkevesebbet pedig az 58 éves munkanélküli férfi (89 versus 21). A vizsgált esetekben az egocentrikus hálók nemi szempontból homogének, minden válaszadó saját nemének megfelelő altereket jelölt meg a naplóban, nagyobb arányban. A kapcsolathálózatok összetételével kapcsolatban azt lehet megállapítani, hogy a naplóba bejegyzett személyek között a családtagok aránya az 58 éves munkanélküli férfi esetében a legmagasabb: a naplóba felírtak több mint hatvan százaléka a megkérdezett közeli családtagja. A szűkebb kapcsolathálózat tehát a vizsgált esetben erősen családcentrikus jellemzőkkel írható le. A legkevesebb családtagot a 25 éves házasságú nő írta be a naplóba. Az ő esetében a nem túl tágas háló (25. életév, 37 bejegyzés) tehát alacsonyabb rokonsági hányadossal bír. Nála viszont a legnépesebb az olyan személyek aránya (68%), akik az egyéb kategóriához tartoznak, ő írt be a legtöbb olyan találkozást, amely „ismerősökkel”, illetve a szolgáltató szektorhoz tartókkal (boltos, orvos, takarító, stb.) történt meg a vizsgált időszakban.

A vizsgált esetekben a naplóval feltárt kapcsolathálózat a közeli családtagokon kívül, akik alapvetően a napi rutinkapcsolatokhoz sorolhatók, jelentős arányban tartalmaz olyan kapcsolatokat, melyek az aktív kapcsolathálózatot gazdagítják. Ide tartoznak a szomszédok, munkatársak, barátok, illetve az olyan egyéb kapcsolatok, akikkel kontaktus jött létre a vizsgált időszakban.

A naplóba tett bejegyzések számát tekintve, a fent bemutatott esetekben nagyon színes képet látunk: a legtöbb bejegyzést tett özvegyasszony naponta legalább 10 kapcsolatot jegyzett fel az egy hét alatt. A 25 éves fiatalasszony és a 38 éves férfi naponta általában 5-9 kapcsolatot írt be a naplóba, a férfi esetében nem volt olyan nap, ahol kevesebb, mint 5 bejegyzés nem történt volna. A munkanélküli férfi az utolsó 4 napon alig vagy egyáltalán nem jegyzetelt már, tehát a rá vonatkozó adatok tulajdonképpen a naplóvezetés első három napjára érvényesek. A naplóvezetési kedv ebben az utolsó esetben volt a legkedvezőtlenebb. Ha viszont arra következtetünk, hogy azon a négy napon, ahol nem történt bejegyzés, a megkérdezett valóban nem is találkozott senkivel, az esetleg izolációra is utalhat.

A megvalósult interakciók, találkozások jellemzői

A naplóban a klasszikusan alkalmazott névinterpretáló kérdéseken (életkor, nem, iskolai végzettsége, foglalkozása) túl olyan további kérdéseket is vizsgáltam, melyek az adott találkozás egyes részleteire (a találkozás helyszíne; a beszélgetés formája; a beszélgetés alkalmával jelenlévők száma; ki kezdeményezte a beszélgetést), illetve az ego-életkor kapcsolat jellemzőire (mióta ismeri az életkorát; járt-e már az életkor lakásán; milyen gyakran beszélgetnek; általában mennyire élvezi az életkor társaságát; megbeszélne-e fontos kérdéseket az életkorral) vonatkoztak.

A névinterpretáló kérdésekkel kapcsolatban szokott leggyakrabban felmerülni a „túlzottan időigényes” kritika. Ezt általában úgy védik ki, hogy csak bizonyos számú személlyel kapcsolatban kérnek névinterpretációt (pl. az EY, GSS, NCCS kutatásokban). Az elemzésre kerülő kapcsolati naplóban az instrukció és a kérdezőbiztosok is felhívják a megkérdezett figyelmét arra, hogy a névinterpretáló kérdéseket egy személlyel kapcsolatban csak egy alkalommal kell megtenni, mégpedig akkor, mikor először említi a naplóban az adott egyént. A napló tehát nem tartalmaz megkötést a tekintetben, hogy hány személyt kell jellemezni a névinterpretáló kérdések mentén, de minden bejegyzett személyre vonatkozóan legalább egy alkalommal meg kell tenni a bejegyzést. A gyakorlat egyébként azt mutatja, hogy a naplót vezetők gyakran megteszik a megnevezett személyek többszöri jellemzését is.

Az ego-alter kapcsolat szorossága, intimitása

Az ego-alter kapcsolat szorosságát, intimitását a hagyományosnak számító kérdések mellett (a kapcsolat természete/típusa; a találkozás/beszélgetés gyakorisága; a kapcsolat szorossága 1-5-ig skálán) egyéb, az alább bemutatásra kerülő változók mentén vizsgáltam a napló névinterpretáló kérdéseinek egy részével. A megkérdezetteknek lehetőségük volt arra, hogy a naplóba bejegyzett személlyel kapcsolatban olyan jellemzőket is megadjanak, melyek az adott kapcsolat szorosságára, a két ember közötti viszony bensőségességére utalhatnak.

A napló névinterpretáló kérdései közül az alábbiak sorolhatók ide:

- mióta ismeri ego altert (1=most találkoztak először; 2=pár napja; 3=hetek óta; 4=hónapok óta; 5=évek óta);
- a megkérdezett járt-e már a megnevezett lakásán (igen-nem). Bizalmasabbnak, intimebbnek számítottam azokat a kapcsolatokat, amikor a megkérdezett már járt a megnevezett lakásán;
- a találkozás helyszíne (1=az Ön lakóhelye, 2=munkahely/iskola, 3=üzleti hely (bank, posta, stb.), 4=nyilvános hely (utca, étterem, kávézó, kocsmá, stb.), 5=a megnevezett lakóhelye, 6=a megnevezett munkahelye, 7=egyéb, éspedig);
- a beszélgetés formája (1=személyesen, 2=telefonon, 3=chat/skype/e-mail);
- ki kezdeményezte a beszélgetést (É=én, Ö=ő, M=valaki más, =senki, véletlenül találkoztak);
- a beszélgetés alkalmával jelenlévők száma (a megkérdezettől kívül).

A naplóba bekerült a „Megbeszélne-e fontos dolgokat Ego a megjelölt személlyel?” kérdés is, mely ugyancsak hagyományosnak mondható kérdéstípus.

Az ismeretség időtartama (N=2565)

A naplóban megjelölt alterek legnagyobb részét (79%) évek óta ismeri a válaszadó. A megnevezett személyek 17%-a tartozik azok közé, akiket a megkérdezett hónapok óta ismer. A megjelölt altereknek nagyon kis aránya tartozik az újabb keletű, frissebb kapcsolathoz, inkább a régebbi ismeretségek kerültek regisztrálásra. A 142 megkérdezett mindössze 37 olyan esetet jegyzett fel (az összes bejegyzés csupán 1,4%-a), ahol az adott alterrel csupán az adott esetben találkozott. Ugyanennyi esetben (37) került bejegyzésre olyan személy, akit a megkérdezett hetek óta ismer. Még ennél is kevesebben (19 fő – 0,7%) tartoznak azok közé az alterek közé, akikkel ego pár napja találkozott csak. Az utóbb említett három kategória sorolható egyébként az úgynevezett futó kapcsolatok közé, amelyeket, ahogyan láthattuk, elég ritkán jegyeztek fel a naplót kitöltők.

Az előzetes várakozások szerint a napló módszerrel nagyobb arányban kellett volna bekerülni olyan személyeknek a módszer révén megismerhető kapcsolatok közé, akikkel rövidebb az „ismeretség” időtartama. Ezek a kapcsolatok mutatták volna ugyanis a dinamikát, azaz az új ismeretségek, kapcsolatok megjelenését az adott egyéni kapcsolathálóban.

A mintába került megkérdezettek egyharmada (33%) volt olyan, aki legalább egy ilyen jellegű kapcsolatot feljegyzett. Nagyobb arányban voltak a nők, a középiskolai végzettséggel rendelkezők, a házasok, a fiatalabbak, a gazdaságilag aktívak, illetve az alacsonyabb multifunkcionalitással bíró kapcsolathálózattal rendelkezők között olyanok, akik bejegyeztek futó kapcsolatokat is a naplóba.

Alter lakóhelyének ismerete, mint az intimitás egyik mérőszáma (N=2560)

A naplóban megjelölt személyek 63%-a esetében mondták azt a megkérdezettek, hogy jártak már a megnevezett lakásán. Ezekben az esetekben a kapcsolatoknak tulajdoníthatunk magasabb intimitási fokot. (A változót a későbbiek folyamán is ilyen értelemben alkalmazzuk.)

Az egyes személyeknél megadott értékekből (1=ego járt már alternél; 0=nem járt) aggregálással minden megkérdezett egyén esetében szerkesztettem egy olyan változót, mely azt mutatja, hogy az egyes egyének az általuk megjelölt személyek hány százalékánál jártak már. Ha tehát pl. a megkérdezett a naplóban 8 különböző személyt jegyzett fel, és csak 4 esetében mondta azt, hogy járt már a lakásán, akkor az ő kapcsolathálózatához tartozó változó értéke 0,5, mivel a kódolás következtében az eredeti változó 0 és 1 között vehet fel értékeket.

A megkérdezetteket leíró változók közül a kor az, mely szignifikáns összefüggést mutat a vizsgált kérdéssel, azaz, hogy járt-e már a megkérdezett a megjelölt személyek lakásán.²³ Az adatok szerint a kor előrehaladtával növekszik azoknak

²³ Chi-square=23,497; df=10; Cramer's V=0,290; p<0,01

a megnevezetteknek az aránya, akiknek háztartásában a megkérdezett már járt. Az idősök kapcsolatrendszerében alapvetően a közeli családtagok vannak jelen, tehát ez magyarázhatja azt, hogy az általuk megjelölt személyek nagyobb részénél már járt is a megkérdezett.

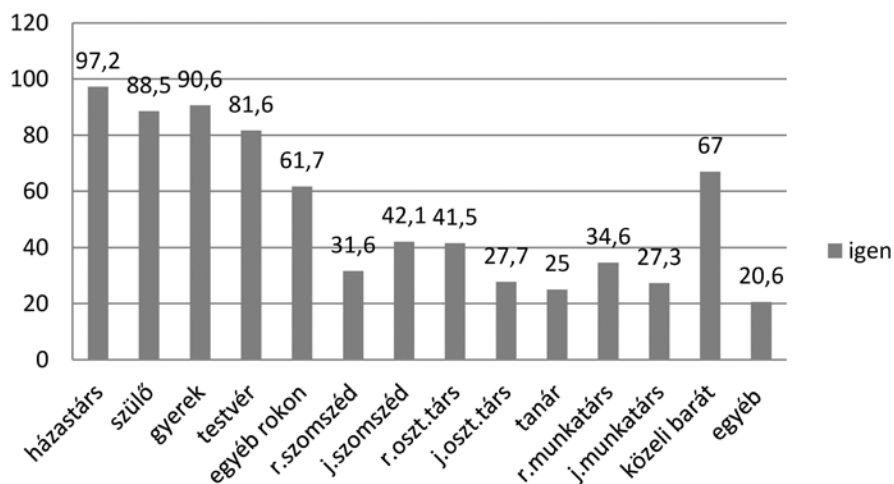
A megkérdezett munkaerő piaci aktivitása is hatással lehet arra, hogy az általa megjelölt személyek hány százalékánál járt már. Az adatok szerint a gazdaságilag aktív megkérdezettek nagyobb arányban jelöltek a naplóban olyan személyeket, akiknél nem jártak még, mint a gazdaságilag inaktív csoportba tartozók.²⁴ (A kis elemszám miatt ebbe a csoportba vontam össze minden olyan megkérdezettet, aki a megkérdezés idején nem volt aktív munkaerő piaci résztvevő, tehát ide kerültek a munkanélküliek, rokkantnyugdíjasok, nyugdíjasok, eltartottak, háztartásbeliek.) A gazdaságilag aktívak kapcsolatrendszere nagyobb arányban tartalmaz gyenge kapcsolatokat, legalábbis olyanokat, melyek nélkülözik az intimitás ezen összetevőjét.

Fontos dolgok megbeszélése, mint az intimitás másik fontos mutatója (N=2318)

A megkérdezettek a naplóban megjelölt személyek feléval megbeszélnek a számukra fontos dolgokat, másik felével pedig inkább nem. Szignifikáns összefüggés van az ego-alter diádikus kapcsolat természeté és a fontos dolgok megbeszélése között.

2. ábra

Fontos dolgok megbeszélése (%)

Chi-square=600,019; df=14; Cramer's V=0,510; p=0,000; N=2305

²⁴ Chi-square=10,656; df=2; Cramer's V=0,274; p<0,01

A 2. ábrán látható, hogy a megkérdezettek a közeli családtagokkal (házastárs, gyermek, szülő, testvér), továbbá a közeli barátok, illetve az egyéb rokonok jelentős hányadával beszélne meg fontos dolgokat. A naplóban megemlített személyeknek 14%-a sorolható a közeli családtagok közé. A megkérdezett egyén az ide sorolható megnevezett személyek jelentős hányadával (91%) megbeszélne a számára fontos dolgokat.

A szomszédok közül a jelenlegi szomszédok azok, akikkel nagyobb valószínűséggel vitatna meg számára fontos dolgokat a megkérdezett. Az osztálytársakkal kapcsolatban pedig az figyelhető meg, hogy a megkérdezettek a régebbi osztálytársaikkal szívesebben beszélnek meg fontos témákat, tehát ezek a kapcsolatok nem csak hosszabb ideje állnak fent, de intimebbek is, mint a jelenlegieként megnevezett osztálytársak. A naplót kitöltők a munkatársaként megjelölt személyek nagy részével, legyen az régebbi vagy új kapcsolat, inkább nem osztja meg a számára fontos dolgokat, mely talán a munkahelyi kapcsolatok elszemélytelenedésére utalhat. Korábban még a barátot is a munkahelyről választották az emberek, most pedig a meglévő munkahelyi kapcsolatok is kiüresedni látszanak. Ha megnézzük, hogy a munkatársakkal való kapcsolatukat milyenre értékelik a megkérdezettek, azt látjuk, hogy a régebbi munkatársakkal való kapcsolatukat pozitívabban értékelik (legalább négyesre értékelve a régebbi munkatársak 69%-a), mint a jelenlegi munkatársakkal való viszonyukat (legalább négyesre értékelve a jelenlegi munkatársak 53,5%-a). Azt lehet mondani tehát, hogy hiába értékelik viszonylag jónak a munkatársakkal való kapcsolatot a megkérdezettek, fontos dolgokat mégsem biztos, hogy megbeszelnének velük. Az tehát, hogy valaki az ego-alter kapcsolat szorosságát erősnek minősítette, nem lehet elegendő mutatója annak, hogy az adott kapcsolat valóban erős is.

Megállapíthatjuk azt is, hogy ha a szűkebb családtagokat nem számítjuk, a megkérdezettek az általuk megjelöltek jelentős részével (43%) beszélnek meg számukra fontos dolgokat. Akik tehát bekerültek a naplóba, azok leginkább bizalmas kapcsolatok. A kapcsolat természete és a fontos dolgok megbeszélése között szignifikáns kapcsolat van, akár beleszámítjuk a közeli családtagokat, akár nem.²⁵

Az ego-alter aktuális találkozás jellemzői

A kapcsolatok létrejöttének aktuális helyszíne utalhat az egyének viselkedési formájára is: másképpen viselkedünk otthon vagy éppen a munkahelyünkön, esetleg ügyintézés közbe, vagy egy kávézóban. „Még a külsőleg hasonló tevékenységek is sokszor egészen mást jelentenek, ha különböző helyeken játszód-

²⁵Chi-square=273,637; df=1; Cramer's V=0,345; p=0,000

nak le. ... magánbeszélgetés az utcán nem ugyanaz, mintha arra az ember saját lakásában kerít sort” (Szalai, 1978:21). Az is fontos lehet, hogy az egyes egyének lakásukban vagy munkahelyükön, esetleg nyilvános helyeken töltik idejüket és találkoznak másokkal (Szalai, 1978).

3. ábra

A találkozás helyszíne (%)

N=2143

A 3. ábrán láthatjuk, hogy a naplót kitöltők az általuk megjelölt személyekkel leginkább (35%) saját lakóhelyükön találkoztak a vizsgált héten. Minden ötödik megnevezettel (20%) a megkérdezett saját munkahelyén vagy iskolában beszélgetett. A megjelölt személyek 14%-ával valamilyen nyilvános helyen (utca, étterem, kávézó, kocsmá, stb.) találkozott a megkérdezett. Minden tizedik alterrel (11%) a megjelölt lakóhelyén zajlott az aktuális találkozás. Az esetek 6%-ában a megnevezett személy munkahelye volt a találkozás helyszíne, 5%-ában pedig valamilyen üzleti hely (bank, posta, stb.). Az instrumentális interakciók, melyek elsősorban a munkahelyen történnek, a találkozások negyedét (26%) teszik ki, míg a szociális interakciók (szórakozni járás, kávézó, kocsmá, stb.) az esetek 14%-ban fordultak elő.

A naplót kitöltők olyan kapcsolatokat jegyeztek tehát fel leginkább, melyek elsősorban a saját lakásukhoz, saját munkahelyükhöz kötődnek. Lehetséges, hogy ezeket a találkozásokat könnyebben fel lehet idézni, illetve jobban kötődnek az egyén napi rutinjához. A napló jobb működése érdekében érdemes lehet jobban, pontosabban instruálni a megkérdezetteket arra, hogy az egyéb helyszíneken történő találkozásokat is feljegyezzék a naplóba.

Van-e különbség a megkérdezett neme és kora szerint abban, hogy milyen helyszíneken való találkozást jegyeztek fel: 1) azok között, akik üzleti helyeken és nyilvános helyeken történt találkozásokat jegyeztek fel nagyobb arányban voltak

a nők (68 ill. 66%); 2) azok között, akik üzleti helyeken és nyilvános helyeken történt találkozásokat jegyezték fel nagyobb arányban voltak a fiatalok, azaz a 18-39 éves naplózók (51 ill. 41,5%).²⁶

A beszélgetés formája (N=2329)

A naplóban szereplő névinterpretáló kérdések között az is szerepelt, hogy vajon a megvalósuló kontaktus személyesen zajlott-e, vagy telefonon illetve online kapcsolat útján.

A megkérdezettek a naplóban megjelölt személyek több mint háromnegyedével (78%) face to face, azaz személyesen találkoztak. Majd' minden ötödik (18%) megnevezett személlyel telefonon beszélt a válaszadó, és az alterek csupán 3%-a esetében jelöltek valamilyen ICT-val folytatott beszélgetést (chat, skype, e-mail). A telefonon illetve az Interneten tartott kapcsolatok megismerése mindenképpen a naplós adatfelvétel hozadékának tekinthetőek, bár még pontosabb instrukciókkal ezt is lehet növelni.

Az adatok szerint a telefonon való kapcsolattartás bejegyzése nem került túlsúlyba, ami a kutatás szempontjából jó. A telefon memóriájában ugyanis könnyű lenne visszakeresni a napi eseményeket, és az alapján rögzíteni a naplót. Ez a naplóvezetés torzulást eredményezne a megismerhető kapcsolathálózat vonatkozásában, de itt nem ez történt.

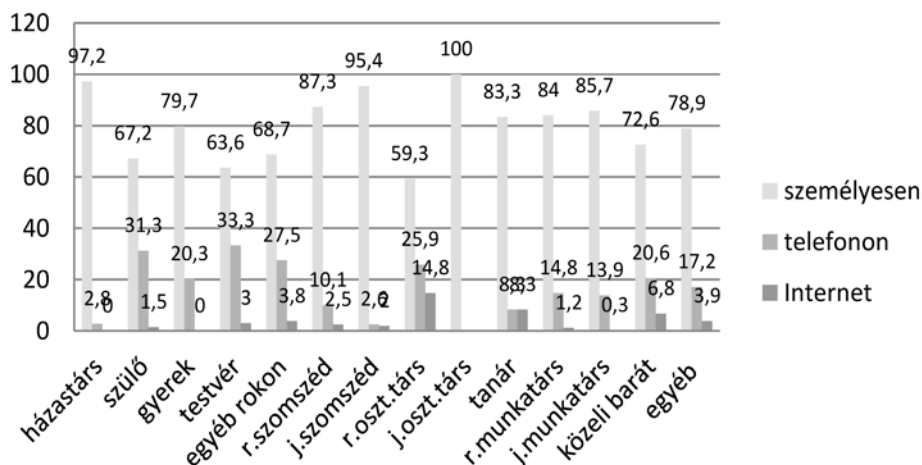
Érdeemes talán egy másik értelmezést is átgondolni azzal kapcsolatban, hogy mennyire tekintik az emberek „kapcsolatnak” a telefonon bonyolított beszélgetéseket, kapcsolattartást. Úgy tűnik, ugyanis, hogy valami miatt kevésbé élik meg az emberek a telefonos beszélgetést valódi kapcsolatnak, ezért nem kerültek be a naplókba.

A beszélgetés formája szignifikáns összefüggést mutat azzal, hogy a jelölt ego-alter kapcsolat milyen természetű, azaz milyen viszony van a megkérdezett és az általa megjelölt személy között. A 4. ábra mutatja, hogy a személyes beszélgetés sorrendben a jelenlegi osztálytársak, a házastársak és a jelenlegi szomszédok között a leggyakoribb. Őket a régebbi szomszédok, a jelenlegi és régebbi munkatársak követik. A naplóba bejegyzett jelenlegi osztálytársak mindegyikével személyes kapcsolat valósult meg, és jelentős a házastársakkal és a jelenlegi szomszédokkal folytatott többnyire face to face kapcsolat.

²⁶ A változók között szignifikáns összefüggés van: a megkérdezett neme és a bejegyzett helyszín esetén: Chi-Square=57,269; df=6; Cramer's V=0,166; p=0,000; a megkérdezett kora és a bejegyzett helyszín esetén: Chi-Square=188,496; df=12; Cramer's V=0,210; p=0,000

4. ábra

A beszélgetés formája az ego-alter kapcsolat típusa szerint (%)

Chi-square=173,200; df=28; Cramer's V=0,193; p=0,000; N=2316

A beszélgetés formája és a beszélgetés, találkozás gyakorisága között is fennáll a szignifikáns összefüggés.²⁷

A személyes találkozási gyakoriság csökkenésével párhuzamosan növekszik a telefonon való kapcsolattartás aránya. Tehát, míg azokkal a megnevezettekkel, akikkel a megkérdezett naponta találkozik, a személyes kapcsolattartás aránya 88%-os, míg azokkal, akikkel csak heti rendszerességgel, azokkal 76%-os, a havi találkozások esetén pedig 70%-os. Minél ritkább a találkozási gyakoriság, annál jelentősebbé válik a telefonon és az Interneten való beszélgetés.

Modernizációs network

Az adatok szerint telefonon leginkább a szűkebb családhoz tartozókkal tartják a kapcsolatot a megkérdezettek, illetve a fiatalok körében látszik fontos kapcsolattartási eszköznek a telefon, illetve az internetes kapcsolat. Az internetes kapcsolattartás a bejegyzett kapcsolatok közül leginkább a tanárokkal, régi osztálytársakkal illetve a közeli barátokkal a leggyakoribb. A célja azonban mindegyiknek más és más lehet: a tanárokkal valószínűleg a napi kapcsolattartás, tanulás-tanítás, levelezés lehet az internetes kapcsolat tartalma, míg a régi osztálytársakkal a kapcsolattartás, illetve a közeli barátokkal is a kapcsolattartás, de inkább a jelenre vonatkozóan (levelezés, barátkozás, buli szervezés).

²⁷ Chi-square=100,965; df=10; Cramer's V=0,148; p=0,000

Két csoportot lehet tehát megkülönböztetni, akikkel nem feltétlenül személyesen tartották a megkérdezettek a kapcsolatot a vizsgált hét leforgása alatt: 1) a telefonos kapcsolattartás a testvérekkel, szülőkkel, egyéb rokonokkal illetve a gyerekekkel a leggyakoribb; 2) a megkérdezettek által megjelölt régebbi osztálytársakkal is gyakori a telefonon való kapcsolattartás, illetve a velük való Internetes kapcsolattartás a leggyakoribb. Míg az 1. csoport esetében talán leginkább a közeli családtagokkal való napi történések szervezéséhez, lebonyolításához használják leginkább a telefon által nyújtott lehetőséget, a 2. csoport esetében a régi kapcsolatok ápolása lehet a cél.

A beszélgetés kezdeményezője (N=2321)

Az esetek több mint felében (53%) a megkérdezett volt az, aki a bejegyzett kapcsolatot kezdeményezte. A naplóba regisztrált találkozások 44%-ában a megjelölt személy volt az, aki a beszélgetést indította, és kevés olyan esetet jegyeztek le, ahol valaki más kezdeményezte az adott beszélgetést (2%), vagy az adott diskurzus véletlenül, előzetes tervezés nélkül folyt volna le (0,7%). Fonyó Ilona a kontaktometriai vizsgálatok során alkalmazta azt a kérdést, hogy a vizsgált személy az általa megnevezettekkel szándékolatlan illetve helyzeti vagy akcidentális jelleggel találkozott-e. Ez a dimenzió Fonyónál az adott kapcsolat intenzitásának mérőszámai között szerepelt. A kontaktometriával feltárt egocentrikus kapcsolat-hálózatot Fonyó intenzívebbnek tartotta, ha az egyén által megjelölt kapcsolatok nagyobb arányban tartoztak a szándékolat kategóriába (Mérei, 1998).

A fentiek alapján megállapítható tehát, hogy a naplóba leginkább olyan kapcsolatokat jegyezték fel a megkérdezettek, akikkel a szándékolat találkozás, beszélgetés szempontjából intenzívebbnek számít a kapcsolatuk. Kevés olyan bejegyzés került a naplóba, mely akcidentálisan jött volna létre. A naplós bejegyzések alapján leggyakrabban munkatársaikkal, szomszédaikkal, illetve egyéb típusú kapcsolataikkal beszélgettek véletlenszerűen a megkérdezettek, pontosabban ezekről a típusú beszélgetésekről készült naplós bejegyzés.

A beszélgetés alkalmával jelenlévők száma. „A beszélgetés alkalmával jelenlévők száma (Önön kívül)” (N=1284)

A naplókba bejegyzésre kerülő beszélgetések során átlagosan 1,78 fő volt jelen a megkérdezetten kívül. Az olyan találkozásokat jegyezték fel tehát leggyakrabban, ahol a megkérdezetten kívül még két másik ember is jelen volt. (Std.dev.=2,79)

A telefonos beszélgetések esetén a megkérdezettek leggyakrabban nulla főt írtak be az adott beszélgetés alkalmával jelenlévők számára vonatkozóan, tehát a hívást fogadó félt, mint fizikailag nem jelenlévőt regisztrálták. Ide sorolható a bejegyzett esetek negyede (24%).

A megvalósult kontaktusok 34%-a esetében jegyezték fel egy jelenlévőt. A bejegyzett kapcsolatok közül tehát minden harmadik tekinthető intim és személyes kapcsolatnak, ahol négy szemközti beszélgetés zajlott. Ha azokat az eseteket tekintjük társasági találkozásoknak, ahol a megkérdezettten kívül legalább még három másik ember is jelen volt, akkor a naplóba bejegyzett kapcsolatok ötöde (21%) sorolható ide.

A társas találkozások, tehát amikor a megkérdezettten kívül még legalább három másik személy is jelen volt, leggyakrabban a megkérdezett lakásán (32%), illetve a munkahelyén történtek (21%). A társas találkozások 14%-a valamilyen nyilvános helyen valósult meg, 13%-a pedig a megnevezett lakásán.²⁸

A naplóba bejegyzett beszélgetések alkalmával jelenlévők átlagos számából aggregálással egoszintű változót szerkesztettem, mely folytonos változó azt mutatja, hogy az egyes megkérdezettek kapcsolathálózata milyen arányban tartalmaz intim, azaz négy szemközti, illetve társaságban megvalósuló beszélgetéseket. A megkérdezettek közül a naplós bejegyzések szerint 32 főnek (24%) van olyan kapcsolathálózata, amelyben inkább az intim beszélgetések domináltak (ide számoltam a telefonos beszélgetéseket is). Ugyanennyien, (32 fő; 24%) rendelkeznek olyan kapcsolathálózattal, ahol inkább a társaságban megvalósuló beszélgetések voltak a gyakoribbak. A megkérdezettek fele (53%; 71 fő) számolt be olyan kapcsolathálózatról, ahol a háromfős beszélgetések voltak a leggyakoribbak.

A napi rutin kapcsolatokon kívül létező aktív kapcsolatok

Napi rutin kapcsolatoknak tekintjük az olyan, főleg erős kapcsolatokat, melyek elsősorban az általános társadalmi szerepekhez és a napi rutintevékenységekhez köthetők. (Elsősorban házastárs, szülő, gyerek, testvér.) Egyes becslések szerint a legtöbb amerikai két-háromszáz főt tud megnevezni saját személyes kapcsolatrendszerében, viszont a személyes közösséget vizsgáló tanulmányok szerint ezeknek csak egy kis része intim és aktív kapcsolat (Chua-Madej-Wellman, 2009). A kapcsolati napló ezeket az intim és aktív kapcsolatokat méri, melyek túlmutatnak a mindennapos rutinkapcsolatokon. (A fentebb már említett Lonkila volt az, aki kutatásában csak ezeket, a napi rutint meghaladó kapcsolatok feljegyzését kérte, amelyeken fontos információcsere zajlott.)

A napló módszerrel végzett előzetes tesztelések azt mutatták, hogy a megkérdezettek napi kapcsolataik rögzítése során a közvetlen családtagokkal folytatott beszélgetések mellett, azokat a találkozásokat is feljegyzik, melyek túlmutatnak a napi rutinhoz köthető kapcsolatokon. A fentebb már említett Pool és Kochen (1978) vizsgálatai is azt mutatták, hogy alapvetően két részre lehet osztani a naplóban feljegyzett személyeket: 1) napi rutinkapcsolatok, melyek az otthonhoz

²⁸ Chi-square=125,451; df=18; Cramer's V=0,141; p=0,000

és a munkahelyhez köthetők; 2) egyéb ismerősök. A szerzők kétféle módszert alkalmaztak az egyéni kapcsolathálózat nagyságának becsléséhez. Azt tapasztalták, hogy a naplós adatfelvétellel jóval kisebbre lehetett becsülni az ismerősök számát, mint a telefonkönyves módszerrel. Ebből a szerzők arra következtettek, hogy az ismerőseinknek csak egy részével találkozunk, csak egy része aktív kapcsolat. Azok tartoznak az egyéni kapcsolatháló aktív részéhez, akikkel mindennapjainkban nagyobb eséllyel találkozunk. Ilyenek lehetnek az otthonunkhoz, szomszédságunkhoz tartozók, a munkahelyi kapcsolataink és azok, akikkel valamilyen közös csoporthoz való tartozás okán találkozunk (Pool-Kochen, 1978).

A találkozások tényleges gyakorisága

A naplós adatfelvételtől megismerhető az ego-alter kapcsolatokra vonatkozó tényleges találkozási gyakoriság, tehát az, hogy egy-egy, a naplóban megjelölt személlyel a megkérdezett hány alkalommal találkozott az adott héten.

Az általánosabban megfogalmazott kérdéstől tehát, hogy „általában milyen gyakran beszélgetnek/találkoznak” a napló arról is információt ad, hogy az adott személlyel a vizsgált időszak alatt a megkérdezettek ténylegesen hány alkalommal találkoztak.

Az eredmények szerint:

- a naplóban megnevezett személyekkel a naplót kitöltők leginkább egy alkalommal találkoztak a vizsgált héten, az esetek 60%-a sorolható ide.
- Azoknak a megnevezett személyeknek az aránya, akikkel a megkérdezett az adott héten mindennap találkozott 8%. Ide alapvetően a házastársak, gyermekek és a szülők, azaz a közeli családtagok tartoznak, a naplóba tehát elsősorban nem a rutinkapcsolatok kerültek be.

Az ego-alter kapcsolat természete és a tényleges találkozási gyakoriság között szignifikáns kapcsolat áll fenn. A naplók adatai szerint a vizsgált héten a megkérdezettek leggyakrabban házastársukkal és gyermekükkel találkoztak. Gyakori találkozás volt jellemző a szűkebb kapcsolathoz számító szülőkkel is. A szűk családhoz nem tartozók közül leggyakrabban a barátokkal való kapcsolattartás volt jellemző.²⁹

²⁹ Chi-Square=1121,836; df=84; Cramer's V=0,276; p=0,000

A kapcsolati napló értékelése: erősségek, gyengeségek

A kapcsolati napló, mint módszer erősségei:

- Mivel nincs benne korlátozás (pl. hogy kiket és hány főt jelölhet meg), széleskörben, részletesen ismerhetjük meg az egyének valós és aktuális kapcsolatait.
- A napló elején a részletes instrukció, a naplóvezetési „praktikák” segítik az adott nap végiggondolását, a találkozások, beszélgetések felidézését.
- A naplós bejegyzések révén mind az erős, mind a gyenge kapcsolatoknak más aspektusát kapjuk, más szeletét ismerhetjük meg, mint a névgenerátorral vagy akár a pozíciógenerátorral.
- A naplóval plusz információkat tudhatunk meg az egyének kapcsolathálózatáról. Az általában alkalmazott módszerek (névgenerátor, pozíciógenerátor) az erős és a gyenge kötéseknek csak egy-egy részét mutatják.
- A kapcsolati naplóból többletinformációkhoz juthatunk, képet kaphatunk a napi kapcsolatok kiterjedtségéről; az átlagos napi kapcsolatok alakulásáról; a napi kapcsolat háttér-információról (hol találkoztak, ki kezdeményezte a beszélgetést, stb.); vagy például a napi kapcsolatok számának ingadozásáról.

A kapcsolati napló, mint módszer gyengeségei:

- A módszer hatékony alkalmazása költséges: ez jelenti az anyagi költségeket, illetve az időbeli ráfordításokat mind a kutató, a kérdezőbiztosok, mind pedig a megkérdezettek részéről.
- A naplóvezetés unalmas lehet – ezt az állítást az a tapasztalat is megerősíti, hogy voltak olyan megkérdezettek, akik elkezdték kitölteni a naplót, de aztán mégsem írták egy héten keresztül.
- Kevés a friss kapcsolatok jelölése, leginkább azokat a kapcsolatokat rögzítik, akiket már évek óta ismernek.
- Egy hét alatt a vizsgált egyén kapcsolatainak csak egy „mintáját” ismerjük meg.
- Nem tudja mindenki egyformán könnyen kitölteni (írásbeli gondok, kevés hely a naplóban, stb.)

A kapcsolati napló módszerben rejlő potenciálok:

- Még pontosabb instrukciókkal, több és aktívabb kérdezőbiztosi segítséggel tovább lehet növelni a naplóval megismerhető alterek körét.
- A találkozások/beszélgetések tartalmának vizsgálata (pl. a roma szakkollégistákkal kapcsolatos kutatásban már ez is benne van).
- A napló alkalmas a személyes hálózati erőforrások viszonylag nagy szelvényének feltérképezésére. A névgenerátorból származó információkkal kiegészítve még informatívabb képet kaphatunk az egocentrikus kapcsolathálózatot illetően.
- A napló módszer alkalmazásával leírható az egyén kapcsolathálózatának dinamikája (új kötések) és struktúrája. Ehhez olyan panelvizsgálatot szükséges folytatni, ahol éveken keresztül módunkban áll megfigyelni ugyanazon egyének kapcsolathálózatának változásait bizonyos körülmények megváltoztatásával. (Erre ad jó lehetőséget a fentebb már említett kutatás a roma fiatalok kapcsolathálózatáról.)
- Arra irányuló instrukciókkal, a naplóval lehetővé válik az online és offline kapcsolatok mérése.

A napló módszer veszélyei:

- Ha túl sok információt akarunk rövid idő alatt begyűjteni, (pl. lényegesen növeljük a név-, illetve találkozás interpretáló kérdések számát) a módszer unalmassá válhat, és növelheti a válaszmegtagadás esélyét.

**Két módszer, egy minta.
Az egyéni kapcsolathálózat
vizsgálata névgenerátorral és
kapcsolati napló módszerrel**

A következőkben azt vizsgálom, hogy a kapcsolati naplóval részben másabb típusú kapcsolatokat lehet megismerni az egyének kapcsolathálózatában, mint a hagyományosnak számító névgenerátor módszerekkel.

A névgenerátor módszerek alapvetően a társas támogató rendszer mérésére irányulnak, így leginkább az erős kapcsolatokat lehet vele jól mérni. Az egyén körül azonban napi szinten különböző erősségű és típusú kapcsolatok léteznek. A naplós adatfelvétel az egyént körülvevő aktuális és aktív hálót próbálja feltárni.

Mivel ugyanazon egyén kapcsolathálózatát vizsgáljuk, elvárható, hogy a kapcsolati napló és a névgenerátor adatai átfedik egymást, méghozzá nagyrészt az erős kapcsolatok mentén. Feltételezhető, hogy azok az alterek, akiket a megkérdezett a névgenerátorban megjelöl, nagy valószínűséggel megjelennek a napi kapcsolatokat mérő naplóban is. Viszont az előzetes tesztek azt mutatták, hogy vannak olyan kapcsolatok, melyeket csak a névgenerátor, illetve amelyeket csak a napló tartalmaz.

Erre a kérdésre a két módszerrel gyűjtött adatok alapján a kapcsolatháló összetételének vizsgálatával keresem a választ. Ennek során részletezem az ego-alter kapcsolat típusát, gyakoriságát, szorosságát, fizikai közelségét, továbbá a két módszerrel feltárt kapcsolathálózat átfedéseit, különbözőségeit is.

A következőkben tehát a kapcsolati napló működését az alapvetően erős kapcsolatok mérésére kidolgozott és alkalmazott névgenerátor módszerrel vetem össze. Ennek során nem céлом azt bizonyítani, hogy az egyik módszer jobb-e mint a másik, inkább azt próbálok meg feltárni a kétféle mérési móddal megismert adatok alapján, hogy a névgenerátorhoz képest milyen típusú kapcsolatokat jelöltek az egyének a naplóban. Cél azt a feltételezést alátámasztani, hogy valóban más típusú kapcsolatok is megismerhetők, feltárhatók a naplós módszerrel, mint a hagyományos értelemben vett erős kötések. Azt vizsgálom tehát egyrészt, hogy vajon a két módszer mennyire mutatja ugyanazokat a kapcsolatokat, másrészt pedig, hogy milyen elemekkel gazdagítja egyik módszer a másikat.

Miért névgenerátor versus kapcsolati napló? A legfontosabb indok, ami miatt a névgenerátorral való összevetést választottam az, hogy a napló módszer előzetes tesztelése során mutatkozó eredmények szerint sok, klasszikusan az erős kötéshez sorolt kapcsolatot mutat meg a napló is, de azokon felül vannak olyan bejegyzett személyek, akik nem sorolhatók egyértelműen sem az erős, sem pedig az általánosan elfogadott tipológia másik végletéhez tartozó gyenge kötésekhez sem. Alapvetően ezek a kötéstípusok érdekesek leginkább a téma szempontjából: kik alkotják végtére is az egyén társas kapcsolatrendszerét és milyen erősek, ha úgy tetszik, milyen intenzitásúak ezek a kapcsolatok?

A további részekben a következő kapcsolathálózati mutatókkal foglalkozom:

1. Az egyéni kapcsolathálózat mérete.
2. Az egyéni kapcsolathálózat összetétele.
3. Az egyéni kapcsolathálózat szelektivitása.

Az egyéni kapcsolathálózat mérete

A kapcsolathálózat méretét a megnevezetteket tartalmazó adatbázisokban (Alter1, Alter2 adatbázisok - lásd fentebb) szereplő adatok aggregálásával nyertem, melynek során az egyes egyénhez felsorolt altereket összeszámolva, minden egyénhez külön változóként került az egyes egocentrikus háló méretét jelző adat. A névgenerátorban a megkérdezettek átlagosan 9,26 altert említettek, a naplóba pedig a vizsgált egy hét alatt átlagosan 18,17 kapcsolatot jegyeztek fel. Amint azt a 19. táblázat is mutatja, a névgenerátor hét szituációjába összesen több mint háromezer bejegyzés került, a naplókba pedig egy hét alatt majdnem öt és félezer megvalósuló kontaktust jegyeztek fel a megkérdezettek. A két módszerrel mért egocentrikus kapcsolathálózat átlagos mérete közötti különbség szignifikáns.³⁰

19. sz. táblázat

Az egyéni kapcsolathálózat mérete – névgenerátor, napló

	Névgenerátor N=142	Napló N=142
Megjelölt alterek száma összesen	1315	2580
átlag	9,26	18,17
szórás	5,11	12,73
min	2	2
max	31	93
Bejegyzett kapcsolatok/kontaktusok száma	3048	5451

³⁰ A vizsgált változók nem mutatnak normál eloszlást, ezért a statisztikai összehasonlítást Mann-Whitney teszttel vizsgáltam ($p=0,000$; Mean rank 182,54 ill. 102,46 a napló és a névgenerátor esetén).

A kapcsolathálózat átlagos mérete a névgenerátor alapján

A névgenerátorral átlagosan 9,26 különböző kapcsolatot jelöltek meg a megkérdezettek. A szórás 5,11. A modális érték a 7-es volt, hét kapcsolat jelölése volt a leggyakoribb. Átlagosan tehát valamivel több, mint kilenc olyan személyt jelöltek a megkérdezettek, akitől bizonyos helyzetekben, legalább egyben a felsorolt hétféle helyzetben, segítséget várhatnak. A minimum érték 2, a maximum pedig 31 volt, tehát a névgenerátor adatai szerint legalább 2 emberre mindenki számíthat. A névgenerátor egyes szituációjára megjelölt alterek átlagos száma közötti eltérés is szignifikáns.³¹

A következő táblázatból (20. táblázat) látható, hogy a névgenerátorban megjelölt alterek közül legtöbben társaságot nyújthatnak az egyénnek (átlagosan 6 fő). A névgenerátort kitöltők átlagosan 3 és fél személlyel beszélnek meg családjukkal, munkájukkal, munkahelyükkel összefüggő dolgaikat. Kicsivel kevesebben vannak azok (átlagosan 3,28 fő), akiktől valamilyen kisebb, materiális segítségre számíthatnak. Átlagosan majdnem egy fővel kevesebb azon alterek száma (az átlag 2,5 fő), akiktől jelentős döntések előtt a névgenerátort kitöltők tanácsra, információra számíthatnak. A megkérdezettek pénzzavar esetén segítséget átlagosan 2,4 személytől várhatnak. Átlagosan két olyan személyt jelöltek a megkérdezettek, akiktől olyan típusú segítséget várhatnak, mint pl. elutazás esetén kisebb teendők (viráglocsolás, postaláda ürítés) elvégzése. Átlagosan a legkevesebb személyt az utolsó szituációban jelölték meg a megkérdezettek: 1,63 főre számíthatnak a családon kívül, akikkel bizalmas dolgaikat megbeszélhetik.

A névgenerátorban jelölt átlagos network méretet 3 kategóriába sorolva azt láthatjuk, hogy a névgenerátort kitöltők 15,5%-a kapcsolatszegény (maximum 4 kapcsolat); 45,1%-a közepes nagyságú (5-9 kapcsolat) kapcsolathálózattal bír; 39,4%-uk pedig kiterjedt kapcsolathálózattal rendelkezik, azaz 10 vagy annál több személyt jelölt meg a felsorolt hét szituációban.³²

³¹ Az átlagokat egyszempontos varianciaanalízissel teszteltem és mivel a csoportok között szignifikáns különbség volt ($p=0,000$), Tamhane's T2 (Post Hoc) teszttel vizsgáltam, hogy melyik szituációk térnek el legjobban a többitől: az első, azaz a szabadidő eltöltésére irányuló névgenerátor kérdésnél szignifikánsan több altert jelöltek meg a megkérdezettek. A nem paraméteres esetben használatos Kruskal-Wallis teszt alapján $p=0,000$, az eltérés szintén szignifikáns.

³² Angelusz Róbert és Tardos Róbert 1987-88-ban (8 indikátorral), majd 1997-ben (3 indikátorral) vizsgálta az egyéni kapcsolathálózatot, mely kutatások során névgenerátor és pozíciógenerátor technikákat alkalmaztak. A kutatás vonatkozó eredményei szerint 1987-ben, azaz a rendszerváltás előtt pár évvel, hazánkban az átlagos network méret a névgenerátor szerint 6,1 volt. A szórás 0-23 közötti volt, azaz volt olyan, aki egyáltalán nem rendelkezett kapcsolattal (elsősorban a kis településen élők), illetve volt olyan is, aki a feltett kérdések mentén 23 embert jelölt meg az egyéni kapcsolathálózatában. Tíz

20. sz. táblázat*A kapcsolathálózat mérete a névgenerátorral mért különböző élethelyzetekben*

	N	Min.	Max.	Átlag	Szórás
Network méret	142	2	31	9,26	5,11
társaság (1.situáció*)	142	0	20	6,1	4,00
pénz (2.situáció)	142	0	12	2,4	1,91
kis materiális (3.situáció)	142	0	12	3,28	2,08
egyéb segítség (4.situáció)	142	0	7	2,06	1,41
emocionális1 (5.situáció)	142	0	14	3,49	2,39
információ (6.situáció)	142	0	10	2,5	1,71
emocionális2 (7.situáció)	142	0	7	1,63	1,49

*az egyes szituációk leírását részletesen lásd fentebb a névgenerátor módszer bemutatásánál

évvel később, már a rendszerváltás után, 1997-ben az átlagos network méret már csupán 3,5 volt (Angelusz-Tardos, 1998).

*A kapcsolathálózat méretének különbségei*³³

Az egocentrikus kapcsolathálózat méretét vizsgálva néhány demográfiai változó mentén megállapíthatjuk, hogy a *nemek* között egyik módszer sem mér jelentős különbséget. Ez azonban nem is meglepő, hiszen például Fischer és Marsden is azt állapította meg, hogy a nők és a férfiak átlagosan hasonló alter számmal bírnak (Fischer and Oliner, 1983; Marsden, 1987).

A 21. táblázatban a *korcsoportokat* vizsgálva, mindkét módszer a fiatalok (18-29) kapcsolatgazdagságát mutatja. Ez sem tér el az átlagos trendtől, attól, hogy a fiatal egyedülállóknak van a legnagyobb és a legösszetettebb kapcsolathálózatuk (Fischer, 1982a; Angelusz-Tardos, 1998).

Ha a megkérdezetteket *iskolai végzettségük* szerint csoportosítjuk, azt az általános megállapítást tehetjük, hogy minél magasabb az iskolai végzettsége az egyénnek, annál kiterjedtebb a kapcsolathálózata, és ezt mindkét alkalmazott módszer alapján el lehet mondani. Mint ahogyan azt a többször hivatkozott kutatás (Fischer, 1982a) is alátámasztja, a gazdagoknak és iskolázottaknak több barátjuk és ismerősük van, mint a kevésbé jómódúaknak (Fischer, 1982a; Moore, 1990). Hazai kutatások is azt igazolják, hogy az iskolai végzettség nagyon erős, pozitív irányú összefüggést mutat a kapcsolathálózat kiterjedtségével (Angelusz-Tardos, 1998, Albert-Dávid, 2007; Vastag-Huszár, 2008). Az összefüggés a naplóval megismert kapcsolathálózat alapján szignifikáns³⁴, míg a névgenerátor nem mutat szignifikáns összefüggést.

³³ A két módszerrel vizsgált átlagos network méret közötti különbségeket a következő módon teszteltem: minden esetben normalitás vizsgálattal ellenőriztem a változók eloszlásának normalitását. Normális eloszlás esetén varianciaanalízist alkalmaztam, nem normális eloszlás esetén, pedig Mann-Whitney teszttel ellenőriztem az eltérések szignifikáns voltát. Az adatok szerint minden vizsgált változó mentén mért különbség szignifikáns. (Kivétel az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők, akik esetében az eloszlás nem mutatott normalitást, így a Mann-Whitney tesztet alkalmaztam. Az átlagok nem mutattak szignifikáns különbséget. (p=0,098, n=12.)

³⁴ F=7,163; p=0,001

21. sz. táblázat*A kapcsolathálózat méretének különbségei*

Ego	A névgenerátorban említett alterek			A naplóban említett alterek		
	N	átlag	szórás	N	átlag	szórás
neme						
• férfi	58	9,72	6,24	58	18,6	16,14
• nő	79	9,11	4,24	79	18,09	10,01
összes	137	9,37	5,17	137	18,31	12,91
kora						
• 18-29 év	26	10,27	5,02	26	22,62	9,68
• 30-39 év	32	10,06	5,64	32	20,47	12,96
• 40-49 év	24	9,04	3,62	24	18,13	10,4
• 50-59 év	22	8,95	6,48	22	15,14	9,99
• 60-69 év	19	8,11	4,79	19	17,26	21,68
• 70<	17	8,82	4,57	17	13,29	6,53
összes	140	9,34	5,11	140	18,32	12,75
iskolai végzettsége						
• max. 8 általános	12	8,75	8,02	12	11,25	7,39
• középiskola	80	9,01	4,55	80	16,55	9,95
• főiskola/egyetem	41	10,61	5,32	41	24,15	17,19
total	133	9,48	5,19	133	18,41	13,08
családi állapota						
• hajadon/nőtlen	24	10,25	5,46	24	22,54	11,12
• házas	83	9,57	5,38	83	18,27	13,9
• élettársi kapcs.	8	9,85	2,88	8	16,38	7,87
• elvált	10	6,9	4,15	10	12	4,14
• özvegy	11	7,73	4,22	11	15,64	14,69
összes	136	9,28	5,14	136	18,24	12,87

Családi állapot tekintetében mindkét módszerrel azok jelölték a legtöbb altert, akik hajadonok, nőtlenek. Őket a naplós adatfelvételben a házások, a névgenerátor adatbázisát tekintve viszont az élettársi kapcsolatban élők követik. Nincs azonban jelentős eltérés a névgenerátorban jelölt network méret tekintetében a házások és az élettársi kapcsolatban élők között. A legszűkebb kapcsolathálózatot mindkét módszer szerint az elváltak mondhatnák magukénak, mely megerősíti a velük kapcsolatosan megfogalmazható beszűkülés érzését. A házasság és a szülővé válás gyakran együtt jár a rokoni kapcsolatok magas szintjével. Míg pl. a szinglik hétvégén a barátaikkal járnak szórakozni, addig a házaspárok mind a hétköznapokat, mind pedig a hétvégéket többnyire a gyerekekkel, illetve rokonlátogatással töltik. Főleg a dolgozó anyák azok, akiknek alig van alkalmuk barátaikkal kikapcsolódni (Chua-Madej-Wellman, 2009).

Milyen tényezők befolyásolják az egyéni kapcsolathálózat méretét?

A kapcsolathálózat méretét befolyásoló tényezők vizsgálatához modelleket építettem külön a névgenerátorból és külön a naplóból származó adatokkal. A modell érvényességét és a független változók hatását lineáris regresszió elemzéssel teszteltem.³⁵ Az elemzésbe bevont változókat lásd Függelék 4.

Mivel a vizsgált függő változó folytonos, lineáris regresszióval írtam le a fenti független változók befolyását a network méretre. A modellt stepwise módszerrel futtattam, melynek során azok a változók maradnak a modellben, amelyek szignifikáns kapcsolatban vannak a vizsgált függő változóval. A következő táblázatokban is csak azokat a változókat tüntetem fel, melyek szignifikánsan magyarázzák a függő változó heterogenitását.

22. sz. táblázat

A network méretét befolyásoló változók (napló)

<i>Függő:</i> a network mérete			
független változók	szignifikancia	B	hatás (B)
iskolai végzettség (alap-közép-felső)	0,000	7,160	0,316
családi állapot (hajadon/nőtlen)	0,029	6,332	0,185
megmagyarázott hányad (%)	11,3		
a modell szignifikanciája	0,000		

³⁵ A módszerről bővebben lásd: Barna-Székelyi (2004): *Túlélőkészlet az SPSS-hez* Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Budapest, Typotex

A modellbe bevont változók közül tehát csak a megkérdezett iskolai végzettsége illetve a családi állapota, azaz, hogy hajadon vagy nőtlen az egyén, van hatással a network méretére. Az iskolai végzettség hatása itt is magasabb, és a béta értékből láthatjuk, hogy minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál tágasabb network veszi körül. A hajadonok és a nőtlenek is nagyobb kapcsolathálózatot tudhatnak magukénak, mint azok, akik nem tartoznak ebbe a kategóriába. A modell szignifikáns és 11,3%-ot magyaráz a függő változó varianciájából. A névgenerátorral mért kapcsolathálózat méretét vizsgálva a fenti változókkal: a modell nem szignifikáns, továbbá a bevont változók egyike sem mutat szignifikáns összefüggést a network méretével.

Milyen tényezők befolyásolják a naplóba tett bejegyzések számát?

A naplóba tett bejegyzések számát szignifikánsan meghatározza a megkérdezett iskolai végzettsége: minél magasabban kvalifikált a naplót kitöltő, annál több bejegyzést tett egy hét alatt. A naplót vezető kora is befolyásolja azt, hogy hány bejegyzés került a naplóba egy hét alatt. Az összefüggés itt fordított irányú: minél idősebb a megkérdezett, annál kevesebb bejegyzést tett.

23. sz. táblázat

A naplóba tett bejegyzések számát befolyásoló tényezők

Függő: bejegyzések száma			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
iskolai végzettség (alap-középfelső)	0,006	9,259	0,243
kor	0,010	-3,556	-0,248
megmagyarázott hányad (%)	12,7		
a modell szignifikanciája	0,001		

A network méretének összetett vizsgálata a névgenerátor és a napló együttes alkalmazásával

Az egocentrikus network szélesebb megismeréséhez tovább vizsgáltam a naplóban és a névgenerátorban megjelölt személyeket: egy változót készítettem a névgenerátorban és a naplóban megjelölt alterek összességéről. Mivel az altereket ugyanazzal a monogrammal, névvel, stb. látták el a megkérdezettek mindkét módszerben, viszonylag könnyen ki lehetett szűrni az egyezéseket, így az eltéréseket is. Az egyes egyénhez tartozó össz-network mérete a névgenerátorban

szereplő és az ahhoz képest a naplóban új alterként szereplő személyek összegével egyenlő. Az átlagos network méret így 21,54 (Median:19; Mode:18; std.dev.:14,13; Min:3; Max.:101). A névgenerátorral megismerhető átlagos network mérettől (9,26) tehát lényegesen nagyobb network méretet lehet így feltárni és az egyébként tágasabb, naplóval megismerhető hálózathoz képest is (átlag=18,17) nagyobb mérethez jutunk a két módszer együttes alkalmazásával.

Az össz-network méret átlagainak eltérését vizsgálva csak az iskolai végzettség szerinti különbségek tekinthetők szignifikánsnak, tehát a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőknek tágabb a kapcsolathálózata (átlagosan 27,3), mint az alacsony iskolázottaknak, akiknek jóval az összátlag alatti a megismert heti kapcsolathálózatuk mérete (átlagosan 15,33). A többi változó (nem, kor, családi állapot) a naplóval mért háló mintázatát (kiterjedését és az egyes kategóriák közötti eltérését) hozza: a nemek között minimális eltérést mutat, a kort tekintve a legtágasabb hálózattal a fiatalok rendelkeznek, a legkevésbé extenzív pedig a hetven év felettiek kapcsolatrendszere. Családi állapotot tekintve a hajadonok, nőtlenek network mérete a legnagyobb és az elváltaké a legbeszűkültebb. Ezeknél a változóknál azonban az eltérések nem szignifikánsak.

Az egyéni kapcsolathálózat összetétele

A kapcsolathálózat összetétele során arra fókuszálok, hogy az egyéni kapcsolatrendszer milyen típusú kapcsolatokról épül fel: főleg közeli családtagok dominálnak benne, vagy inkább a nem rokon kapcsolatok; mekkora a rokonsági hányados, milyen a rokonságon kívüli kapcsolatok aránya, stb.

A kapcsolathálózat összetétele a kapcsolat típusa alapján

A kapcsolat típusát, mely a megkérdezettet a megnevezett személyhez köti, 15 kategóriába lehetett besorolni. A kategóriák között szerepelnek a szűkebb, illetve a tágabb családi kapcsolatok. Az általában gyenge kötések közé sorolt kategóriák közül a régebbi és jelenlegi szomszédok, a régebbi, illetve a jelenlegi osztálytársak, jelenlegi tanárok kategóriák szerepeltek. Továbbá lehetőség volt a korábbi és a jelenlegi munkatársak, a közeli barátok megjelölésére is. Az utolsó kategória nyitott maradt, azt kérve a válaszadóktól, hogy amennyiben ezt a kategóriát választják, írják oda, hogy milyen típusú az a kapcsolat, amelyet nem tudtak egyik, előre megadott kategóriába sem besorolni. Az egyéb kategóriát a bonyolultabb elemzések elvégzése előtt további csoportokra bontottam, ennek eredményei a későbbiek során kerülnek bemutatásra.

5. ábra

A kapcsolat típusa a két módszer adatai alapján (%)

A 5. számú ábrán látható a megkérdezettek és az általuk megnevezett személyek közötti kapcsolat megoszlásának a két módszer alapján mutatkozó különbségei.

A kutatásban alkalmazott névgenerátor hét szituációja alapján legtöbbször közeli barátot jelöltek meg, majd az egyéb rokon kategória következett. Ez utóbbi kategóriába leggyakrabban olyanok kerültek, mint a nagyszülő illetve az unoka.

A napló módszerrel megjelölt személyeket a megkérdezettek leggyakrabban az egyéb kategóriába sorolták. Ebbe a kategóriába sorolták a különböző szakmák, szolgáltatások képviselőit, mint a postás, boltos, orvos, ápoló, fodrász, cukrász, zöldséges, stb., illetve az olyan kapcsolati típusokat, melyek a megkérdezett munkájához köthetők, mint az ügyfél, kliens, vállalkozó, az egyszerűen ismerős-ként megjelölteket illetve a valóban egyéb, sehová nem sorolható altereket.

Az egyéb kategóriába tartozó megnevezett személyek aránya az egocentrikus kapcsolathálózatban összefügg a naplóval mért network mérettel: minél nagyobb heti kapcsolathálózatot mért a napló, annál gyakoribb a hálóban az egyéb kategóriába tartozók aránya.³⁶ (Az egyéb kategória részletes listáját a Függelék 5 tartalmazza.)

Kik azok, akik mind a névgenerátorban, mind pedig a naplóban szerepelnek? A közeli családtagok nagy része szerepel mindkét módszer esetén, tehát alapvetően

³⁶ Pearson Corr.= 0,336; p=0,000

az erős kötésekhez sorolható személyek nagy valószínűséggel szerepelnek mindkét esetben. Ez azonban nem meglepő, lévén a névgenerátor elsősorban az erős kötések mértékét méri, a naplóba pedig bizonyára feljegyzésre kerülnek azok az alterek, akikkel az egyén közeli családi kapcsolatban áll.

A naplós módszerrel megjelölt széles “egyéb” kategória jó mutatója annak, hogy milyen típusú kapcsolatokról van szó. Míg a névgenerátorban a megkérdezettek inkább az erős kapcsolatokat sorolták fel az alkalmazott szituációkhoz alkalmazkodva, a naplóban megjelöltek olyan kapcsolatokat is, melyek egy más minőségű ego-alter diádikus kapcsolatot jelentenek.

Most vizsgáljuk meg részletesebben a kapcsolat típusa alapján megkülönböztetett kategóriákat:

1. *Közeli családtagok*: mivel a közeli családtagok inkább számítanak olyan fizikailag és érzelmileg is közeli kapcsolatnak, melyekre bizonyos élethelyzetekben számíthatunk, a várakozásoknak megfelelően a névgenerátorban megnevezett alterek között nagyobb arányban fordultak elő a házastársak, szülők, gyermekek, testvérek.
2. *Távolabbi családtagok*: ide sorolható az “egyéb rokonként” definiált kategória, mely ugyancsak nagyobb arányban fordult elő a névgenerátorban felsorolt személyek esetében. A nagyszülő-unoka viszonylaton kívül olyan kapcsolatok jelennek itt még meg, mint az anyós-após, vő-menő, sógor-sógornő, nagynéni-nagybácsi. Az egyéb rokonok a névgenerátor első szituációjában fordulnak elő leggyakrabban (70%), mely a magántársasági együttlétekre, szabadidő eltöltésére kérdez rá. Továbbá ezekre az egyéb rokonokra számítanak a megkérdezettek a kisebbfajta segítségkérés esetén (33%), illetve abban a helyzetben, ha családjukkal, munkájukkal összefüggő dolgokról szeretnének beszélgetni (26%).
3. *Szomszédok*: a megkérdezettek jelölhették a régi illetve a jelenlegi szomszédjukat is a kapcsolathálózatukban. Az erős kötések mérő névgenerátorban a régi szomszédoknak nincs szerepe, míg a jelenlegi szomszédok társas támogatása jelentősebb lehet, hiszen a megkérdezettek által megnevezett alterek majdnem 10%-a tartozik ide. A naplóban, mely a heti találkozásokot méri, mindkét kategória megjelenik, de míg a régebbi szomszédok jelölése gyakoribb, a jelenlegi szomszédoké ritkább, mint a névgenerátorban. Szomszédokat (elsősorban jelenlegi szomszédokat) leggyakrabban (51%) a kisebbfajta segítségkérés esetén jelölték a megkérdezettek, illetve abban az esetben számítanak szomszédaik segítségére, ha elutaznak, és a lakásra kell

vigyázni (47%). A vendégség, egymás meglátogatása, stb. esetén is gyakran jelölték a szomszédokat a megkérdezettek (44%).

4. *Osztálytársak-tanárok*: mint lehetséges erőforrások, kapcsolatok a régi illetve a jelenlegi osztálytársak, valamint a tanárok is szerepelhetnek az egyén kapcsolati rendszerében. Mivel ezek a típusú kapcsolatok inkább a gyenge kötések közé sorolhatók, a névgenerátor kérdéseire megjelölt alterek között csak elvétve szerepelnek a kategóriába sorolható alterek. A napló bejegyzései között is igen ritka a régi vagy jelenlegi osztálytársak, tanárok jelölése, de talán érdemes arra figyelni, hogy a régebbi osztálytárs kategória kicsivel gyakoribb, mint a jelenlegi osztálytárs. A jelenlegi tanárokat elenyésző számban jelölték a naplóban is.

A névgenerátor szituációiban mind a régebbi, mind a jelenlegi osztálytársak a szabadidő eltöltése kapcsán jelentek meg leggyakrabban (87%) a megemlített személyek között. Tanárokat a névgenerátor egyik szituációjában sem jelölték a megkérdezettek.

5. *Munkatársak*: lehetett régebbi és jelenlegi munkatársakat jelölni, de a régebbi munkatársak jelölése mind a névgenerátorban, mind a naplóban meglehetősen ritka volt. Ha a névgenerátorban használt szituációkat vizsgáljuk, megállapítható, hogy jelenlegi munkatársat leggyakrabban az első szituációban jelöltek (49%), ezt követi az ötödik (37%), majd a harmadik élethelyzet (27%), ahol leggyakrabban megjelentek a munkatársak, mint lehetséges erőforrás. Tehát a szabadidő eltöltésében, a családdal, munkával, munkahellyel összefüggő dolgokról való beszélgetésben, illetve a kisebb ház körüli munkákban jelölték leggyakrabban a jelenlegi munkatársat a megkérdezettek.
6. *Közeli barát*: a barátok említése a névgenerátor szituációi alapján kimagasló, azaz a felsorolt helyzetekben leggyakrabban a barátaiktól remélnék támogatást a megkérdezettek. A naplóban megjelölt személyek között is gyakori a barát, akivel az egy hét leforgása alatt találkozott az egyén. Az egyéb kategória után ez a legnépesebb kapcsolati típus a naplóban szereplő alterek esetében. Tehát mindkét módszerrel viszonylag jól megismerhető az egyént körülvevő baráti háló.

Az alkalmazott névgenerátor szituációiban megjelenő kapcsolattípusok megoszlását a 6. számú ábra mutatja.

A kapcsolatok típusának megoszlása a névgenerátor egyes szituációiban (%)

Hasonlóságok és eltérések a névgenerátorral és a naplóval mért egyéni kapcsolathálózat összetételében

A következőkben azt vizsgálom, hogy a két módszerrel (névgenerátor versus kapcsolati napló) leírható kapcsolathálózat összetétele mennyiben mutat hasonlóságot, illetve hogy hol vannak jelentős eltérések. A cél továbbra sem az, hogy az egyik vagy a másik alkalmazott módszer „jóságát” igazoljam a másik ellenében, hanem inkább az, hogy megtaláljam azt a többletet, melyet az egocentrikus kapcsolathálózat összetételének minél jobb megismerése kapcsán adhat a napló módszer. Mivel azt feltételezem, hogy a napló módszer az egyént körülvevő kapcsolathálózat széles skáláját képes mérni, azt próbálom megtalálni, hogy milyen típusú kapcsolatokat lehet jobban, részletesebben megismerni ezzel a módszerrel. Azt tehát, hogy az erős kötések jelentős részét megmutató névgenerátor mellett a napló módszerrel milyen további kapcsolatokat lehet feltárni. Az előzetes várakozások szerint a névgenerátor, jellegéből adódóan nagyobb rokonsági arányt és baráti kapcsolatokat fog mutatni, mint a napló. A teszteredményekre alapozva, ugyanígy a névgenerátor szituációiban lehet számítani a szomszédok gyakoribb jelenlétére is. A munkatársak arányát azonban a naplóval mért kapcsolathálózatokban lehet nagyobbra becsülni a tesztelési szakasz eredményei alapján.

A kapcsolathálózat összetételének vizsgálatához a kötések tartalmazó adatbázisból aggregálással nyerhető az egyes egyénhez tartozó kapcsolathálózat rokon-

sági hányadosa, továbbá a barátok, munkatársak, szomszédok aránya az egocentrikus kapcsolathálózatban.

Rokoni kapcsolatok (Kin ties)

Rokonsági hányados (szülő, gyerek, házastárs, testvér, egyéb rokon)

- névgenerátor: 51,3%
- napló: 33%

A névgenerátorral megnevezett kapcsolatok több mint fele (51,3%) a rokonok közé sorolható, tehát a megkérdezett házastársa, testvére, gyermeke, szülője vagy egyéb rokona, míg a napló módszerrel megjelölt alterek harmada (33%) tartozik ehhez a csoporthoz, tehát kisebb rokonsági hányadost lehetett mérni.

A névgenerátorral mért rokonsági hányadost tekintve elmondhatjuk, hogy az nem tér el a hazai vizsgálatok eredményeitől, melyek ugyancsak azt mutatják, hogy a rokonok aránya az egyének kapcsolathálózatában eléri a kötések majd' felét (Albert-Dávid, 2007).

Nem rokon kapcsolatok (Non-kin ties)

A kapcsolati napló alkalmazásával arányaiban kevesebb a feljegyzett barát (15%), mint a névgenerátorral történt adatfelvétel esetén (26%).

A kapcsolati naplóban alkalmazott "a kapcsolat típusa" névinterpretáló kérdésben szereplő egyéb kategóriában felsorolt kapcsolatok:

24. sz. táblázat

Nem rokon kapcsolatok a névgenerátorban és a naplóban (%)

	névgenerátor	napló
barát	26,4	15,3
munkatárs (régi és jelenlegi)	5,6	15,7
szomszéd (régi és jelenlegi)	9,7	9,3
iskolatárs (régi és jelenlegi)	1,8	4,1
tanár (régi és jelenlegi)	0,3	0,4
egyéb	4,8	21,9

A 24. táblázatban látható, hogy a munkatársak (régebbi és jelenlegi) említése a naplós adatfelvétel alapján gyakoribb, a megnevezett személyek 16%-a tartozik ebbe a kategóriába. Vannak tehát olyan munkahelyi kapcsolatok, melyeket a vizsgált héten a megkérdezettek regisztráltak a naplóba, tehát vagy fontosnak tartották megemlíteni, vagy legalább öt perces diskurzust folytattak a megnevezettel. Tehát beletartoznak a megkérdezett egyén aktív és aktuális kapcsolathálózatába. Ennek ellenére az elsősorban erős kapcsolatokat mérő névgenerátorban a megnevezett munkatársak aránya csupán 6%. Őket leggyakrabban a munkahelyi összefüggő dolgok megbeszélésével kapcsolatos szituációban illetve a szabadidő eltöltése kapcsán jelölték.

A szomszédok említése a két módszerben nem tér el jelentősen: mind a névgenerátorba, mind a naplóba feljegyzett személyek alig tizede tartozott ehhez a kategóriához.

Az iskolatársak említése, akár a jelenlegi, akár a régebbi iskolatársakat nézzük, a naplóban jelentek meg nagyobb arányban, ami utalhat arra, hogy a heti kapcsolatrendszernek tagjai az iskolatársak, de a szolidaritási hálónak nem feltétlenül. Jelenlegi vagy volt tanárok említésére mindkét módszerrel igen ritkán került sor.³⁷

Az egyéb kategória megjelenése a naplós bejegyzések alapján jelentős, hiszen a megnevezett személyek ötöde ehhez a kategóriához sorolható. Az egyéb kategória ilyen markáns gyakorisága utal arra, hogy az egyén aktív kapcsolathálózatában vannak olyan személyek, akik ugyan nem sorolhatók a fent megadott kategóriák egyikébe sem, de mégis bejegyzésre kerültek, azaz legalább öt percet beszélt velük az egyén, vagy valami miatt mégis jelentős kapcsolatok ezek.

Milyen változók befolyásolják az egocentrikus háló összetételét?

A kapcsolathálózat összetételét befolyásoló tényezők vizsgálatához modellek építésére volt szükség, külön a névgenerátorból és külön a naplóból származó adatokkal. A modellek érvényességének és a független változók hatásának teszteléséhez, a bevont változók mérési szintjét figyelembe véve, lineáris regresszió elemzés végzése indokolt. Az elemzésbe bevont változókat lásd Függelék 4.

³⁷ A két módszerrel mért kapcsolathálózat összetételének különbségeit (pl. rokonsági hányados) vizsgálva a következő eredményt kaptam: a névgenerátor és a napló módszer által feltárt alterek az egóhoz fűződő kapcsolat típusa szerint szignifikánsan különböznek egymástól (Mann-Whitney teszt $p=0,000$ – a középértékek közötti eltérés jelentős; két mintás Kolmogorov-Smirnov teszt $p=0,000$ – a két eloszlás nem tekinthető azonosnak; Wald-Wolfowitz teszt $p=0,000$ – a két eloszlás nem tekinthető azonosnak). A két alter mintát páronként összevetve és konfidencia intervallumokkal vizsgálva, 95%-os valószínűséggel megállapítható, hogy az eltérések szignifikánsak.

Mivel a vizsgált függő változó folytonos, lineáris regressziót érdemes használni ahhoz, hogy teszteljük a fenti változók befolyását a network összetételére. A modellt ebben az esetben is stepwise módszerrel futtattam, melynek során azok a változók maradnak a modellben, amelyek szignifikáns kapcsolatban vannak a vizsgált függő változóval. A következő táblázatok is csak azokat a változókat tartalmazzák, melyek szignifikánsan magyarázzák a függő változó heterogenitását.

Rokonsági arány

A 25. táblázat többek között azt mutatja, hogy az elemzésbe bevont változók közül a megkérdezett egyén korának van legerősebb hatása arra, hogy az ego-centrikus kapcsolathálózatban milyen arányban szerepelnek a rokonok: minél idősebb valaki, annál magasabb a rokonok aránya.

25. sz. táblázat

Rokonok aránya a kapcsolati naplóban

Függő: rokonsági arány a hálóban (napló)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
kor	0,003	0,003	0,252
iskolai végzettség (alap-középfelső)	0,007	-0,074	-0,233
családi állapot (házassági/élettársi kapcsol.)	0,017	0,081	0,207
megmagyarázott hányad	15,3%		
a modell szignifikanciája	0,000		

Az iskolai végzettségnek is szignifikáns hatása van a rokonsági hányadosra: minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál magasabb a rokonok aránya a kapcsolathálózatában. A családi állapot közül a házasságban, élettársi kapcsolatban élők kategóriája maradt a modellben, mint amely szignifikánsan befolyásolja a kapcsolathálózatban szereplő rokonsági hányadost, tehát a házasoknak, élettársi kapcsolatban élőknek rokonokban bővelkedő kapcsolatrendszerük van, amely azért nem túl meglepő. A modell szignifikáns, és a vizsgált függő változó heterogenitásából 15,3%-ot magyaráz.

A következő táblázatban (26.sz.) láthatjuk, hogy a névgenerátorral mért networkben szereplő rokonok arányát, a naplótól eltérően az határozza meg szignifikánsan, hogy a megkérdezett egyén hajadon/nőtlen-e, illetve az, hogy milyen az iskolai végzettsége. A hajadonok és nőtlenek kapcsolathálózatában alacsonyabb a rokonok aránya, illetve minél alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál magasabb a rokonok aránya. A modell szignifikáns, és 10%-ot magyaráz a függő változó varianciájából.

26. sz. táblázat

Rokonok aránya a névgenerátorban

<i>Függő:</i> rokonsági arány a hálóban (névgenerátor)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
családi állapot (hajadon/nőtlen)	0,001	-0,172	-0,277
iskolai végzettség (alapközép-felső)	0,013	-0,087	-0,213
magyarázott hányad	10%		
a modell szignifikanciája	0,000		

Barátok aránya

A kapcsolathálózatban megjelenő barátok arányára csak a megkérdezettek családi állapota, annak is csak az egyik szelete mutat szignifikáns összefüggést: a hajadonoknak és nőtleneknek a napló módszer adatai szerint szignifikánsan nagyobb a barátaik aránya a kapcsolathálózatukban. Maga a modell szignifikáns, és 8%-ot magyaráz. (27. táblázat)

A modellbe bevont többi változó a megmagyarázatlanul hagyott hányadból nem magyaráz szignifikánsan semmit a függő változó varianciáját tekintve.

27. sz. táblázat

Barátok aránya a kapcsolati naplóban

Függő: barátok aránya a kapcsolathálózatban (napló)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
családi állapot (hajadon/nőtlen)	0,001	0,131	0,298
megmagyarázott hányad	8%		
a modell szignifikanciája	0,01		

A névgenerátorral mért kapcsolathálózatban megjelenő barátok arányát szignifikánsan befolyásolja a családi állapot hajadon-nőtlen kategóriája, illetve az egyén iskolai végzettsége. A hajadonok és nőtlenek kapcsolathálózatában a névgenerátor adatai szerint is szignifikánsan nagyobb a barátok aránya. Az iskolai végzettség alapján az állapítható meg, hogy minél iskolázottabb valaki, annál több barátot tudhat maga körül a társas támogató rendszerében. A modell szignifikáns, és 9,5%-ot magyaráz a barátok arányának varianciájából. (28. táblázat)

28. sz. táblázat

Barátok aránya a névgenerátorban

Függő: barátok aránya a kapcsolathálózatban (névgenerátor)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
családi állapot (hajadon/nőtlen)	0,001	0,183	0,288
iskolai végzettség (alapközép-felső)	0,033	0,077	0,182
megmagyarázott hányad	9,5%		
a modell szignifikanciája	0,001		

Munkatársak aránya

A napló adatai szerint a kapcsolathálózatban megjelenő munkatársi kapcsolatok arányát szignifikánsan csak az egyén gazdasági aktivitása befolyásolja. Tehát, aki aktív, van munkája, annak van munkatárs a kapcsolathálózatában. Ez a tény persze nem meglepő, esetleg az lehet érdekes, hogy a modellbe bevont többi változó közül egyiknek sincs szignifikánsan meghatározó szerepe a függő változó varianciájának magyarázatában. Maga a modell szignifikáns, és ezzel az egy változóval 17%-ot magyaráz a kapcsolathálózatban megjelenő munkatársak arányát mutató változó varianciájából. (29. táblázat)

29. sz. táblázat*Munkatársak aránya a kapcsolati naplóban*

Függő: munkatársak aránya a kapcsolathálózatban (napló)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
gazdasági aktivitás (aktív-nem aktív)	0,000	-0,132	-0,420
megmagyarázott hányad	17%		
a modell szignifikanciája	0,000		

A 30. táblázatban láthatjuk, hogy a névgenerátor adatai szerint a megkérdezett nemének és gazdasági aktivitásának is szignifikáns szerepe van abban, hogy a kapcsolathálózatban mekkora a munkatársak aránya. A névgenerátorban a férfiak esetében szignifikánsan nagyobb a munkatársak aránya a kapcsolathálózatban, és az egyén gazdasági aktivitása, munkaerő-piaci aktív jelenléte tovább növeli a munkatársak létszámát. A modell 8%-ot magyaráz a függő változó heterogenitásából, és a modell szignifikáns.

30. sz. táblázat*Munkatársak aránya a névgenerátorban*

Függő: munkatársak aránya a kapcsolathálózatban (névgenerátor)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (β)
nem (férfi-nő)	0,010	-0,044	-0,225
gazdasági aktivitás (aktív-nem aktív)	0,046	-0,034	-0,174
megmagyarázott hányad	8,1%		
a modell szignifikanciája	0,002		

Szomszédok aránya

A 31. táblázat mutatja, hogy a modellbe bevont változók közül csak a megkérdezett egyén kora mutat szignifikáns összefüggést a kapcsolathálózatban megjelenő szomszédok arányával: minél idősebb valaki, annál nagyobb arányban szerepelnek networkjében a szomszédok. A modell a függő változó heterogenitásának 5%-át magyarázza. A modell szignifikáns.

31. sz. táblázat

Szomszédok aránya a kapcsolati naplóban

Függő: szomszédok aránya a kapcsolathálózatban (napló)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (B)
kor	0,006	0,023	0,243
megmagyarázott hányad	5,2%		
a modell szignifikanciája	0,006		

A napló adataihoz hasonlóan a névgenerátorral mért hálóban lévő szomszédok arányát is leginkább és szignifikánsan az egyén kora határozza meg. (32. táblázat)

32. sz. táblázat

Szomszédok aránya a névgenerátorban

Függő: szomszédok aránya a kapcsolathálózatban (névgenerátor)			
független változók	szignifikancia	B	hatás (B)
kor	0,000	0,027	0,306
megmagyarázott hányad	8,6%		
a modell szignifikanciája	0,000		

Összefoglalva

A naplóval mért egocentrikus kapcsolathálózat méretét szignifikánsan meghatározza az egyén iskolai végzettsége és családi állapota. A névgenerátorral mért kapcsolathálózat nagyságát egyik változó sem befolyásolta szignifikánsan.

33. sz. táblázat*Network méret és network összetétel*

	Befolyásoló változók	
	Névgenerátor	Napló
network méret	-	iskolai végzettség családi állapot (nőtlen/hajadon)
rokonsági hányados	családi állapot (nőtlen/hajadon) iskolai végzettség	kor iskolai végzettség családi állapot (házasság/élettársi kapcs.)
barátok aránya	családi állapot (nőtlen/hajadon) iskolai végzettség	családi állapot (nőtlen/hajadon)
munkatársak aránya	nem gazdasági aktivitás	gazdasági aktivitás
szomszédok aránya	kor	kor

A két módszerrel mért kapcsolathálózat összetételét különböző változók magyarázzák szignifikánsan.

- A rokonsági hányados esetén a naplónál szignifikáns hatást mutat a megkérdezett egyén kora, míg ez a névgenerátorral nem mondható el. A másik eltérés a rokonsági hányados magyarázatában a megkérdezett családi állapota volt: a naplónál a házasságban, élettársi kapcsolatban élés volt meghatározó a rokonok arányát tekintve, míg a névgenerátorral a nőtlenség és hajadonok esetében volt magas a rokonok aránya.

- A barátok arányát mindkét módszerrel mért adatok esetén szignifikánsan befolyásolja az egyén családi állapota közül a nőtlen/hajadon kategória, de a névgenerátornál az egyén iskolai végzettsége is szignifikáns kapcsolatot mutat a barátok arányával.
- A munkatársak aránya esetén egyezés a két módszer adatai között, hogy a gazdasági aktivitás meghatározó, továbbá a névgenerátornál még a megkérdezett neme is lényeges különbségeket okoz.
- A kapcsolathálózatban megjelenő szomszédok arányát mindkét módszer esetén az egyén kora határozza meg szignifikánsan.

Az egyéni kapcsolathálózat szelektivitása

A kapcsolathálózat fontos ismérve a szelektivitás, az ugyanis, hogy milyen társadalmi-demográfiai „szűrők” mentén választanak az emberek, az egocentrikus kapcsolathálózatban inkább az egyénnel hasonló, homogén kapcsolatok vannak, vagy inkább heterogén a háló összetétele (Angelusz-Tardos, 1988).

A következőkben olyan demográfiai változók mentén vizsgálom a kapcsolathálózatok szelektivitását, mint a nem, kor, iskolai végzettség. Azt nézzük meg, hogy a válaszadók hogyan, mi alapján választottak, jelöltek meg altereket az egyes módszerek alapján.

A fenti változók vizsgálatát a megnevezett személyeket tartalmazó adatbázisokban kezdtem (Alter1, Alter2). Első lépésben aggregáltam az adatokat mind a naplóban, mind a névgenerátorban megjelölt személyeket figyelembe véve, és kiszámoltam, hogy az egyes kapcsolathálózatot alkotó személyeknek átlagosan milyen aránya azonos nemű, korú, iskolai végzettségű, mint a megkérdezett.

A vizsgált változók összefüggését egyszerű korrelációs értékekkel határoztam meg. A korrelációs együtthatók alapján (Pearson) a következő sorrendet lehet felállítani a naplóban megjelölt személyek és az egyének vizsgált jellemzői alapján: 1) legerősebb a kor szerinti szelektivitás 0,67-es értékkel; 2) nem szerinti választás 0,61-es értékkel; 3) az iskolai végzettség 0,49-es értékkel. A megkérdezettek tehát inkább a hasonlóság elv alapján tartják a kapcsolatot másokkal. A korrelációs értékek minden esetben szignifikánsak. (Függelék 6)

A fenti szelektivitást a névgenerátorban megjelölt személyekkel kapcsolatban is lehetett vizsgálni. A korrelációs együtthatók alapján (Pearson) itt a következő sorrendben vannak a szelektorváltozók erősségük szerint: 1) kor szerinti szelektivitás 0,68-as értékkel; 2) iskolai végzettség 0,48-as értékkel; 2) nem 0,43-as értékkel. Az iskolai végzettsége hasonló értékkel mutatja a szelektivitást, mint a

naplóban, a nem szerinti választás azonban a névgenerátorban gyengébbnek tűnik. A korrelációs értékek minden esetben szignifikánsak. (Függelék 6)

Homogenitás-heterogenitás

A megkérdezettek és a megnevezett személyek neme szerint

A megkérdezettek és az általuk megjelöltek nemének korrelációját vizsgálva megállapítható, hogy a mintába került férfiak kapcsolathálózata a napló szerint átlagosan 60%-ban tartalmaz hasonló nemű altereket, míg a nők esetében átlagosan 64%-ban találunk nem szerint homogén kapcsolathálózatot. A függetlenségi teszt szerint a nemek közti különbség szignifikáns, a férfiak inkább férfiakat, a nők inkább nőket jelöltek meg a naplóban a vizsgált héten.

34. számú táblázat

Homogenitás-heterogenitás a megkérdezett és a megjelölt személyek neme alapján

Ego neme	napló			névgenerátor			
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	
férfiak aránya	férfi	58	0,59	0,15	58	0,55	0,21
	nő	79	0,36	0,14	79	0,37	0,17
nők aránya	férfi	58	0,41	0,15	58	0,45	0,21
	nő	79	0,64	0,14	79	0,63	0,17

A névgenerátorban a megkérdezett férfiak átlagosan 55%-ban neveztek meg velük azonos nemű, férfi altert, a nők pedig 63%-ban jelöltek azonos nemű altert, azaz nőt. A függetlenségi teszt szerint a nemek közti különbség itt is szignifikáns.

A fentiek alapján tehát azt látjuk, hogy a két módszerrel mért egocentrikus háló között nincs különbség: mindkét nem esetén a hasonló nemű kapcsolatok többségéről, azaz nemi szempontból homogén kapcsolathálózatokról beszélhetünk.

A megkérdezettek és a megnevezett személyek kora szerint

A következőkben azt vizsgálom, hogy a megkérdezett egyén kora mennyire befolyásolja a kor szerinti szelektivitást, azaz milyen arányban tartalmaz az egyén kapcsolathálózata altereket a saját korosztályából, illetve az attól eltérő korosztályokból.

35. számú táblázat*Homogenitás-heterogenitás a megkérdezett és a megjelölt személyek kora alapján*

Ego kora	Napló				Névgenerátor			
	Alterek átlag- életkora	Szó- rás	min	max	Alterek átlag életkora	szó- rás	min	max
18-29	33,21	6,37	21,55	45	33,87	5,78	24	45,38
30-39	38,79	4,57	21,25	53	38,94	5,56	28,57	56
40-49	40,89	4,56	32,67	47,5	43,79	7,91	30,57	65,25
50-59	44,54	5,32	35,14	55	45,32	6,84	33,5	57,5
60-69	48,24	8,4	33,33	61,1	51,64	6,99	40,40	62,33
70<	44,15	7,11	28,67	56,9	47,94	8,48	38,14	61
Total	40,95	7,59	21,55	61,1	42,67	8,86	24	65,25

A fenti táblázatból látható, hogy a legfiatalabb megkérdezettek maguktól átlagosan kicsivel idősebb kapcsolathálózatot regisztráltak a naplóban. Ha a korcsoport (18-29 év) átlagát vesszük (23,5 év), akkor láthatjuk, hogy az általuk megjelöltek átlagosan 10 évvel idősebbek. A 30-39 évesek illetve a 40-49 évesek által bejegyzett személyek átlagéletkora megegyezik a saját korcsoporttal. A következő korcsoportok kapcsolathálózatába inkább a tőlük fiatalabbak kerültek, hiszen az általuk a naplóba beírt személyek átlagéletkora fiatalabb, mint az adott korcsoporthoz tartozó egyéneké. A legidősebbeket körülvevő kapcsolathálózat átlagosan olyan korú, mint az 50-59 éveseket körülvevő.

Amint azt fentebb is láttuk, a korrelációs értékek alapján, az egyén életkora szignifikánsan befolyásolja a hozzá tartozó kapcsolathálózat korcsoport szerinti összetételét. A legheterogénebb kapcsolathálózattal a korcsoportok szerint a 60-69 évesek rendelkeznek. (std.dev.8,4)

A névgenerátorban megjelölt személyek és a megkérdezettek korcsoportonkénti megoszlása a naplóhoz hasonló képet mutat. A legfiatalabb megkérdezettek a névgenerátorban maguktól ugyancsak átlagosan 10 évvel idősebb személyeket jelöltek meg. A következő két korcsoportba tartozó megkérdezettek (30-39 évesek illetve 40-49 évesek) a névgenerátorban is magukhoz hasonló életkorú személyeket jelöltek meg, a hasonló korosztálytól várva a megkérdezett szituációkban a támogatást, segítséget. Az 50-59, 60-69, illetve a 70 éves és annál idősebb megkérdezettek a névgenerátor szituációiban maguktól fiatalabb korú altereket jelöltek meg inkább. Kor szerint a legidősebb megkérdezettek kapcsolathálózata a legheterogénebb a névgenerátor alapján. (std.dev. 8,48)

A két módszert összevetve megállapítható, hogy a különböző módszerekben megjelölt személyek átlagéletkora hasonló képet mutat a megkérdezettek egyes korcsoportjaiban: a fiatalok kapcsolathálózatában a megkérdezettekől átlagosan tíz évvel idősebbek vannak; a középkorúak kapcsolathálózata mindkét módszer esetén a leghomogénebb, és az idősek kapcsolatrendszerében mindkét módszer fiatalabb átlagéletkorú személyeket mutatott.

Iskolai végzettség szerinti szelektivitás

A kapcsolati naplóban és a névgenerátorban megnevezett személyek iskolai végzettségét az elvégzett osztályok szerint kódoltam át, mégpedig úgy, hogy azok a megnevezett személyek, akik a megkérdezettek becslése szerint nyolc osztályt végeztek, azokhoz 8-as került, akik valamilyen középiskolát végeztek, azokhoz 12-es került, és akik valamilyen főiskolát vagy egyetemet végeztek, azokhoz 16-os került, mint elvégzett osztályok száma. Ezek után aggregáltam az egyes egyénhez tartozó megnevezett személyek iskolai végzettségét, és egy átlagot kaptam az egocentrikus hálóra jellemző, a megnevezett személyek iskolai végzettségét mutató, átlagos iskolai végzettség leírására. (Függelék 7)

A megkérdezett iskolai végzettsége szignifikánsan befolyásolja a naplóban megjelölt személyek iskolai végzettségét: minél magasabb valakinek az iskolai végzettsége, annál magasabb az általa megjelölt személyek átlagos iskolai végzettsége. Az átlagok szórása a középiskolát végzettek esetében a legalacsonyabb, tehát az ő kapcsolathálózatuk tekinthető a leghomogénebbnek az iskolai végzettség tekintetében.

Minél magasabb a megkérdezettek iskolai végzettsége, annál magasabb a névgenerátorban megjelölt személyek iskolai végzettsége is. Az átlagok szórása alapján itt is megállapítható, hogy azok kapcsolathálózata a leghomogénebb iskolai végzettség tekintetében, akik középiskolát végeztek. A megkérdezettek iskolai végzettsége szignifikánsan befolyásolja a névgenerátorban megnevezettek iskolai végzettségét.

Átfedések

A következőkben arra keresem a választ, hogy vajon a két módszer mennyire mutatja ugyanazokat a kapcsolatokat, illetve azt, hogy milyen elemekkel gazdagítja egyik módszer a másikat. Az adatfelvételtől szóló részben említésre került, hogy az adatfelvétel először egy névgenerátor kérdezőbiztossal történő kitöltésével kezdődött, majd a közösen elkezdett kapcsolati napló egy hetes vezetése történt meg. A megkérdezettek mind a névgenerátorról, mind a naplóról részletes információt, instrukciókat kaptak.

Alterek, akik mind a névgenerátorban, mind a naplóban szerepeltek

A megkérdezettek körében, a naplóban megjelölt altereknek átlagosan 37%-a (std.dev.=0,2172) szerepelt a névgenerátorban is. A két módszer közötti átfedés tehát egyharmados: a két módszerrel megismerhetővé vált alterek közül minden harmadik jelenik meg mindkét adatgyűjtési móddal. Az egokat (N=142) a névgenerátorban és a naplóban is szereplő alterek átlagos megjelenési aránya alapján 4 csoportra osztottam: 1) nagyon kevés átfedés az alterek között; 2) félig átfedés; 3) inkább átfedések; 4) nagyon sok átfedés.³⁸

A megkérdezettek nagyobb része esetén beszélhetünk a névgenerátorral, illetve a naplóval gyűjtött adatok maximum felének egyezéséről. A két módszerben megjelölt alterek tehát nem feltétlenül egyeznek meg, a napló új elemeket tartalmaz a névgenerátorhoz képest.

A network mérete és a két módszerrel gyűjtött adatok közötti átfedést mutató változó között negatív irányú szignifikáns összefüggés van: minél nagyobb az egocentrikus háló mérete a naplós adatok alapján, annál kevesebb átfedést tartalmaz a két módszer.³⁹

Alterek, akik csak a naplóban szerepeltek

A naplóban megemlítették közül minden harmadik alter (31%) szerepelt ugyanazon ego által kitöltött névgenerátorban is, azaz a naplóban említettek nagy része (69%) a névgenerátor kérdéseiben említett alterekhez képest új kapcsolatot jelent. Úgy tűnik, tehát, hogy az erős kötésekön kívül, jelentős a naplóban megjelölt új alterek aránya.

Alterek, akik csak a névgenerátorban szerepeltek

Természetesen a névgenerátorban is vannak olyan alterek, amelyek a naplóban nem jelennek meg. A névgenerátorban megjelölt alterek 36,5%-a nem szerepel ugyanazon személy által kitöltött naplóban, nagy részüket (63,5%) tehát a napló

³⁸ 1) nagyon kevés átfedés az alterek között- a névgenerátorban megjelölt altereknek kevesebb, mint negyede szerepelt a naplóban; minden harmadik megkérdezett esetében (33%; 47 fő) van maximum 25%-os átfedés a naplóban és a névgenerátorban megjelölt alterek között; 2) félig átfedés – a névgenerátorban megjelölt alterek több mint negyede és maximum fele szerepelt a naplóban; a megkérdezettek 44%-a (63 fő) esetén a bejegyzett alterek maximum fele egyezik meg a két módszer esetén; 3) inkább átfedések – a névgenerátorban megjelölt alterek több mint fele, de maximum háromnegyede szerepelt a naplóban; a megkérdezettek 14,8% (21fő) esetén regisztráltam maximum 75%-os átfedés; 4) nagyon sok átfedés – a névgenerátorban szereplő alterek közül mindenki szerepelt a naplóban; a megkérdezetteknek 7,7%-a (11 fő) jelölte mindkét módszerrel szinte ugyanazokat az altereket, itt az átfedés több mint 75%-os.

³⁹Pearson Corr.=0,375; p=0,01

módszerrel is lehet mérni. A névgenerátorral felmért támogató kapcsolathálózat-hoz tartozó egyénekkal a megkérdezettek nagy valószínűség szerint találkoztak is a napló módszerrel vizsgált héten. Ezek a kapcsolatok tehát eleget tesznek az erős kötések azon kívánalmainak is, hogy gyakori találkozás valósul meg. A mintába került férfiakra, a középkorúakra (50-59 évesek) illetve az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőkre jellemzőbb az, hogy nagy az átfedés a két módszerrel megjelölt alterek tekintetében. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők körében azonban szignifikánsan alacsonyabb a megjelölt alterek száma, azaz kisebb a network méretük.

A két módszerben megjelölt alterek tehát nem feltétlenül egyeznek meg, a napló új elemeket tartalmaz a névgenerátorhoz képest.

A network mérete és a két módszerrel gyűjtött adatok közötti átfedést mutató változó között negatív irányú szignifikáns összefüggés van: minél nagyobb az egocentrikus háló mérete a naplós adatok alapján, annál kevesebb átfedést tartalmaz a két módszer.⁴⁰

A két módszerrel felmért egocentrikus kapcsolathálózat-hoz tehát zömében olyan személyek tartoznak a megkérdezettek esetén, aki a vizsgált személyek támogató, de egyben aktív és aktuális networkjét is gazdagítják.

A megkérdezettekkel kapcsolatban elmondható, hogy az általuk a névgenerátorban feltüntetett személyeknek valamivel több mint harmada (36,5%) olyan kapcsolat, akivel a találkozás nem rendszeres, hiszen a naplóval vizsgált héten az adatok szerint velük nem volt megvalósuló kontaktus. Ezeket a kapcsolatokat nevezhetjük az egyén által bizonyos helyzetekben vélt támogató kapcsolatainak. Ezek a kapcsolatok bekerülnek ugyan az egyén névgenerátorral mért kapcsolathálózatába, de nem biztos, hogy ezekre a kapcsolatokra az egyén valóban számíthat is a megjelölt esetekben.

Az esetszám alacsony száma ellenére érdemes foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy vajon az egyén milyen tulajdonságai alapján van eltérés abban, hogy milyen személyeket jelölt az egyik illetve a másik módszerrel.

Ha a nem, kor és az iskolai végzettség változók mentén vizsgáljuk azt, hogy a megkérdezettek közül kikre jellemzőbb az, hogy a naplóban rögzített személyeket több mint ötven százalékban tartalmazza a névgenerátor is, tehát nagy az átfedés, akkor elmondható, hogy 1) a férfiak 31%-a (18 fő), illetve a nők 18%-a (14 fő) sorolható ide; 2) a legfiatalabbak 15%-a, a 30-39 éveseknek a 22%-a, a 40-49 éveseknek a negyede, az 50-59 éveseknek 27%-a, a 60-69 éveseknek a

⁴⁰Pearson Corr.=-0,375; p=0,01

21%-a, ez ettől idősebb korosztálynak pedig a 23,5%-a esetében több mint ötven százalékos az átfedés a két módszerrel megismert alterek között; 3) az alacsony iskolai végzettségű megkérdezettek 58%-a (7 fő); a középiskolai végzettségűek 24%-a (19 fő), illetve a felsőfokú diplomával rendelkezők 15%-a (6 fő) jelölt fele arányban hasonló altert a két módszerben.

Megállapítható tehát, hogy a mintába került férfiakra, a középkorúakra (50-59 évesek) illetve az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőkre jellemzőbb az, hogy nagy az átfedés a két módszerrel megjelölt személyek tekintetében. Az iskolai végzettséggel kapcsolatban érdemes arra felfigyelni, hogy amint azt a későbbiekben látni fogjuk, körükben szignifikánsan alacsonyabb a megjelölt személyek száma, azaz kisebb a network méretük.

DUPress e-jegyzetek

A kötések erőssége

DUPressjegyzetek

Angelusz Róbert és Tardos Róbert kutatásaik eredményei alapján többek között arra hívják fel a figyelmet, hogy hazánkban egyfajta kettős tendencia érvényesül az erős és a gyenge kapcsolatok alakulása terén: egyfelől az erős kötések beszüntülését lehet detektálni, másrészt pedig, ezzel egyidejűleg fokozódik a gyenge kötésű kapcsolatok jelentősége az egyének kapcsolathálózatában (Angelusz-Tardos, 2006b).

A továbbiakban éppen ezekkel a gyenge kötésű kapcsolatokkal, pontosabban azokkal a kapcsolatokkal foglalkozom részletesebben, melyek nem feltétlenül sorolhatók a klasszikus értelemben vett erős kötésekhez. Azt vizsgálom, hogy vajon milyen típusú kapcsolatokból épül fel az egyéni kapcsolathálózata: milyen alterek, milyen közeghez tartozó mások szerepelnek az egocentrikus háló két szélső pólusa között. Cél annak a kérdésnek a részletes körüljárása, hogy *milyen* kapcsolatokból épül fel a társas mező az egyének körül.

Először is azzal a kérdéssel kell „megküzdeni”, hogy meghatározzuk, mit jelent pontosan az, hogy egy kapcsolat erős-e vagy gyenge. A „megküzdeni” szót azért mertem használni, mert a kérdés tanulmányozása során leggyakrabban azzal találkoztam, hogy sokan sokféleképpen próbálták definiálni, körülírni, cizellálni a kapcsolatok ilyen egyszerű felosztását. Világosan érzékelhető az a kutatói magatartás, mely egyrészt (talán leginkább praktikus megfontolásokból) elfogadja az erős-gyenge meghatározást, de közben érzékeli azt a kontinuumot, mely a két végpont között húzódik (Böröcz-Southworth, 1995). A társas kapcsolatokkal foglalkozó kutatók jelentős része inkább használja, alkalmazza a kötések erősségéről szóló eddigi információkat, de többnyire nem törekszik annak mérésére (Mathews et al., 1998).

Angelusz Róbert és Tardos Róbert is arra mutatott rá, hogy a finomabb operacionálizálás során az erős és gyenge kötések világosan elkülöníthetők. A szerzők nem tartják jó megoldásnak, ha bizonyos típusú kapcsolatokat eleve az egyik vagy a másik kötéstípushoz sorolunk. Ugyancsak a szerzőpáros hívja fel arra is a figyelmet Feld (Feld, 1981) írására hivatkozva, hogy nehogy a „*túlzott absztrakció*” hibájába essünk az kapcsolati típusok finomabb meghatározására törekedve (Angelusz R.-Tardos R., 1998).

Marsden és Campbell szerint a kapcsolatok erőssége az elemzések során közbejövő típusú változóként kezelendő. Vannak tehát olyan változók, prediktorok, melyek alapvetően meghatározzák egy kapcsolat erősségét (pl. a kapcsolat típusa; hasonló társadalmi-gazdasági helyzet, munkahely, foglalkozás presztízse), illetve vannak olyan változók, indikátorok, melyek a prediktorok alapján létrejövő kapcsolatok jellemzőit írják le (találkozási gyakoriság, ismeretség időtartama, közelség, kölcsönös bizalom, a beszélgetés során érintett témák tágassága). Fontos megemlíteni, hogy a szerzőpáros arra is rámutatott, hogy

vannak olyan indikátorok, mint például a találkozási gyakoriság (frequency of contact) vagy az együtt töltött idő/ismeretség időtartama (duration of contact), melyek a prediktorok által olyannyira meghatározottak, hogy nem érdemes őket bevonni az elemzésbe. A szomszédal, vagy a munkatárssal való kapcsolat megítélése például nagyon félreértelmezhető, ha a találkozási gyakoriságot vesszük alapul. Nem feltétlenül lesz erős az a kapcsolat tehát, ahol a találkozási gyakoriság magas. Szerintük egyedül a kapcsolat közelsége (closeness) az, amely alapján közvetlenül meghatározható a kapcsolat erőssége, mert az független a prediktoroktól (Marsden, Campbell; 1984).

Marsden és Campbell kutatását Mathews és kollégái 1998-ban megismételték, 13 itemmel mérve a kapcsolatok erősségét, melyeket négy faktorba tudtak rendezni: intimitás, idő, szolgáltatások, intenzitás (Petróczi-Nepusz-Bazsó, 2007).

Wegener többdimenziós indikátorrendszert használt a kötése erősség mérésére, mégpedig úgy, hogy egyrészt az altereket besoroltatta kapcsolati típusokba (szülő, testvér, házastárs, stb), másrészt pedig az altereket egy tízfokú társadalmi távolság skálán is elhelyeztette. A névinterpretáló kérdések nála is kiterjednek az olyan kérdésekre, mint az ismeretség időtartama, a kapcsolattartás gyakorisága, illetve vizsgálja az ego-alter közösen végzett tevékenységet is (Wegener, 1991).

„Az alulszocializált „erős-gyenge” dichotómiához képest a többdimenziós módszer nyilván elmozdulás a helyes irányba....Egyes faktorok – például a kapcsolatok bensőségessége, az érintkezés gyakorisága, az emberek csoportokba sorolása – bizonyos összetevőinek operacionalizálásával azonban hasonló bajok vannak, mint az egyszerű dichotómiával: az együtt töltött idő például éppenséggel fordítottn is arányos lehet az érzelmek intenzitásával...” (Böröcz-Southworth, 1995:27).

A fenti állítással egyetértve, de a kapcsolati naplóból megismert szélesebb kapcsolathálózatban rejlő lehetőségek kiaknázásával írom le a továbbiakban a klasszikusan erős-gyenge kapcsolatok közötti társas mezőt. A továbbiakban a kapcsolat erősségének meghatározására fókuszálok, azokat a jellemzőket gyűjtöm össze, vizsgálom meg, melyek segítségével egy-egy ego-alter diádikus kapcsolat erőssége viszonylag jól megragadható.

Petróczi-Nepusz-Bazsó (2007) tanulmányukban kitűnő áttekintést adnak arról, hogy a kötések erősségének meghatározásához szükséges valid, érvényes indikátorok és prediktorok tesztelésével többen is foglalkoztak már. (Walker, et al., 1993) A legegyszerűbb meghatározás szerint a közeli barátok jelentik az erős kapcsolatokat, az ismerősök és a távolabbi barátok pedig a gyenge kötések (Petróczi-Nepusz-Bazsó hiv.: Erickson et al., 1978; Granovetter, 1974; Murray et al., 1981; Wilson, 1998). További indikátorként a következőkkel próbálkoztak még: intimitás/közelség; multiplexitás; a kapcsolat gyakorisága; reciprocitás;

kölcsönös érzelmi támogatás; társas homogenitás; egyesülethez, társas körökhöz tartozás (Petróczi-Nepusz-Bazsó, 2007:40).

A fentiek egyfajta összefoglalásaként, illetve az erős és gyenge kötések közötti különbségek feltárásához további adalékként álljon itt egy összefoglaló táblázat a kétféle kötéstípusról.

Talán a fentiekből is érzékelhető, hogy nem egyértelmű és világosan megmondható az, hogy valaki, csupán a kapcsolat típusa alapján milyen erősségű kapcsolatot jelent az egyén számára. Nem tudjuk egyértelműen besorolni az egocentrikus háló tagjait az alapján, hogy milyen viszony fűzi őket az egyénhez. Láthatjuk tehát, hogy a kapcsolatok erősségének a meghatározása nem is olyan egyszerű feladat. Itt sem az a cél, hogy egy biztos receptet nyújtsak a kérdés vizsgálatához. Azzal próbálkozom, hogy a kapcsolati napló által feltárt szélesebb egocentrikus kapcsolathálózathoz tartozó egyéneket – részben a fenti, részben újabb indikátorok alapján – elhelyezzem az erős-gyenge végpont közötti társas mezőben.

A hazai kutatások közül elsősorban az Angelusz Róbert és Tardos Róbert által végzett számításokat veszem alapul a naplókából megismert kapcsolatok erősségének tipizálásához.

A szerzők az 1991-ben megjelent tanulmányukban az erős és a gyenge kötések logikailag egymástól külön, függetlenül mérték. A gyenge kötések méréséhez négy mutatóból főkomponens elemzéssel szerkesztettek indexet: 1) kapcsolatok száma foglalkozások szerint; 2) kapcsolatok foglalkozási presztízsérték szerint; 3) ismerősök becsült száma, 4) üdvözlőlapok száma. Az itt bemutatott felsorolás a főkomponens faktorsúlyai szerint rendezett. Az erős kötések méréséhez a szerzőpáros ugyancsak egy indexet szerkesztett a következő mutatók, részmutatók segítségével: 1) multiplexitás, mint a kapcsolatok szorosságának egyik elfogadott ismérve; 2) a kapcsolat intimitása (bizalmas témák megbeszélése); 3) közeli családtag (szülő, házastárs, gyerek), mint alapvetően erős kapcsolat; 4) „fontos” kapcsolat (átlagon felüli multifunkcionalitás, intimitás, fizikai elérhetőség, találkozási gyakoriság). Az erős és a gyenge kötések meghatározása után a szerzők a két dimenzió mentén négy típust különböztettek meg: 1) kapcsolatszegények (átlag alatti mind az erős, mind a gyenge kapcsolatok aránya); 2) dominánsan erős kötésűek (átlag feletti erős kötések, átlag alatti gyenge kötések); 3) dominánsan gyenge kötésűek (átlag alatti erős kötések, átlag feletti gyenge kötések); 4) kapcsolat gazdagok (átlag feletti erős és gyenge kapcsolatok) (Angelusz-Tardos, 1991b).

Az erős és a gyenge kötések közötti különbségek

Dimenziók	Erős kötés	Gyenge kötés
Definíció (Granovetter, 1973; Marsden-Hurlbert, 1988; Albert-Dávid, 2001. idézi Wellman-Worthley, 1990:581, ill. Angelusz-Tardos, 1991:82; Wellman-Worthley, 1990.)	mindennapi, többnyire intenzív, szoros, intim kontaktusok: -szűk család (szülők, gyerekek, házastársak, testvérek), -(közeli) rokonok, -bizalmas, intim, gyakori kontaktusban álló barátok Erős kötések, melyek esetén a következők közül legalább kettő érvényes: 1) intimitás; 2) voluntarizmus (önkéntesen létrejött); 3) multiplexitás.	laza szálak, ismertségek, melyek hidat képeznek az erős kapcsolatokon keresztül el nem érhető társadalmi csoportokhoz, információt biztosítanak: szomszédok, tanárok/professzorok, volt munkatársak, üzleti partnerek, volt munkaadók/főnökök, katonatársak, felületes személyes ismerősök, barátok, rokonok által bemutatott ismerősök
Mennyiség	10 alatt	sok
Sűrűség	nagy: mindenki ismer mindenkit	kicsi
Multiplexitás (kapcsolódás)	nagy	kicsit
Híd szerep	kis valószínűség	nagy valószínűség
Homofília vagy heterofília (Angelusz-Tardos – 1991)	döntően hasonló társadalmi helyzeten alapuló, homofil kontaktusok (kor, iskolai végzettség)	heterofil kapcsolatok, potenciálisan expanzív erőforrások
Integráció	mikrotársadalmi szinten	makrotársadalmi szinten
Nyelvi kód	korlátozott	kidolgozott
Cselekvés	expresszív (meg akarja őrizni, amije van)	instrumentális (el akar érni valamit)
Társadalmi láthatóság	bezárkózás	kinyit a világ felé
Társadalmi status	alacsony	magas

Forrás: Angelusz Róbert, 2009 – idézi Gyarmati, 2009:55

A különböző erősségű kapcsolatok operacionalizálása

A következőkben a kapcsolati napló által gyűjtött adatok alapján, a naplókban megjelölt alterekre vonatkozóan mértem az adott diádikus kapcsolat erősségét. Eltekintek a névgenerátorban szereplő adatok külön elemzésétől, mivel a kiinduló hipotézisem szerint a napló módszerrel az egocentrikus kapcsolathálózat tágabb köre ismerhető meg, s mint ilyen, nagyobb teret enged a kötések erősségének tipizálása során. A fentebb már említett, ismertetett kutatások alapvetően a különböző névgenerátorokra, a három barát vizsgálatokra alapozva próbálták megragadni az erős-gyenge kapcsolatpárt. Ehhez képest nyújthat többet az itt tárgyalt kapcsolati naplóból megismerhető kapcsolathálózat elemzése. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyáltalán nem használom a névgenerátorral gyűjtött adatokat. A kapcsolat erősségének meghatározásához szükséges egyik fontos mutatót, a multifunkcionalitást ugyanis csak a névgenerátorból ismerhettem meg. Továbbá alapvetően a kapcsolat erősségét meghatározó mutatóként fogom fel azt, hogy egy altert a megkérdezett megjelölt a névgenerátorban és a naplóban is.

Ahhoz, hogy részletesebben leírjam az erős és a gyenge kapcsolatok közötti társas mezőt, főkomponens analízist alkalmaztam. Az elemzést a megnevezett személyeket tartalmazó adatbázisokban (Alter1, Alter2) végeztem, azaz a megkérdezettek által megjelölt alterek szintjén. Első lépésben kizártam a további elemzésből azokat az altereket, akikkel a megkérdezettek a vizsgált héten nem találkoztak, de fontosnak vélt szerepük miatt bekerültek a naplókba. Azért kellett őket kihagyni a további elemzésből, mert nem minden névinterpretáló kérdés vonatkozott rájuk, tehát néhány, a főkomponens elemzés során használt változó esetén velük kapcsolatban nem volt adat. (N=2476)

Mivel a főkomponens elemzés megkívánja, hogy magas mérési szintű változókkal dolgozzunk, további három, eredetileg nominális, alacsony mérési szintű változó összevonásával létrehoztam egy új változót. A változó 0-3 értékeket vehetett fel. Az összevonásra került változók a következők:

- ego járt-e már alter lakásán (igen-nem)
- ego megbeszélne-e alterrel fontos dolgokat (igen-nem)
- a beszélgetés formája személyes (igen-nem)

37. sz. táblázat

Az elemzésbe bevont változók megoszlása

	N	%
„Általában mennyire élvezzi a megjelölt társaságát?” (1. független változó)		
1=egyáltalán nem	24	1
2	94	4
3	513	22
4	805	35
5=nagyon	889	38
„Beszélgetési gyakoriság” (2. független változó)		
naponta (1)	681	29
hetente többször (2)	479	21
hetente (3)	374	16
havonta többször (4)	386	17
havonta (5)	161	7
ritkábban mint havonta (6)	234	10
A vizsgált héten hányszor találkoztak* (3. független változó)		
1	1474	60
2	334	14
3	170	7
4	132	5
5	108	4
6	50	2
7	200	8
Intim-e a kapcsolat (4. független)**		
0=egyáltalán nem	128	6
1	680	29
2	758	33
3=nagyon	737	32

*a naplós bejegyzések száma adott alterre vonatkozóan

** bővebben lásd lentebb

Akkor tekintetem tehát intimnek egy kapcsolatot, ha ego járt már a megnevezett lakásán, megbeszélne vele fontos dolgokat, és személyesen beszélgettek. Nem tartom intimnek a kapcsolatot, ha ego nem járt még az adott alternél, nem beszélne meg vele fontos dolgot és a megvalósuló kontaktus nem személyesen zajlott. Az így kialakított változót vontam még be negyedikként a főkomponens elemzésbe.

A főkomponens elemzésbe bevont változók közül mindegyik meghaladta a kívánt 0,25-ös kommunalitást, és a modell több mint 50%-ot megőrzött az eredeti változók információtartalmából.

Az elemzésbe bevont változók közül az ego-alter kapcsolat intimitását mérőnek volt a legerősebb hatása, majd az általános beszélgetési gyakoriság következett. A főkomponens alakulását legkevésbé az befolyásolta, hogy az ego általában mennyire kedveli az adott alter társaságát. (Függelék 8)

A kapcsolatok erőssége a kapcsolat típusa, mint prediktor változó szerint

Az erős és a gyenge kapcsolatok közötti társas mezőt a kapcsolat típusa szerint vizsgáltam. Arra kerestem a választ, hogy vajon az ego-alter közötti különböző kapcsolatok az általam konstruált erősségi mutató szerint hol helyezkednek el az egyént körülvevő társas mezőben.

A továbbiakban a faktorszakókat tartalmazó változót tekintem a kapcsolat erősségét mutató indexnek. Ezt vettem össze a kapcsolat természetét jelző változóval, azaz megvizsgáltam, hogy az adott kapcsolat jellegét tekintve milyen erősségű kapcsolatokat tartalmaz az egocentrikus háló.

A főkomponens elemzés által létrehozott index tehát minden egyes alterhez kiszámította az adott ego-alter kapcsolat erősségét. Ennek az indexnek minél magasabb az értéke, annál erősebb kapcsolatot jelent. Az így számított index értéke 1,99 és – 2,68 között mozog.

Az ego-alter kapcsolatok erősségét azok típusa alapján vizsgáltam tovább, úgy hogy az egyéni kapcsolathálózat felépítését minél részletesebben le lehessen írni. A naplóval gyűjtött adatok alapján a megszokott, kétpólusú (erős és gyenge kapcsolatok) „világ” helyett egy árnyaltabb társas mező rajzolódott ki. A kevésbé jelentős különbségek is kitapinthatóvá váltak, kialakult egyfajta sorrend, ahol az úgynevezett “erős erős” kötésektől, a “gyenge erősökön” keresztül a laza gyengéken át a nagyon “gyenge gyenge” kötésű kapcsolatokig lehet a típusokat beazonosítani.

Az ego-alter kapcsolat természete (Függelék 9) és a kapcsolat erőssége közötti összefüggést varianciaanalízissel vizsgáltam. A két változó közötti kapcsolat szignifikáns, és az átlagok szórásából meglehetősen jelentős arányt magyaráz. (Függelék 10)

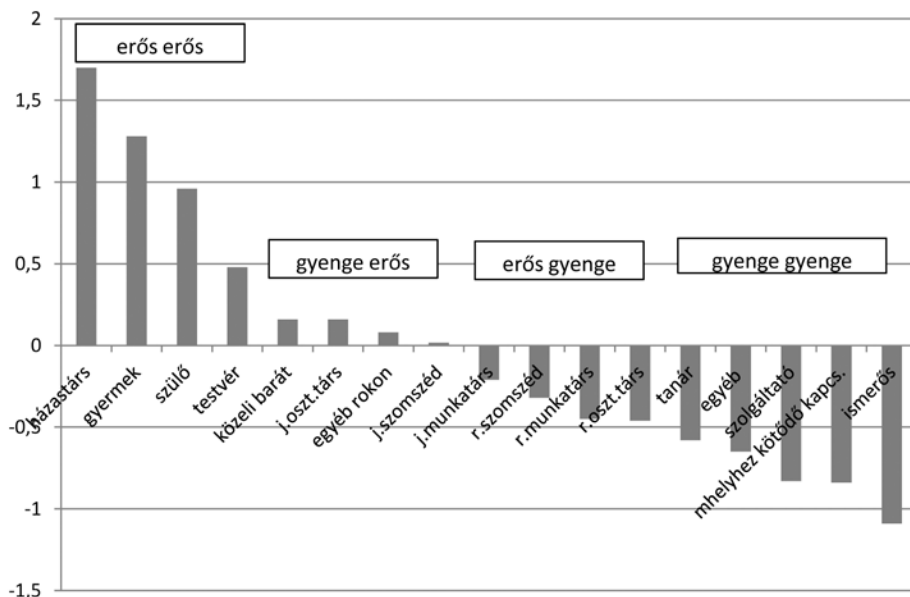
Az eredeti kérdést, hogy mi is van az erős és a gyenge kapcsolatok között, a varianciaanalízis során kapott átlagok ábrázolásával vizsgáltam.

A 7. ábrán a kialakított főkomponens faktorszakóinak a különböző kapcsolati típusokon való megjelenését láthatjuk. A különböző típusú kapcsolatok erős-

ségét ábrázoltam a faktorszór alapján kialakult sorrendben az erőstől a gyenge felé haladva.

7. ábra

A kapcsolat típusa a kapcsolat erőssége szerint (N=2261)

Az egyéni kapcsolathálózat felépítése⁴¹ a modell alapján

1. Erős erős kapcsolatok

Az egyik oldalon a klasszikusan erősnek számító, *közeli családtagok* (házastárs, gyermek, szülő, testvér) jelennek meg, ahol jelen van az egymás kedvelése, az intimitás és a gyakori találkozás, beszélgetés. Ha a szülők csoportján belül külön vizsgáljuk az anyákat és az apákat, akkor azt lehet elmondani, hogy a megkérdezettek az anyákhoz fűződő kapcsolataikat némiképp pozitívabban ítélték meg, mint az apáikkal való kapcsolatot. (Függelék 11)

2. Gyenge erős kapcsolatok

A *közeli barátokkal* való kapcsolat erőssége jóval alacsonyabb, mint a közeli családtagoké. Az erős kapcsolatok közé lehet őket is sorolni, de jól látható, hogy

⁴¹A kategóriák elnevezésében Dávid Beáta volt segítségemre.

a velük való kapcsolat lényegesen gyengébb, mint az előző kategóriába tartozóké. A kapcsolat erősségét vizsgálva, a *jelenlegi osztálytársak* következnek. A jelenlegi osztálytársak még pozitív kapcsolatnak, de már közel sem olyan fontosnak minősülnek. Ez a kategória persze inkább a fiatalabb generáció kapcsolathálózatában fordul elő. A közeli barát illetve a jelenlegi osztálytárs átlagai megegyeznek, mely arra is utalhat, hogy a fiatalok esetén az éppen aktuális osztálytársak és a közeli barátok között nincs túl nagy különbség. Az elemzésbe bevont változók külön, részletesebb vizsgálatánál bebizonyosodott, hogy a közeli barátokkal a megkérdezettek nagyobb arányban (67%) beszélnek meg számukra fontos dolgaikat, míg a jelenlegi osztálytársaknak csak ötöde (27,7%) tekinthető ilyen szempontból intim kapcsolatnak.

Pozitív, de már közel sem olyan erős kapcsolatnak számítanak még az *egyéb rokonok*, illetve a jelenlegi szomszédok. A *jelenlegi szomszédokkal* való kapcsolat szinte alig látható, ezzel is erősítve a velük való „felemás” érzetet: vannak, akiknek nagyon fontosak (pl. idősebbeknek), vannak, akik számára egyáltalán nem számítanak. A jelenlegi szomszédokkal kapcsolatban szignifikáns összefüggést találtam a tekintetben, hogy vajon a nemi hasonlóságok, különbözőségek mennyire határozzák meg az erősebb és gyengébb kapcsolatnak minősíthető szomszédi viszonyt. Az adatok szerint a hasonló nemű szomszédok közötti kapcsolat az épített modell szerint erős, míg a nemi szempontból heterogén szomszédosági kapcsolatok inkább gyengék.⁴²

3. Erős-gyenge kapcsolatok

A *jelenlegi munkatárs* kategória az első, mely már a negatív tartományba esik, ami jól mutatja a munkatársi kapcsolatok kiüresedését. A jelenlegi munkatársaktól gyengébb kapcsolatok a *régebbi szomszédok*, *korábbi munkatársak*, *régebbi osztálytársak*. (Ez utóbbi két kategória megegyező értékkel.) Ahogy tehát időben is távolodunk a pillanatnyi élethelyzettől, a korábbi kapcsolatok is úgy gyengülnek, de még megmaradnak fontos gyenge kapcsolatnak.

Úgy tűnik, hogy az időnek nagy szerepe van a kapcsolatok erősségének formálódásában: az idő múlásával bizonyos típusú kapcsolatok gyengülnek, erodálódnak, de ezek a kapcsolatok még „láthatóak” maradnak az egyén aktív kapcsolathálózatában, így valószínűleg szükség esetén mobilizálhatóak is ezek a kapcsolatok.

4. Gyenge gyenge kapcsolatok

⁴² Pearson Corr.= -0,274; p=0,001

Az erős gyenge skála másik pólusán azok az ismerősök helyezkednek el, akikkel a kapcsolat gyenge, azaz nem intim és bizalmatlan. A *tanár kategóriába* (jelenlegi, korábbi tanárok) tartozókkal való kapcsolat már igazán gyenge: a tanárok, legyenek bár aktuális, vagy korábbi kapcsolatok, kapcsolatrendszerünknek inkább a gyengébb pólusán tűnnek fel, de még láthatóak bizonyos esetekben. A gyenge gyenge kapcsolatokhoz tartoznak az egyéb, nem rokoni kapcsolatok, a munkahelyhez köthető kapcsolatok, illetve azok a kapcsolatok, melyekkel a bizonyos szolgáltatások igénybevétele során jöhet létre kontaktus.⁴³

A klasszikusan erősnek számító kötések (közeli családtagok) tehát a modellben is a pozitív és erős póluson helyezkednek el, a hagyományosan gyengének minősített kötések pedig nálunk is a gyenge póluson tűnnek fel. A modell tehát megerősítette azt, hogy a régebbi kapcsolataink, egyéb ismerőseink, szolgáltatásokhoz, munkahelyhez kötődő kapcsolataink gyenge kötésként funkcionálhatnak, azaz olyan információk, erőforrások áramlását segíthetik elő, melyeket a csak erős kapcsolatokkal rendelkezők nem feltétlenül érnek el.

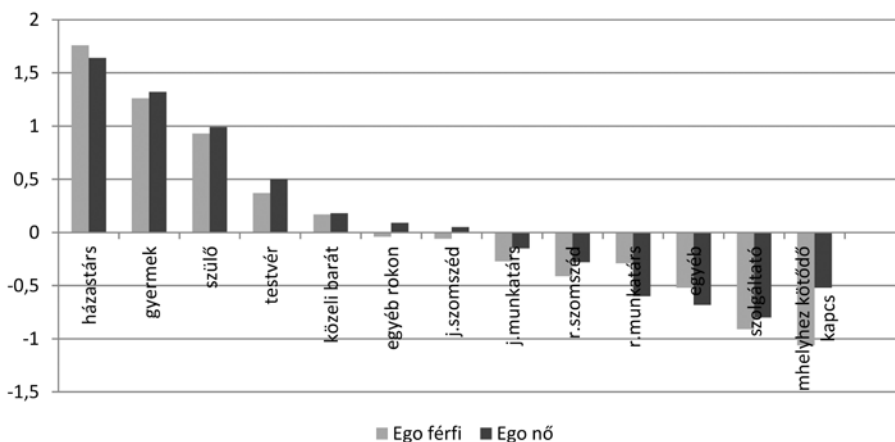
Az ego-alter kapcsolat erősségét mérő főkomponens és a kapcsolat természetét mutató változók felhasználásával leírt kapcsolathálózatot megvizsgáltam a megkérdezettek neme és kora szerint. A fő kérdés itt az volt, hogy vannak-e, és ha igen, akkor milyen eltérések vannak a különböző típusú kapcsolatok természete és a megkérdezett egyén neme illetve kora szerint.

A modell alapján szerkesztett kapcsolaterősség index szignifikáns eltéréseket mutat a megkérdezettek neme szerint. Ezt lehet látni a 8. ábrán.

8. ábra

⁴³ A naplóban „*egyéb kapcsolat*”-ként feltüntetett kapcsolatok csoportosításából a következő kategóriákat hoztam létre: 1) a tisztán „*egyéb*” kategóriaként maradt altereket nem tudtam értelmes csoportokba rendezni alapvetően a konkrét meghatározás hiányában; 2) a „*szolgáltató*” kategóriába a következő, valamilyen lakossági szolgáltatást nyújtó kapcsolatokat/találkozásokat soroltam: postás, kozmetikus, ügyintéző, boltos, orvos, ápoló, fodrász, cukrász, zöldséges, stb.; 3) a „*munkahelyhez kötődő kapcsolatok*” kategóriába kerültek az olyan megnevezett alterek, akiket a megkérdezettek az egyéb kategóriába soroltak, de feltüntették mellettük azt, hogy az adott alter: főnök, beosztott, munkahelyi ismeretségi, stb.; 4) az „*ismerős*” kategóriába az így jelölt alterek kerültek.

*A kapcsolat típusa a kapcsolat erőssége és a megkérdezett neme szerint
(N=2261)*

A közeli családtagokkal való kapcsolata a nőknek kicsivel erősebb, mint a férfiaknak, amely elsősorban az alapvető nemi szerepekkel magyarázható. A házastársak esetében azonban inkább a férfiak kapcsolata mutatkozik erősebbnek.

A távolabbi családtagokkal való kapcsolata is a nőknek erősebb, melyet itt is azzal a hagyományos női/feleség szereppel lehet indokolni, hogy az ő feladatuk a család összetartása, a családi kapcsolatok ápolása.

A közeli barátokkal való kapcsolat erőssége nem nagyon tér el a férfiak és a nők körében, tehát egyrészt azt a képet lehet megerősíteni, hogy a férfiak baráti kapcsolataiban is fontos szerep jut az intimitásnak, másrészt pedig azt, hogy a közeli baráti kapcsolatok hasonló tartalommal bírnak mindkét nem esetén. Ehhez érdemes lenne még megvizsgálni pl. a baráti találkozások, beszélgetések tartalmát is.

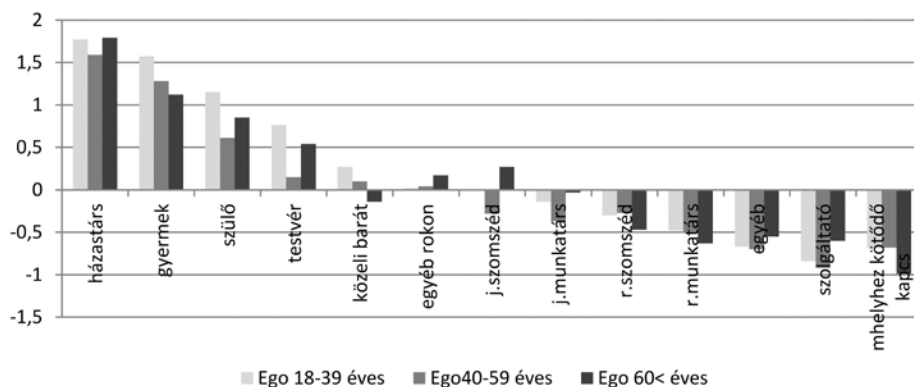
A jelenlegi szomszédokkal való erős kapcsolat is a nőkre jellemző jobban. A nők esetén a jelenlegi szomszédokkal való kapcsolat pozitív, míg a férfiak esetében már a negatív mezőbe hajlik. A régi szomszédokkal való kapcsolat a férfiaknál és a nőknél is a negatív póluson van, azaz lényegesen gyengébb kapcsolatnak számítanak, mint a jelenlegi szomszédok. A velük való kapcsolat is a nők esetében mutat pozitívabb viszonyulást.

Mind a jelenlegi, mind a régebbi munkatársakkal való kapcsolat gyengének számít, de a jelenlegi munkatársakkal a nőknek van kevésbé gyenge kapcsolata, a régebbi munkatársakkal pedig a férfiaknak.

Megvizsgáltam a megkérdezettek kora szerinti eltéréseket is. Ehhez a megkérdezetteket három korcsoportra bontottam. Az eredményeket a 9. ábra mutatja.

9. ábra

*A kapcsolat típusa a kapcsolat erőssége és a megkérdezett kora szerint
(N=2261)*

A megkérdezettek kora alapján megállapíthatjuk, hogy a házastársakkal való kapcsolata a fiatal (18-39 év) és idős (60<) generációk esetén erősebb. A fiatalok esetén minden bizonnyal a friss és élénkebb érzelmek dominálnak jobban a kapcsolat erősségének alakulásában, az idősek esetén pedig ugyancsak az érzelmek, de inkább a ragaszkodás, összetartozás érzése erősíti a kapcsolatot.

A gyerekekkel való kapcsolat erőssége a fiatal megkérdezettek esetében a legnagyobb, és ez az erősség a kor előrehaladtával egyre csökken. Elsősorban minden bizonnyal a találkozások ritkulása játszhat szerepet a szülő-gyermek kapcsolat erősségének alakulásában. A gyerek-szülő kapcsolat a két póluson erősebb: 1) a fiatal megkérdezettek kapcsolata szüleikkel a legerősebb, melyet a mindennapos találkozás, fontos dolgok megbeszélése mélyíthet el; 2) az idős megkérdezetteknek a szüleikhez való erősebb viszonyulását pedig az együtt töltött idő, gyakoribb beszélgetések, találkozások tehetik erősebbé. Az idős válaszadók szülei értelemszerűen még idősebbek, így a róluk való gondoskodás, a velük való törődés több időt is igényel. A testvérekkel való kapcsolat is erősebb a fiatal és az idős megkérdezettek körében. A kibocsátó család tagjainak (szülő, testvér) szerepe tehát az egyén fiatalabb és idősebb korában erősebb, mikor is jobban szüksége van ilyen típusú kapcsolataira. A tágabb rokon kapcsolatok jelentősége a kor előrehaladtával nő, így erősödik a velük való kapcsolat.

A közeli barátokkal való kapcsolat nem meglepő módon a fiatalok esetében a legerősebb.

A jelenlegi szomszédoknak az idősök életében van nagyobb jelentősége, erősebb a kapcsolatuk a szomszédokkal, melyet leginkább a fizikai közelség okozta gyakori találkozások, beszélgetések, az idősekre jobban jellemző „szóba elegyedés” fokozhat. A szomszédokkal való kapcsolata a középkorúaknak a leggyengébb, melyet az időhiány magyarázhat. A jelenlegi szomszédokkal való kapcsolat az ő esetükben már a negatív tartományba nyúlik.

A jelenlegi munkatársakkal való kapcsolata mindhárom korosztálynak a negatív póluson helyezkedik el, de a középkorúak kapcsolata munkatársaikkal lényegesen gyengébbnek minősíthető, mint a fiataloknak.

Network méret – kapcsolat típusa – kapcsolat erőssége

A következőkben azt vizsgálom, hogy a különböző network mérettel rendelkező egyének kapcsolathálózata mennyire tér el egymástól minőségileg is. Ehhez először is a megkérdezettekről szóló adatbázisban készítettem egy változót a network méretről, mely az átlagos, az átlag alatti és az átlag feletti network mérettel rendelkezőket fogja mutatni. A megkérdezettek körében az átlagos network méret 18 volt. Az újonnan létrehozott változó értékei a következőképpen alakultak 1= átlag alatti network méret (maximum 17 alter); 2= átlagos network méret (18-19 alter); 3= átlagon felüli network méret (20-tól több alter). A változó megoszlását a 38. táblázatban láthatjuk.

38. sz. táblázat

A változó megoszlása a megnevezett személyek (alter) szintjén

Network méret	N	%
átlag alatti	785	31,7
átlagos	318	12,8
átlag feletti	1373	55,5
összesen	2476	100

A kapcsolati naplóba megnevezett személyek legnagyobb része (55%) az átlag feletti network mérettel rendelkező megkérdezettekhez tartozik, harmaduk (32%) az átlag alatti network mérettel bírókhoz, 13%-uk pedig az átlagos network kiterjedésű egocentrikus hálók tagjai.

A továbbiakban a network kiterjedését mutató változót a kapcsolat típusa és a kapcsolat erőssége szerint vizsgálom. Kérdés, hogy milyen különbségek vannak a network mérete szerint a kapcsolat erősségét és típusát illetően:

- milyen kapcsolatok hiányoznak a különböző méretű kapcsolathálózatból,
- milyen erősségűek a kapcsolathálózat mérete szerint a különböző típusú kapcsolatok?

A kérdést varianciaanalízissel vizsgáltam a kapcsolati naplóban megnevezett személyeket tartalmazó adatbázisban (Alter2), hiszen ez az adatbázis tartalmazza az elemzéshez szükséges változókat. A network méretére vonatkozó, a fentiekben ismertetett, újonnan létrehozott változó értékeit, melyek az egyén szintjén jelentkeznek, minden megnevezett személy (alter) esetében feltüntettem. (Függelék 12)

10. ábra

A kapcsolat típusa a kapcsolat erőssége a network mérete szerint (N=2261)

A közeli családtagokkal, azaz gyermekekkel, szülőkkel való kapcsolat függetlenül az egyént körülvevő network méretétől, mindhárom csoportban egyformán erős.

Az átlag alatti network mérettel rendelkezőknek a régi munkatársakkal, és az alapvetően gyenge kapcsolatnak minősíthető szolgáltatókhoz, munkahelyhez

kötődő megnevezett személyekkel és az egyéb kapcsolatokkal van negatív viszonyuk, minden más kapcsolati típus a pozitív mezőben van. A házastársakhoz és a jelenlegi szomszédokhoz való kiemelkedően pozitív viszonyulás emelhető ki velük kapcsolatban. A szűk kapcsolathálóval bírók esetén jóval fontosabb szerepe van a közeli barátoknak és az egyéb rokonoknak is, ez utóbbi még egy kicsit meg is előzi a közeli barátokat. A jelenlegi munkatársak is a kis kapcsolathálózat mérettel rendelkezők körében játszanak fontosabb szerepet.

Az átlagos network mérettel rendelkezők körében csak a közeli családtagok vannak a pozitív tartományban, minden más kapcsolati típus, még a közeli barátok és az egyéb rokonok is a negatív mezőbe hajlanak át. Akik tehát kicsivel tágabb kapcsolati rendszerről számoltak be a naplókban, azokat leginkább a közeli családtagokkal való szoros kapcsolat jellemzi. Hiába van tehát nagyobb kapcsolathálózat körülöttük, a közeli családtagokon kívüliek már a gyenge kapcsolatok közé számíthatók. A fentebb gyenge erős kötésnek nevezett kapcsolati típusok körükben a leggyakoribbak.

Az átlag feletti kapcsolathálózatról beszámoló megkérdezettek esetén is a klasszikusan erős kötések, azaz a közeli családtagok, illetve a közeli barátok jelentik a pozitív pólust, mindenki más a negatív tartományba került.

Megerősíthető tehát az, hogy akiknek szűkebb a kapcsolathálózatuk, azok között a kötések erősebbek, míg a kiterjedtebb kapcsolathálózattal rendelkezők esetén a közeli családtagokhoz fűződő pozitív, és minden más kapcsolati típushoz tartozókkal szemben negatívabb viszonyulás jellemző. Kiterjedtebb kapcsolathálózattal pedig a fiatalok, hajadonok/nőtlenek, házások és a legalább középfokú iskolai végzettségűek rendelkeznek.

Az átlagos kapcsolathálózattal rendelkező megkérdezettek hálójából a jelenlegi osztálytársak és az „ismerősként” titulált megnevezett személyek hiányoznak.

A kapcsolati naplóba feljegyzett adatok alapján elmondható, hogy a kiterjedt kapcsolathálózatot mutató személyek kapcsolathálózata olyan megnevezett személyekkel bővebb, melyek a gyenge kapcsolatok arányát erősítik a hálóban. Ezek a megkérdezettek több szállal integrálódnak a társadalomba, és a gyenge kötésekön keresztül több erőforrást mobilizálhatnak. Lényeges hangsúlyozni, hogy ezek a kapcsolatok a naplós adatfelvétel során „láthatóvá” váltak.

A napló és a névgenerátor együttes eredményei a kapcsolat erősségének meghatározásában

Mielőtt rátérek a két módszer eredményeinek együttes alkalmazásának ismertetésére, szólnom kell néhány szót a kapcsolatok multifunkcionalitásáról, amelyet itt most, csak a névgenerátor adataiból áll módomban elemezni. Multifunkcioná-

lisnak tekintem azokat az ego-alter kapcsolatokat, ahol az alter a megkérdezett által kitöltött névgenerátorban legalább két szituációban meg van jelölve. Feltételezhető, hogy minél tágasabb kapcsolathálózattal rendelkezik valaki, annál kevesebb a multifunkcionális kapcsolatainak aránya az egocentrikus hálóban. A névgenerátorban szereplő személyek legnagyobb részét (42%) csak egy szituációban említette a megkérdezett, a hétféle élethelyzet közül csak egyben jelentett segítséget számára. A megjelölt alterek 58%-a sorolható a fenti meghatározás szerint a multifunkcionális kapcsolatok közé, azaz olyan kapcsolatot jelent, melytől a felsorolt szituációk közül legalább kétféle segítséget is kaphat az egyén. Minél nagyobb egy kapcsolathálózat multifunkcionalitása, annál sűrűbb az adott egyén kapcsolatrendszer. Ez jelenti egyrészt az egyént körülvevő mikrotársadalomba való integráció mélységét, másrészt viszont a makrotársadalmi integráció esetleges hiányát, az izolálódást is (Albert-Dávid, 1994; Utasi, 2002a).

A network méretének és multifunkcionalitásának összefüggését is csak a névgenerátor adatain vizsgáltam, hiszen a multifunkcionalitás ilyen értelmezését csak ennél a módszernél tudtam tanulmányozni.

Az adatok szerint szignifikáns összefüggés van az egyéni network kiterjedtsége és multifunkcionalitása között: a névgenerátorral mért támogatást nyújtó kapcsolathálózat multifunkcionalitása negatívan korrelál az adott kapcsolathálózat méretével⁴⁴, mely arra utal, hogy minél kisebb egy kapcsolathálózat, annál valószínűbb, hogy egy kapcsolat többféle segítséget is nyújt, azaz multifunkcionális.

Amint azt a bevezető elméleti részekben már tárgyaltuk, a névgenerátor technika célja az, hogy különböző témában minél pontosabban felmérje az adott egyént körülvevő társas támogató rendszert. A kapcsolati napló célja pedig elsősorban az egyéni kapcsolathálózat minél részletesebb megismerése. Annak érdekében, hogy ezt a célt a lehető leghatékonyabban teljesíteni lehessen, érdemes együtt alkalmazni a fentebb részletesen bemutatott és elemzett két módszert.

A két módszer által megismert adatok elemzéséhez a fentebb ismertetett főkomponens elemzést elvégeztem úgy is, hogy a változók közé beépítettem a névgenerátorba való bejegyzéseket is, azaz ötvöztem a két módszer adatait. Az eredeti főkomponens elemzés során használt változókat a kapcsolat multifunkcionalitását mutató változóval bővítettem.

A változót 2, eredetileg alacsony mérési szintű változó összevonásával hoztam létre:

⁴⁴Pearson Corr. -0,355; p=0,000

- az adott kapcsolat benne volt-e a névgenerátorban (0 1);
- az adott kapcsolat legalább két szituációban említve volt (0 1).

Így a multifunkcionalitást mutató index a következő értékeket vehette fel: 0=nem volt benne a névgenerátorban (68%); 1=benne volt a névgenerátorban, de csak egyszer (10%); 2=legalább két szituációban volt említve a névgenerátorban (22%).

Az így előállított főkomponensbe bevont változók mindegyike elérte a kívánt 0,25-ös kommunalitást, a modell pedig 50%-ot őrzött meg az eredeti változók információ tartalmából. A főkomponens alakulásában legerősebb hatása továbbra is az ego-alter kapcsolat intimitását mutató változónak volt, aztán pedig a vizsgált héten realizálódott találkozások mutató változó következett, azaz változott az elemzésbe bevont változók sorrendje. A kapcsolat multifunkcionalitását mutató változó az általános beszélgetési gyakoriságot mutató változóval egyenértékűként lépett be a főkomponensbe. A legkevésbé meghatározó tényező továbbra is az ego-alter kapcsolat szubjektív minősítése maradt. (Függelék 13)

A fenti eljárást mintegy megismételve, az új főkomponens által generált faktorszakókat is megvizsgáltam a kapcsolat típusa szerint. A varianciaanalízis szignifikáns eredményeket hozott, és az átlagok szórásából kicsivel nagyobb arányt magyaráz, mint az a főkomponens, amelyikben nincs benne a multifunkcionalitást mutató változó. (Függelék 14)

A faktorszakórok alapján elkészített skála két esetben tért el attól a modelltől, amelyik nem tartalmazta a multifunkcionalitást mutató változót: 1) a jelenlegi szomszédok „jobban látszanak” a multifunkcionalitást is tartalmazó főkomponens esetén; 2) helyet cserélt a régebbi munkatárs és régebbi osztálytárs kategória, kevésbé gyengének mutatva ez utóbbi kategóriát a multifunkcionalitással bővített modellben. Továbbá az jellemző, hogy az egyébként is erős kapcsolatok a multifunkcionalitással együtt még erősebbeknek mutatkoznak. (Függelék 15)

A jelenlegi szomszédok tehát hangsúlyosabban vannak jelen a megkérdezettek életében, nem „pusztán” szomszédok, hiszen több funkciót is ellátnak, betöltenek az egyén körül. A régi osztálytársak szerepe is jelentősebb, ha az egyén életébe betöltött funkciókat is vizsgáljuk. Ez egybeesik Granovetter „a gyenge kötések ereje” elméletével.

Az eredmények összegzése

A könyv kiinduló témáját az a feltételezés adta, hogy kell lennie olyan módszernek, mellyel az egocentrikus kapcsolathálózat részletesen feltárható, az egyén erős, főleg családi kapcsolatain túl megismerhető egy olyan aktív kapcsolatháló-

zat, mely a mindennapokban körülveszi az egyént. Röviden összefoglalva a társas mező felmérése és összetételének leírása foglalkoztatott.

A módszer, melyet választottam, illetve hazai adaptációját kiviteleztem, az azóta sajnos elhunyt nagyszerű szociológus, Angelusz Róbert (1939-2010) nevéhez köthető, akivel elkezdtük az általa „network napló”-nak nevezett módszer tesztelését és fejlesztését.

A kapcsolati napló tesztelési folyamata három szakaszból állt, melyben próbáltuk a naplót minél hatékonyabbá tenni abból a szempontból, hogy az egocentrikus kapcsolathálózat tágasabb része váljon megismerhetővé. A tesztek folyamán a kezdetleges „sima füzetes” megoldástól, - melytől alapvetően azt vártuk, hogy válaszadóink „saját szájuk íze szerint” kezdik el strukturálni a naplót, - jutottunk el a végső változatig, mely már egy komolyabb, útmutatóval, instrukciókkal ellátott, több oldalas, nyomtatható napló lett. A tesztelés során megkérdezettekkel, néhány esettől eltekintve, személyes kapcsolatban voltam, vártam és kértem a visszajelzéseket a napló működéséről. Ezeket a tapasztalatokat próbáltuk beépíteni a napló végső verziójába, illetve a tesztelés során felmerült kérdéseket megválaszolva továbblépni.

A módszernek hazai szakirodalmát, hazai gyakorlati alkalmazását nem találtam. A külföldi kutatók közül a taiwani Fu volt az, akinek akkoriban friss tanulmányai útmutatóként szolgáltak a munkám során. Az írásai alapján volt módomban feltérképezni, és mélyebben tanulmányozni a naplós módszer kezdeti lépéseit, eddigi alkalmazásait, azok eredményeit.

A kapcsolati napló működését végső formájában Nyíregyházán tudtam szélesebb körben kutatni. A Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának aktív részvételével, 2008 óta zajlik az a Nyíregyháza életminőségét kutató panelvizsgálat, melynek mintája végeredményben az itt részletezett kutatás mintavételi keretként szolgált. Két adatfelvétel során összesen 142 naplót sikerült összegyűjtenem, melyek a kutatás szempontjából használhatók voltak. A kutatás során nemcsak naplós adatfelvétel, hanem névgenerátor típusú kérdőív kitöltése is történt, mely a maga nemében ugyancsak újszerűnek mondható. A kutatást felkészített kérdezőbiztosok segítették.

A kutatás során két lényeges kérdésre kerestem a választ: 1) hogyan működik a napló, mint a személyes kapcsolathálózat mérésére kialakított módszer; 2) milyen a kapcsolati naplóval feltárható egyéni kapcsolathálózat. A továbbiakban a napló, mint módszer működési tapasztalatait, majd a naplóval megismerhető egyéni kapcsolathálózat jellemzőit foglalom össze.

A napló, mint módszer működésének tapasztalatai

A fentebb részletezett kutatás során bebizonyosodott, hogy a kapcsolati napló, mint mérőeszköz jó esélyt ad arra, hogy az egocentrikus kapcsolathálózat viszonylag széles, összetett, aktív és aktuális részét ismerjük meg. Az is kiderült, hogy vannak olyan társadalmi csoportok, akik körében a napló jobban működik: a fiatalok naplózási kedve, az általuk bejegyzett népes alterszám utalhat a módszer hatékony alkalmazhatóságára a korosztály kapcsolathálózatának vizsgálata során. Mivel a naplóban megjelölt személyek között gyakori a barát, akivel az egyén találkozott az egy hét leforgása alatt, jól megismerhető a módszerrel az egyént körülvevő baráti háló, mely még jobban indokoltá teheti a fiatalok körében történő alkalmazást.

Láthattuk azt is, hogy a kapcsolati naplóba elsősorban azok a személyek kerültek bejegyzésre, akik felé – legyenek bár futó találkozások, ismeretségek – valamilyen pozitív viszonyulás mutatkozik a megkérdezett egyén részéről. A kapcsolatok szorosságát tekintve ugyanis nincs számottevő különbség a névgenerátorban és a naplóban bejegyzett személyek között: mindkét módszerben szereplő személyek majd' háromnegyedével szoros kapcsolata van a megkérdezettnek. Ez azért érdekes, mert a vizsgálat során a kapcsolati naplókba lényegesen több olyan kapcsolat került bejegyzésre, amelyeknek nem feltétlenül kellene szorosnak lenniük (pl. szolgáltató szektorhoz tartozók, nem közvetlen munkatársak, gyenge-gyenge kapcsolatok). Az adatok arról is szólnak, hogy akik bekerültek a naplóba, azok leginkább bizalmas kapcsolatok: úgy tűnik, hogy ahhoz, hogy valakit feljegyezzen az egyén a naplóba, a bizalom az egyik legfontosabb kritérium. Ha a szűkebb családtagokat nem számítjuk, a megkérdezettek az általuk megjelöltek jelentős részével (43%) beszélne meg számára fontos dolgokat, mely jól mutatja a megnevezett személlyel kapcsolatos bizalmi szintet.

A két különböző módszerrel (névgenerátor, kapcsolati napló) felmért egocentrikus kapcsolathálózathoz a mintába bekerült megkérdezettek esetén zömében olyan személyek tartoznak, akik a vizsgált személyek támogató, de egyben aktív és aktuális kapcsolathálózatát is gazdagítják. A megkérdezettekkel kapcsolatban elmondható, hogy a névgenerátorban feltüntetett személyeknek valamivel több, mint harmada (36,5%) olyan kapcsolat, akivel a találkozás nem rendszeres, hiszen a naplóval vizsgált héten az adatok szerint nem volt megvalósuló kontaktus. Ezeket a kapcsolatokat nevezhetjük az egyén által bizonyos helyzetekben vélt támogató kapcsolatoknak. Ezek a kapcsolatok bekerülnek ugyan az egyén névgenerátorral mért kapcsolathálózatába, de nem biztos, hogy ezekre a személyekre az egyén valóban számíthat is a megjelölt esetekben.

A megkérdezettek egyharmada feljegyzett ugynevezett futó kapcsolatokat is. Nagyobb arányban voltak a nők, a középiskolai végzettséggel rendelkezők, a

házasok, a fiatalabbak, a gazdaságilag aktívak, illetve az alacsonyabb multifunkcionalitással bíró kapcsolathálózattal rendelkezők között olyanok, akik ilyen kapcsolatokat is bejegyeztek a vizsgált héten a kapcsolati naplóba.

A naplót kitöltők olyan kapcsolatokat, találkozásokat, beszélgetéseket jegyeztek fel leginkább, melyek elsősorban a saját lakásukhoz, saját munkahelyükhöz kötődnek. Lehetséges, hogy ezeket a találkozásokat könnyebben fel lehetett idézni, illetve jobban kötődnek az egyén napi rutinjához. A napló jobb működése érdekében egy következő kutatás során érdemes lehet jobban, pontosabban instruálni a megkérdezetteket arra, hogy az egyéb helyszíneken történő találkozásokat is feljegyezzék a naplóba.

A naplóból a közeli és távolabbi rokonokon, a napi rutinkapcsolatokon kívül megismerhető az egyének aktív kapcsolati rendszere. A naplóban megnevezett személyekkel a naplót kitöltők leginkább egy alkalommal találkoztak a vizsgált héten. Azoknak a megnevezett személyeknek az aránya, akikkel a megkérdezett az adott héten mindennap találkozott 8%. Ide alapvetően a házastársak, a gyermekek és a szülők, azaz a közeli családtagok tartoznak.

A naplóba bejegyzett személyek jelentős hányadát alkotják az olyan, tágabb kapcsolathálózathoz tartozók, akiket egyéb módszerekkel nem lehet ilyen részletesen megismerni. Az egyént körülvevő aktív kapcsolathálózat tanulmányozása közelebb vihet a gyenge kapcsolatok részletesebb megismeréséhez, illetve a kapcsolathálózat alakulásának, dinamikájának kutatásához.

A két mérőeszközben (névgenerátor ill. kapcsolati napló) megjelölt személyek nem feltétlenül egyeznek meg: a napló új elemeket tartalmaz a névgenerátorhoz képest. A naplóban megemlítették közül minden harmadik személy szerepelt ugyanazon megkérdezett által kitöltött névgenerátorban is, azaz a naplóban említettek nagy része a névgenerátor kérdéseiben feltüntetett személyekhez képest új kapcsolatot jelent. Minél nagyobb az egocentrikus háló mérete a naplós adatok alapján, annál kevesebb átfedést tartalmaz a két módszer, azaz, annál kevesebb olyan megnevezett személy van, aki feljegyzésre került a névgenerátor szituációiban és a kapcsolati naplóban is.

Az adatok alapján látható, hogy egy névgenerátorral történő adatfelvétel során olyan kapcsolatok maradhatnak ki a felsorolásból, akik megtalálhatók az egyén körül, de akik társas támogatására az egyén nem feltétlenül számít. Viszont, ha ezek a kapcsolatok a naplóval megismerhetővé válnak, és a névinterpretáló kérdések mentén az is nyilvánvalóvá válik, hogy fontos kapcsolatok az egyén számára, akkor az egocentrikus hálónak már egy újabb szeletét ismerhetjük meg.

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy az egyhetes periódus jó képet ad az egyén aktív kapcsolathálózatáról, de annak még részletesebb megismerése további felvételeket igényelhet. A tapasztalatok azt mutatták, hogy az egy hét praktikusán kezelhető a megkérdezettek szempontjából, nem okoz túl nagy kérést, nem túl megerőltető.

A naplóval megismerhető kapcsolathálózat jellemzői

A kapcsolathálózat méretét és összetételét befolyásoló tényezők vizsgálatához először modelleket építettem külön a névgenerátorból és külön a naplóból származó adatokkal. A modell érvényességét és a független változók hatását lineáris regresszió elemzéssel teszteltem. Az elemzések főbb eredményei:

- a naplóval felmért egyéni kapcsolathálózat méretét alapvetően a megkérdezett iskolai végzettsége és családi állapota (nőtlen, hajadon) befolyásolta;
- a naplóval felmért egyéni kapcsolathálózat összetételét különböző változók befolyásolják szignifikánsan attól függően, hogy melyik kapcsolati típusokat vizsgáljuk: 1) a kapcsolathálózatban szereplő rokonok arányát a megkérdezett kora, iskolai végzettsége és családi állapota (házas, élettársi kapcsolat); 2) a barátok arányát a megkérdezett családi állapota (nőtlen, hajadon); 3) a munkatársak arányát természetesen az egyén gazdasági aktivitása; 4) a szomszédok arányát pedig a vizsgálatba került egyének kora határozta meg.

Az egocentrikus kapcsolathálózat további mutatóját, a homogenitást-heterogenitást vizsgálva megállapítható, hogy 1) nemi szempontból homogén hálókat mutatott mind a napló, mind a névgenerátor; 2) kor szerint mindkét módszer azt erősítette meg, hogy a fiatalabbak kapcsolathálózata átlagosan 10 évvel idősebb, mint a kitöltők, a középkorúak kapcsolathálózata a leghomogénebb a különböző módszerekkel megjelölt alterek átlagéletkorát tekintve, és az idősebbek kapcsolathálózatában a tőlük fiatalabbak dominálnak; 3) iskolai végzettség tekintetében, pedig a középiskolát végzettek kapcsolathálózata mutatja a leghomogénebb képet mindkét módszer esetén. A kapcsolathálózat összetételét tekintve a vizsgált változók mentén, tehát mindkét módszer hasonló eredményeket hozott.

A kapcsolati naplóval az egyéneknek mind az erős, mind pedig a gyenge kapcsolataik is széles körben megismerhetők. A kapcsolati napló módszer alkalmazásával feltárható a hagyományosan erős és gyenge kapcsolatok közötti mező egy része, mely mindenképpen fontos hozzáadéka a vizsgált módszernek. Ahhoz, hogy részletesebben megismerjem az erős és a gyenge kapcsolatok közötti társas mezőt, főkomponens analízist alkalmaztam, majd az erős és a gyenge kapcsolatok közötti társas mezőt a kapcsolat típusa szerint vizsgáltam. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy vajon az ego-alter közötti különböző kapcsolat a több válto-

zóból létrehozott erősségi mutató szerint hol helyezkedik el az egyént körülvevő társas mezőben.

A kapcsolati napló módszer napi bontása mellett néhány névinterpretáló kérdés, illetve egy tágasabb network támogatta a fentebb részletezett, alkalmazott operacionalizálási eljárást. A kapcsolat erősségének meghatározásához az általában használt "egymás kedvelése"; "beszélgetési gyakoriság" változók mellett olyan változókat vontam be az elemzésbe, mint a vizsgált héten megvalósult kapcsolatok száma. Az egyébként ugyancsak használatos intimitás változót olyan, az ego-alter kapcsolatot jellemző változókból építettem fel, mint pl. ego járt-e már alter lakásán. Az általában használt mutatók közül azonban nem alkalmaztam a multiplicitást, a kölcsönösséget, és a reciprocitást mérőket. Az elemzés során a főkomponens faktorszokójait tartalmazó változót tekintettem a kapcsolat erősségét mutató indexnek. Ezt vettem össze a kapcsolat természetét jelző változóval, azaz megvizsgáltam, hogy az adott kapcsolat jellegét tekintve milyen erősségű kapcsolatokat tartalmaz az egocentrikus háló. Az ego-alter diádikus kapcsolatok erősségét azok típusa alapján vizsgáltam tovább, úgy hogy az ego-centrikus kapcsolathálózat felépítését minél részletesebben le lehessen írni. A naplóval gyűjtött adatok alapján a megszokott, kétpólusú (erős és gyenge kapcsolatok) „világ” helyett egy árnyaltabb társas mező rajzolódott ki.

A kevésbé jelentős különbségek is kitapinthatóvá váltak, kialakult egyfajta sorrend:

- erős erős kötések – közeli családtagok,
- gyenge erős kötések – közeli barátok, jelenlegi osztálytársak, egyéb rokonok, jelenlegi szomszédok,
- laza gyenge kötések – jelenlegi munkatársak, régebbi szomszédok, korábbi munkatársak, régebbi osztálytársak,
- nagyon gyenge gyenge kötésű kapcsolatok – tanárok, munkahelyhez köthető egyéb kapcsolatok, szolgáltatásokhoz köthető kapcsolatok, ismerősök.

Az ego-alter kapcsolat erősségét mérő főkomponens és a kapcsolat természetét mutató változók felhasználásával leírt kapcsolathálózat összevettem a naplóval feltár kapcsolathálózat méretével is. Az adatok alapján megerősíthető az a vélekedés, hogy akinek szűkebb a kapcsolathálózata, annak kapcsolatai erősebbek, míg a kiterjedtebb kapcsolathálózattal rendelkezők esetén a közeli családtagokhoz fűződő pozitív, és minden más kapcsolati típushoz tartozókkal szemben negatívabb viszonyulás jellemző. Kiterjedtebb kapcsolathálózattal a megismert adatok szerint a fiatalok, hajadonok/nőtlenek, házások és a legalább középfokú iskolai végzettségűek rendelkeznek. Az átlagos kapcsolat hálózattal rendelkező megkérdezettek hálójából hiányoznak a jelenlegi osztálytársak és az „ismerősként” titulált személyek. A kiterjedt kapcsolathálózatot mutató személyek aktív

kapcsolatrendszere olyan személyekben bővebb, akik a gyenge kapcsolatok arányát erősítik a hálóban. Ezek a megkérdozettek több szállal integrálódnak a társadalomba, és a gyenge kötésekön keresztül több erőforrást mobilizálhatnak. Lényeges, hogy ezek a kapcsolatok a naplós adatfelvétel során „láthatóvá” váltak.

A kapcsolati naplóból és a névgenerátorból megismert kapcsolathálózatot a multifunkcionalitást mutató összetett változóval vontam be egy modellbe. A főkomponens faktorszokójai alapján elkészített skála két esetben tért el attól a modelltől, amelyik nem tartalmazta a kapcsolathálózat multifunkcionalitást mutató változót: 1) a jelenlegi szomszédok „jobban látszanak” a multifunkcionalitást is tartalmazó főkomponens esetén; 2) helyet cserélt a régebbi munkatárs és régebbi osztálytárs kategória, kevésbé gyengének mutatva ez utóbbi kategóriát a multifunkcionalitással bővített modellben.

A kutatás elméleti és gyakorlati alkalmazhatósága, felhasználhatósága, továbblépési irányok

Elméleti felhasználhatóság

Az eddigiekben részletezett vizsgálat az egocentrikus kapcsolathálózat megismerésével foglalkozó elméletek közül leginkább a kapcsolatok erősségének meghatározása, pontosabb definiálása során hozhat újat. Ahogyan a kérdéssel való foglalkozás során már láthattuk, a legtöbb kutatás alapvetően elfogadja, és elsősorban alkalmazza az erős és a gyenge kapcsolatok egyszerű definícióit. A kutatók egyrészt az egocentrikus kapcsolathálózat méretének becslésével foglalkoznak, másrészt pedig azzal, hogy a különböző generátor típusú kérdőívekkel felmért kapcsolathálózat alkotó alterek milyen szerepet játszanak az egyéni erőforrások mobilizálásában. A naplóval megismerhető kapcsolathálózat lehetővé teszi az erős-gyenge dichotómiával való szakítást, hiszen az bizonyossá vált, hogy más típusú kapcsolatok is befoghatók a naplóval, mint a hagyományos értelemben vett erős kötések. Az erős és a gyenge kötések között meghúzóató társas mező statikájának és dinamikájának megismerése közelebb vihet a különböző típusú kapcsolatok alakulásának vizsgálatához.

Gyakorlati alkalmazhatóság

A validitás és megbízhatóság növelése az egocentrikus kapcsolathálózat megismerésében

A kapcsolati napló módszerrel végzett empirikus adatgyűjtés hozzájárulhat az egocentrikus kapcsolathálózat mérésének validitás növeléséhez. A validitás alatt itt azt értem, hogy az empirikus mérés mennyire tükrözi a vizsgált fogalom valódi jelentését. Közelebbről a terjedelmi validitás arról szól, hogy az adott mérőeszköz mennyire fogja át a vizsgált fogalom jelentéstartományát (Babbie, 1999).

Azzal, hogy a naplóval megismert kapcsolathálózat pontosabban mutatja az egocentrikus kapcsolathálózat méretét, illetve, hogy a naplóval az egyént körülvevő személyek szélesebb spektruma ismerhető meg, a validitást növelhetjük. Az időmérleg kutatásokkal kapcsolatosan Szalai is hasonlóan gondolkodott: „*Ha azonban egy bizonyos technika következetesen teljesebb képet nyújt..., akkor a teljesebb beszámolót nyújtó technikát jogosan tekinthetjük jobbnak*” (Szalai, 1978:94). Az időmérleg beszámolókkal kapcsolatosan azonban azt is megjegyzi Szalai, hogy mindegyik változó megbízhatóságú és érvényességű adatokat tartalmaz.

Ami a névgenerátor módszert illeti, félok, hogy az inkább egy vélt kapcsolatrendszert tud feltárni, melyet olyan személyek alkotnak, akikre a megkérdezett, szubjektív, pillanatnyi vélekedése szerint bizonyos szituációban számíthat.

Az elemzések alapján elmondható, hogy a napló módszerrel az egocentrikus network tágasabb részét ismerhettük meg. A napló a nem rokon kapcsolatokat, főleg a gyenge kötések feltárásával teszi a megismerhető kapcsolathálózatot színesebbé.

Az eddigi tapasztalatok szerint megfogalmazható, hogy a kapcsolati napló módszer kiaknázza mind a névgenerátorban, mind a pozíciógenerátorban rejlő lehetőségeket, ugyanis jellegéből következően az erős kötések mellett a gyengék is feljegyzésre kerülnek, tágítva ezzel az egyéni kapcsolathálózat megismerhető tartományát. A névgenerátorhoz képest tehát a napló a gyenge kötések bejegyzésével, a pozíciógenerátorhoz képest pedig a gyenge kötésekhez tartozó névinterpretáló kérdések mentén megismerhető információval ad többet.

A kapcsolati napló módszer megbízhatóságát legbiztonságosabban egy másik kutatás lefolytatásával lehet igazolni. Ez részben meg is történt a fentebb említett, a roma szakkollégisták körében több éve folyó kutatás során. A kapcsolati naplóval megismert kapcsolathálózat a normál populációban végzett kutatáshoz nagyon hasonló eredményeket hozott, mely a napló, mint módszer megbízhatóságát mutatja (Huszi-Dávid-Vajda, 2012).

Az egyéni kapcsolathálózat dinamikájának vizsgálata

A korábban hivatkozott roma fiatalok kapcsolathálózatának kutatása során alkalom nyílik a napló módszer panelszerű ismétlésére is. Feld és munkatársai (2007) a naplóvezetés bizonyos idő eltelte utáni megismétlését egyrészt a kér-

dezetek kisebb megterhelése miatt javasolták, illetve azért, hogy meg lehessen nézni az egyéni kapcsolatrendszerben végbemenő változásokat is. Ebben a kutatásban panel designnal roma diákok kapcsolathálózatának dinamikus változását lehet majd nyomon követni. Megvizsgálható, hogy (1) mely kapcsolatok maradnak meg, melyek koptnak ki; (2) hogyan változnak a kapcsolatok jellemzői; (3) milyen lesz a kapcsolathálózat kiterjedtsége; (4) valamint hogyan változik a kapcsolathálózat egésze.

DUPress e-jegyzetek

Zárszó helyett

A kapcsolati napló és az eredmények utóélete

A hazai fejlesztésű kapcsolati napló és a bemutatott kutatás adatfelvétele (2010-2011) óta eltelt pár év alatt két irányban indultak el kutatások, melyek egyrészt a kapcsolati napló alkalmazásával történő adatgyűjtést gazdagítják, másrészt az eredeti adatfelvétel adataiból származó eredmények további elemzésével foglalkoznak.

Elsőként a már korábban is hivatkozott kutatást említem, mely a roma származású egyetemisták kapcsolathálózatát vizsgálja a kapcsolati naplóval. Az átfogóbb kutatásnak egy része arra irányul, hogy megvizsgáljuk, milyen kapcsolatok segítik elő az érintett célcsoport mobilitását és társadalmi integrációját. A kutatás során a szakkollégisták minden tanévben egy héten keresztül vezetik a kapcsolati naplót és jegyzik fel azt, hogy kikkel, hol és milyen formában beszéltek. Mivel szakkollégiumi felvételt egy hallgató több féléven keresztül is elnyerhet, módunkban áll egy-egy szakkollégista kapcsolathálózatának alakulását évről évre vizsgálni, így a kapcsolatok alakulásának dinamikáját is tanulmányozni.

Ugyancsak fiatalok kapcsolathálózatának vizsgálatára irányul az a kutatás is, mely cserediákok kapcsolathálózatának változásait kutatja. Több szervezet is foglalkozik csereprogramok szervezésével és biztosít lehetőséget középiskolások számára, hogy hosszabb-rövidebb ideig részt vegyenek ilyen jellegű programban. A diákok kapcsolathálózatának kutatása során arra vagyunk kíváncsiak, hogy hogyan építik fel kapcsolatrendszerüket a diákok egy ismeretlen, teljesen új közegben. A kapcsolati napló alkalmazásával többszöri adatfelvétel során (a kiutazás első hónapjában, a kint tartózkodási idő felénél és az utolsó hónapban) azt mérjük, hogy milyen típusú kapcsolatok épülnek be elsőként és könnyebben a diákok kapcsolathálózatába, majd azt, hogy hogyan alakul, bővül, formálódik az érintettek társas kapcsolatrendszere: milyen típusú kapcsolatok maradnak meg végig, milyenek kerülnek be és ki könnyebben, stb. A kapcsolathálózat alakulásának dinamikáját a kultúrsokk fázisainak (nászút fázis, tárgyalási vagy ellenséges fázis, minden rendben/hozzászokási fázis, fordított kultúrsokk) függvényében is vizsgálni kívánjuk.

Komoly módszertani és további elemzési lehetőségeket kínál az a nagymintás integrációkutatás, melynek során országos reprezentatív mintán 400 főt kérnek meg gyakorlott kérdezőbiztosok a kapcsolati napló kitöltésére. A rendelkezésre álló keretek miatt a kutatáshoz kialakítottunk egy olyan kapcsolati naplót, mely a megkérdezett két napját vizsgálja, illetve a két nap után lehetősége van a megkérdezettnek a két napon nem említett, de számára fontos kapcsolatok bejegyzésére is. A kutatáshoz nem csupán a megkérdezett napok számán módosítottunk,

hanem előrettekintően, még megfontoltabban jártunk el a névinterpretáló kérdések összeállításánál is. A nemzetközi viszonylatban is egyedülálló, nagymintás reprezentatív kutatásból kialakuló adatbázis olyan elemzésekre ad lehetőséget, melyek a kapcsolatok erősségének részletesebb leírásához is hozzásegítheti kutatócsoportunkat. Ennek érdekében a névinterpretáló kérdésekkel vizsgáljuk az ego-alter kapcsolat jellemzőit, a kapcsolat fennállásának időtartamát, a megvalósuló interakció módját, helyszínét, továbbá a kapcsolatok erősségét a Granovetter által definiált négy elemmel (együtt töltött idő, érzelmi intenzitás, a kapcsolat intimitása, kölcsönös szívességnyújtás) kívánjuk megragadni.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni, hogy lehetőségem adódott arra, hogy kutatótársaimmal egy összehasonlító elemzésen kezdjünk el dolgozni Yang Chih Fu-val az eddigi adataink és az ő általa Taiwanon gyűjtött adatok alapján. Az elemzés célja az ego-alter kapcsolatok részletesebb leírása a kapcsolat erőssége alapján. Ehhez az általunk kialakított SoT (Strength of Tie) index működését néztük meg a taiwani adatokon is, majd országonként tanulmányoztuk az index alapján kialakult erősségi sorrendet a kapcsolat típusa szerint.

Köszönetnyilvánítás

A könyv megszületéséhez sok segítséget kaptam kollégáimtól, kutatótársaimtól, barátaimtól, egyetemi hallgatóktól. A kutatótársak közül Dávid Beátának tartozom köszönettel, aki meglátta a fantáziát a kapcsolati napló módszer alkalmazásában, és sok-sok olyan lehetőséget biztosított, ahol már eddig is alkalmam nyílt a módszert bemutatni. A módszer kialakításának ötletéért és a kezdeti iránymutatásért hálával tartozom Angelusz Róbertnek (1939-2010), a későbbi folytatásért, szakmai tanácsokért Utasi Ágnesnek, a kritikai észrevételekért, a folytonos továbbgondolásra buzdításért Tardos Róbertnek. Továbbá köszönettel tartozom a naplók adatainak statisztikai elemzésén fáradozó Barna Ildikónak, valamint a kapcsolati napló új változatainak kialakításán dolgozó kutatócsoportnak: Dávid Beátának, Barna Ildikónak, Lukács Ágnesnek. Külön köszönet a családomnak.

DUPress e-jegyzetek

Függelék

DUPresse-e-jegyzetek

Függelék 1 - A kutatásban alkalmazott névgenerátor kérdőív

Az alkalmazott szituációk:

1. "Időnként az emberek összejönnek egymással: meglátogatják egymást, vendégeket hívnak, elmennek együtt sétálni, kirándulni, együtt vacsoráznak, stb. Kik azok az emberek, akikkel általában így össze szokott jönni?"
 2. "Tételezzük fel, hogy Ön hirtelen pénzzavarba kerül. Kitől kérne kölcsön ebben az esetben? (Személytől, nem pedig banktól vagy más intézménytől!)"
 3. "Időnként az emberek kisebbfajta segítséget kérnek egymástól, például segítséget kérnek a ház körüli kisebb munkálatokhoz, vagy például kölcsönkérnek ezt-azt, vagy kisgyermek felügyeletéhez. Kiktől szokott Ön általában ilyen kisebb jellegű segítséget kérni? Vagy kihez fordulna ilyen jellegű segítségért?"
 4. "Kérem, most képzelje el, hogy egy-két hétre elutaznának, és a lakás üresen maradna. Sokan ilyenkor megkérnek valakit, hogy gondoskodjon a lakásról. Pl. öntözze meg a virágokat, ürítse ki a postaládát. Kihez szokott Ön fordulni, amikor ilyen típusú segítségre van szüksége? Vagy kihez fordulna ilyen jellegű segítségért?"
 5. "Időnként az emberek beszélgetni szoktak a családjukkal, munkájukkal, munkahelyükkel összefüggő dolgokról. Kikkel szokta Ön az ilyen jellegű kérdéseket megbeszélni?"
 6. "Amikor utoljára olyan jelentős döntések előtt állt, mint például állásváltás, vagy költözés, vagy lakásvásárlás, vagy más ehhez hasonló, kihez fordult tanácsért, információért? Vagy kihez fordulna ilyen jellegű segítségért?"
 7. "A családtagjain kívül szokott-e Ön időnként egészen személyes, bizalmas dolgokról, problémákról másokkal beszélgetni? Ha van ilyen, megmondaná, hogy kicsoda?"
- A névgenerátorban használt névinterpretáló kérdések:
 - a kapcsolat természete: 1=házastárs, 2=szülő, 3=gyermek, 4=testvér, 5=egyéb rokon, 6=régebbi szomszéd, 7=jelenlegi szomszéd, 8=régebbi osztálytárs, 9=jelenlegi osztálytárs, 10=régebbi tanár, 11=jelenlegi tanár, 12=korábbi munkatárs, 13=jelenlegi munkatárs, 14=közeli barát, 15=egyéb, éspedig
 - az alter neme
 - az alter kora
 - az alter iskolai végzettsége

- beszélgetési gyakoriság: 1=naponta 2=hetente 3=hetente több alkalommal 4=havonta több alkalommal 5=havonta 6=ritkábban, mint havonta
- mennyire tartja szorosnak az alterrel a kapcsolatát
- milyen messze lakik alter egótól: 1=Önnel egy háztartásban él, 2=Önnel közvetlen szomszédságban él, 3=Önnel egy lakóházban él, 4=Önnel egy utcában/városrészben él, 5=Önnel egy városban él, 6=Önnel egy megyében él, 7=Önnel egy országban él, 8=távolabb él

DUPress e-jegyzetek

Függelék 2 - A kapcsolati napló tesztelési szakaszában használt névinterpretáló kérdések:

1. demográfiai adatok

- nem,
- kor,
- iskolai végzettség,
- foglalkozás,
- lakóhely

2. a kapcsolatra vonatkozó kérdések

- mióta ismeri Ego Altert (1=most találkoztak először; 2=pár napja; 3=hetek óta; 4=hónapok óta; 5=évek óta);
- a kapcsolat természete (1=házastárs, 2=szülő, 3=gyermek, 4=testvér, 5=egyéb rokon, 6=régebbi szomszéd, 7=jelenlegi szomszéd, 8=régebbi osztálytárs, 9=jelenlegi osztálytárs, 10=régebbi tanár, 11=jelenlegi tanár, 12=korábbi munkatárs, 13=jelenlegi munkatárs, 14=közeli barát, 15=egyéb, éspedig);
- járt-e már Ego Alter lakásán (igen-nem);
- beszélgetési gyakoriság (1=naponta 2=hetente 3=hetente több alkalommal 4=havonta több alkalommal 5=havonta 6=ritkábban, mint havonta);
- általában mennyire élvezi a megjelölt társaságát? (1-5-ig skála);
- megbeszélne-e fontos dolgokat Ego a megjelölt személlyel (igen-nem)

3. az adott találkozásra vonatkozó kérdések

- a találkozás helyszíne (1=az Ön lakóhelye, 2=munkahely/iskola, 3=üzleti hely (bank, posta, stb.), 4=nyilvános hely (utca, étterem, kávézó, kocsmá, stb.), 5=a megnevezett lakóhelye, 6=a megnevezett munkahelye, 7=egyéb, éspedig)
- a beszélgetés formája (1=személyesen, 2=telefonon, 3=chat/skype/e-mail)
- ki kezdeményezte a beszélgetést (É=én, Ő=ő, M=valaki más, -=senki, véletlenül találkoztak)
- a beszélgetés alkalmával jelenlévők száma (Ego-n kívül)

Függelék 3 – A network napló

Mindenkinek van egy elképzelése arról, hogy milyen a saját társas kapcsolatrendszere. A társas kapcsolatrendszerbe azokat az egyéneket szoktuk sorolni, akik valami miatt fontosak az ember számára.

Ezek a személyek lehetnek családtagok, közeli vagy távoli rokonok, barátok, szomszédok, ismerősök.

Találkozhatunk velük a munkahelyünkön, az utcán, vásárlás vagy ügyintézés közben. Vannak olyanok közülük, akiket közelebb érzünk magunkhoz, jobban kedveljük és vannak olyanok is, akik kevésbé szimpatikusak számunkra.

Van, akitől kisebb-nagyobb szívességet is kérhetünk, és vannak olyanok, akikkel bizonyos ügyeink elintézése során találkozunk.

Lássuk, hogyan épül fel az Ön társas kapcsolatrendszere!

A jegyzetelés megkezdése előtt, kérem, olvassa el figyelmesen a következő ajánlásokat!

- A naplót 1 hétig, mindennap, esténként vezesse. A tapasztalatok szerint így a legkönnyebb felidézni a napi eseményeket. Napközben lehet „emlékeztetőt” készíteni, de ne vegyen el sok időt a tevékenységeiből, ne azzal teljen a napja, hogy jegyzetel.
- A napló kitöltése 1 héten keresztül mindennap fél órát igényel. Eleinte lehet, hogy fáradtságosabb lesz, de pár nap múlva könnyebben fog menni a napló vezetése.
- Olyan beszélgetések rögzítésére vagyunk kíváncsiak, amelyek legalább néhány percig tartottak. Az egymás egyszerű üdvözlése, köszönés nem számít beszélgetésnek. Azt sem kell rögzíteni, ha csak egymás mellett ültek szóltanul, pl. egy előadáson, vagy a moziban, vagy otthon a kanapén tévénézés közben.
- Figyelem! A beszélgetés itt most nem csupán a szemtől-szembe megvalósuló találkozást jelenti. Ide kell érteni a telefonbeszélgetéseket, illetve a skype-on, messengeren és egyéb, internet segítségével megvalósuló beszélgetést is!
- A naplóban nem kell konkrét neveket feltüntetni! A megnevezett személyeket jelölheti a becenevével, monogramjukkal, vagy ahogyan jónak látja. Figyelem! Az említett személyt mindig ugyanúgy nevezze. Ha pl. valakit a monogramjával jelölt (B.G.), akkor azt a személyt mindig ugyanúgy jelölje, akárhányszor is írja be a naplóba.
- A naplóba egy személy annyiszor kerülhet be, ahányszor az 1 hét leforgása alatt beszélgetett vele néhány percet. Ha például minden reggel a házastársával reggelizik és megbeszélik a napi teendőket, akkor minden reggel tüntesse fel a naplóban ezt a kapcsolatot.

- A megnevezett személyeket elegendő egyszer jellemezni. Ha például a barátjával az egy hét alatt többször is beszélgetett, minden alkalommal fel kell tüntetni a naplóban, de jellemezni csak akkor kell, amikor az első beszélgetés történt.
- Ha a megnevezett személyre vonatkozóan nem tud valamilyen adatot, próbáljon tippelni! Figyelem, ha tippel, tegyen csillag jelet a tipp mellé! Ha pl. nem tudja, hogy a szomszédja, akivel hetente egyszer-kétszer beszélget kicsit, hány éves, tippelje meg: pl. 52 *
- A naplót vízszintesen kell értelmezni, az Ön által megadott nevekhez kell információkat rendelnie. Egy naphoz két oldal tartozik.

Útmutató a napló kitöltéséhez

Az Útmutatót mindennap használhatja. A hét minden napján az itt leírtak alapján kell kitölteni a naplót.

1. lépés

Kérem, gondolja át, hogy a mai nap folyamán, reggeltől estig kikkel találkozott, beszélgetett néhány percet! Kivel beszélgetett reggel az otthonában, a lépcsőházban, a liftben, az utcán, a buszmegállóban a munkahely felé tartva, stb.? Kivel beszélgetett legalább néhány percet a munkahelyén, az ebédlőben, stb.? Kivel beszélgetett telefonon, skype-on, messengeren? Kitől kapott olyan e-mailt, amellyel kapcsolatban intézkednie kellett, vagy rögtön válaszolni rá, stb? Kivel beszélgetett a munkából hazafelé tartva, az esti vacsorához vásárolva, stb? Kivel ült be munka után egy kávéra beszélgetni kicsit? Kivel beszélgetett hazaérve? Kivel beszélte meg a tévében látottakat? Kivel ment el sörözni egyet? Kivel beszélgetett valamilyen szabadidős tevékenysége során (torna, jóga, tánc, foci, tollaslabda, kártya, stb)?

Rögzítse azoknak a monogramját vagy becenevét, akikkel a köszönésen kívül legalább néhány percig beszélgetett!

2. lépés

Kérem, most gondolja végig, hogy nem felejtett-e ki valakit az eddig felsoroltak közül, akivel a mai nap folyamán beszélgetett néhány percet! Minden családtagját felírt, akivel beszélt ma? Minden barátot, szomszédot megemlített, akivel beszélt ma? Minden rokont, ismerőst rögzített, akivel ma beszélt néhány percet? És azokat, akikkel ma találkozott először, de valami miatt beszélt velük néhány percet?

Rögzítse azoknak a monogramját vagy becenevét, akiket eddig kifelejtett a listából!

3. lépés

Kérem, most azt gondolja végig, hogy beszélgetett-e a mai nap folyamán nagyobb társaságban? Figyelem! Itt is azokat kell csak megneveznie, akikkel beszélgetett néhány percig. Ha pl. ketten ültek egy ebédlőasztalnál, és csatlakozott Önökhöz néhány kollégájuk, csak azoknak a monogramját, becenevét rögzítse, akikkel a köszönésen kívül beszélgetett is!

4. lépés

A következőkben arra kérem, hogy a megadott szempontok alapján próbálja meg jellemezni azokat a személyeket, akiknek a neve bekerült a naplóba! Vízszintesen haladjon a sorokban, mindenkiről próbáljon meg összegyűjteni minél több információt. Ha valamit nem tud, vagy nem biztos benne, próbáljon tippelni. Ha tippel, jelölje csillaggal!

Függelék 4 - Az egyéni kapcsolathálózat mérését befolyásoló tényezőket vizsgáló modellbe bevont változók

Függő: a network mérete (névgenerátorral illetve naplóval) – folytonos változó

Független:

- a megkérdezett neme (1 2) – nominális változó
- a megkérdezett kora – folytonos változó
- a megkérdezett iskolai végzettsége (1 3) – ordinális (mivel az iskolai végzettség különbségei mögött elkülöníthető szociológiai hátteret feltételezek, így, ordinális formában léptetem be a változót a modellbe)
- családi állapota (1 5) – nominális – a családi állapotnál csak a házasságat/élettársi kapcsolatban élőket és a hajadonokat/nőtleneket vonom be a modellbe, mert az özvegyek és az elváltak nagyon kevés elemszámmal szerepelnek a mintában. A bevont itemeket dummyztam⁴⁵, és így kerülnek be a modellbe
- gazdasági aktivitása (1 2) – nominális – csak az aktív-nem aktív kategóriákat használtam.

⁴⁵ dummy változó=kétértékű változó; dummyzás: „egy nominális változóból, annyi darab, kétértékű (dummy) változót hozunk létre, ahány kategóriája van az eredeti nominális változónak” (Barna-Székelyi, 2004:247)

Függelék 5 - Az egyéb kategória részletes tartalma

A kapcsolati naplóban alkalmazott "a kapcsolat típusa" névinterpretáló kérdésben szereplő egyéb kategóriába felsorolt kapcsolatok:

Szolgáltató szektor képviselői: postás, eladó, fodrász, orvos, fogorvos, szemész, gyógyszerész, (gyógyszertári) asszisztens, postai alkalmazott, boltvezető, bolti alkalmazott, boltos, ügyvéd, bíró(nő), ápoló(nő), házi gondozó, gondozó, lelkész, kórházi segédmunkás, zöldségárus, kozmetikus, műkörmös, óvónő, tanító, tanár, iskolaigazgató, oktató, vállalkozó, varrónő, (banki, társadalombiztosítási) ügyintéző, könyvelő, masször, védőnő, asztalos, lakatos, autószerelő, gumis, villanszerelő, hentes, pénztáros, biztosítási ügynök, szerelő, üzletkötő, fotós, kidobó, taxis, futár, fuvaros, kereskedő, építész, építésvezető, élelmezésvezető, rendőr, környezetvédelmi szakember, díjbeszedő, vámos, parkolóőr, intézményvezető, telefonos ügyintéző, lovas oktató, utcaseprő, benzinkutas,

Munkahelyi kapcsolatok (nem közvetlen munkatárs): tulajdonos, igazgató, igazgatóhelyettes, főnök, (KFT) vezető, gazdálkodó, vevő, felügyelő, termelő, volt beteg, ügyfél, melós, segéd, gondozott, takarító(nő), szakács, gondnok, biztonsági őr, karbantartó, tanítvány, alkalmazott, üzleti kapcsolat,

Egyéb: távoli barát, albérlő, bérlő, ismerős, utcabeli, ingatlanos, hozzátartozó barátja (pl. gyerek, testvér, unoka barátja), sporttárs, hozzátartozó ismerőse (pl. tanára)

A kapcsolati naplóban alkalmazott "a találkozás helyszíne" névinterpretáló kérdésben szereplő egyéb kategóriába felsorolt helyszínek:

hozzátartozó lakása (szülő, nagyszülő, gyermek), kollégium, udvar, fürdő, színház, telekhatár, intézet, busz, kerti parti, kórház, nyaraló, bolt, temető, kirándulás, garázs,

Függelék 6 – Szelektivitás

Correlation

	Napló			Névgenerátor		
Ego/Alter	neme	kora	isk. végz.	neme	kora	isk. végz.
neme Pearson Corr. Sig. (2-tailed) N	0,615** 0,000 137			0,435* 0,000 137		
kora Pearson Corr. Sig. (2-tailed) N		0,668** 0,000 132			0,679** 0,000 131	
iskolai végzettsége Pearson Corr. Sig. (2-tailed) N			0,487** 0,000 133			0,481** 0,000 131

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Függelék 7 – Homogenitás iskolai végzettség szerint

Ego iskolai végzettsége (3 kategória)	Elvégzett osztályok száma	
	naplóban említett alterek	névgenerátorban említett alterek
általános iskola		
Mean	11,1961	11,0888
N	12	12
Std.Deviation	1,2798	1,7236
középiskola		
Mean	12,4544	12,5924
N	80	79
Std.Deviation	1,0282	0,9770
felsőfokú végzettség		
Mean	13,3826	13,5348
N	41	40
Std.Deviation	1,1974	1,4562
Total		
Mean	12,6270	12,7424
N	133	131
Std.Deviation	1,2591	1,3855

Függelék 8 – Főkomponens elemzés. A kapcsolat erőssége

Communalities

	Initial	Extraction
beszélgetési gyakoriság	1,000	,566
ego mennyire élvezi alter társaságát	1,000	,434
adott héten hányszor találkoztak	1,000	,534
intim-e a kapcsolat 3 változó alapján	1,000	,612

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,145	53,624	53,624	2,145	53,624	53,624
2	,843	21,066	74,689			
3	,540	13,496	88,185			
4	,473	11,815	100,000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Matrix^a

	Component
	1
beszélgetési gyakoriság	-,752
ego mennyire élvezi alter társaságát	,659
adott héten hányszor találkoztak	,731
intim-e a kapcsolat 3 változó alapján	,782

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Függelék 9 – A kapcsolat típusa változó megoszlása

Statistics

kapcsi2

N	Valid	2549
	Missing	31

A kapcsolat típusa

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	házastárs	75	2,9	2,9	2,9
	szülő	142	5,5	5,6	8,5
	gyerek	151	5,9	5,9	14,4
	testvér	117	4,5	4,6	19,0
	egyéb rokon	361	14,0	14,2	33,2
	régebbi szomszéd	80	3,1	3,1	36,3
	jelenlegi szomszéd	159	6,2	6,2	42,6
	régebbi oszt.társ	60	2,3	2,4	44,9
	jelenlegi oszt.társ	47	1,8	1,8	46,8
	tanár	12	,5	,5	47,2
	korábbi mtárs	87	3,4	3,4	50,6
	jelenlegi mtárs	315	12,2	12,4	63,0
	közeli barát	392	15,2	15,4	78,4
	egyéb	104	4,0	4,1	82,5
	szolgáltató	259	10,0	10,2	92,6
	ismerős	17	,7	,7	93,3
mhelyhez kötődő kapcs.	171	6,6	6,7	100,0	
Total	2549	98,8	100,0		
Missing	System	31	1,2		
Total		2580	100,0		

Függelék 10 – Variancia analízis. A kapcsolat erőssége és a kapcsolat típusa.

Case Processing Summary

	Cases					
	Included		Excluded		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
kapcsolat erőssége * kapcsi2	2261	87,6%	319	12,4%	2580	100,0%

Report

kapcsolat erőssége

kapcsi2	Mean	N	Std. Deviation
házastárs	1,6983267	71	,51207963
szülő	,9617380	129	,68910008
gyerek	1,2849593	137	,66633528
testvér	,4824163	97	,73899185
egyéb rokon	,0800070	309	,74598639
régebbi szomszéd	-,3200246	79	,87081424
jelenlegi szomszéd	,0168260	149	,73063325
régebbi oszt.társ	-,4573066	52	1,14276505
jelenlegi oszt.társ	,1597866	47	,79738901
tanár	-,5772062	12	,96426247
korábbi mtárs	-,4498585	78	,88626144
jelenlegi mtárs	-,2130810	276	,77391778
közeli barát	,1658011	337	,77449204
egyéb	-,6491980	99	,82719914
szolgáltató	-,8278507	235	,73003284
ismerős	-1,0876022	16	,92105719
mhelyhez kötődő kapcs.	-,8397030	138	,65074992
Total	,0071250	2261	,99830969

ANOVA Table

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
kapcsolat erőssége * kapcsi2	Between (Combined) Groups	955,539	16	59,721	103,340	,000
	Within Groups	1296,827	2244	,578		
	Total	2252,366	2260			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
kapcsolat erőssége * kapcsi2	,651	,424

Függelék 11 – Variancia analízis. A kapcsolat erőssége és a kapcsolat típusa 2.

Case Processing Summary

	Cases					
	Included		Excluded		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
kapcsolat erőssége *	2261	87,6%	319	12,4%	2580	100,0%
kapcs.típusa bontva apa-anya						

Report

kapcsolat erőssége

kapcs.típusa bontva apa-anya	Mean	N	Std. Deviation
házastárs	1,6983267	71	,51207963
gyerek	1,2849593	137	,66633528
testvér	,4824163	97	,73899185
egyéb rokon	,0800070	309	,74598639
r.szomszéd	-,3200246	79	,87081424
j.szomszéd	,0168260	149	,73063325
r.oszt.társ	-,4573066	52	1,14276505
j.oszt.társ	,1597866	47	,79738901
tanár	-,5772062	12	,96426247
r.mtárs	-,4498585	78	,88626144
j.mtárs	-,2130810	276	,77391778
közeli barát	,1658011	337	,77449204
egyéb	-,6491980	99	,82719914
szolgáltató	-,8278507	235	,73003284
ismerős	-1,0876022	16	,92105719
mhelyhez kötődő ism.	-,8397030	138	,65074992
apa	,8696518	43	,73305935
anya	1,0077811	86	,66567258
Total	,0071250	2261	,99830969

ANOVA Table

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
kapcsolat erőssége	Between (Combined) Groups	956,086	17	56,240	97,315	,000
* kapcs.típusa	Within Groups	1296,280	2243	,578		
bontva apa-anya	Total	2252,366	2260			

Measures of Association

		Eta	Eta Squared
kapcsolat erőssége	* kapcs.típusa bontva apa-anya	,652	,424

Függelék 12 – Variancia analízis. A kapcsolat típusa, a kapcsolat erőssége és a kapcsolati háló mérete.

Case Processing Summary

	Cases					
	Included		Excluded		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
kapcsolat erőssége * kapcsolat típusa	2261	87,6%	319	12,4%	2580	100,0%
kapcsolat erőssége * netsize	2283	88,5%	297	11,5%	2580	100,0%

Report

kapcsolat erőssége

kapcsolat típusa	Mean	N	Std. Deviation
házastárs	1,6983267	71	,51207963
szülő	,9617380	129	,68910008
gyerek	1,2849593	137	,66633528
testvér	,4824163	97	,73899185
egyéb rokon	,0800070	309	,74598639
régebbi szomszéd	-,3200246	79	,87081424
jelenlegi szomszéd	,0168260	149	,73063325
régebbi oszt.társ	-,4573066	52	1,14276505
jelenlegi oszt.társ	,1597866	47	,79738901
tanár	-,5772062	12	,96426247
korábbi mtárs	-,4498585	78	,88626144
jelenlegi mtárs	-,2130810	276	,77391778
közeli barát	,1658011	337	,77449204
egyéb	-,6491980	99	,82719914
szolgáltató	-,8278507	235	,73003284
ismerős	-1,0876022	16	,92105719
mhelyhez kötődő kapcs.	-,8397030	138	,65074992
Total	,0071250	2261	,99830969

ANOVA Table

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
kapcsolat erőssége * kapcsolat típusa	Between Groups (Combined)	955,539	16	59,721	103,340	,000
	Within Groups	1296,827	2244	,578		
	Total	2252,366	2260			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
kapcsolat erőssége * kapcsolat típusa	,651	,424

Függelék 13 – Főkomponens elemzés. A kapcsolat erőssége, a kapcsolat típusa a két módszer adatainak ötvözésével.

Communalities

	Initial	Extraction
beszélgetési gyakoriság	1,000	,503
ego mennyire élvezi alter társaságát	1,000	,408
adott héten hányszor találkoztak	1,000	,520
intim-e a kapcsolat 3 változó alapján	1,000	,590
multifun	1,000	,503

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,524	50,474	50,474	2,524	50,474	50,474
2	,843	16,866	67,340			
3	,647	12,945	80,285			
4	,535	10,694	90,978			
5	,451	9,022	100,000			

Component Matrix^a

	Component
	1
beszélgetési gyakoriság	-,709
ego mennyire élvezi alter társaságát	,638
adott héten hányszor találkoztak	,721
intim-e a kapcsolat 3 változó alapján	,768
multifun	,709

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Függelék 14 – Variancia analízis. A kapcsolat erősség öt változóval.

Case Processing Summary

	Cases					
	Included		Excluded		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
pc 5 változóval * kapcsi2	2261	87,6%	319	12,4%	2580	100,0%

Report

pc 5 változóval

kapcsi2	Mean	N	Std. Deviation
házastárs	1,7334727	71	,56498101
szülő	1,0912173	129	,67282120
gyerek	1,2694130	137	,63080508
testvér	,6456332	97	,74907772
egyéb rokon	,0710877	309	,74737898
régebbi szomszéd	-,3648040	79	,77839513
jelenlegi szomszéd	,0234018	149	,78327923
régebbi oszt.társ	-,4612715	52	1,02128503
jelenlegi oszt.társ	,0763532	47	,84316251
tanár	-,4992383	12	,99584929
korábbi mtárs	-,4856102	78	,82525892
jelenlegi mtárs	-,2885686	276	,73988847
közeli barát	,2020190	337	,79392417
egyéb	-,6872818	99	,72962610
szolgáltató	-,8585846	235	,63091014
ismerős	-1,0421704	16	,78891735
mhelyhez kötődő kapcs.	-,8566838	138	,56414265
Total	,0072875	2261	,99922713

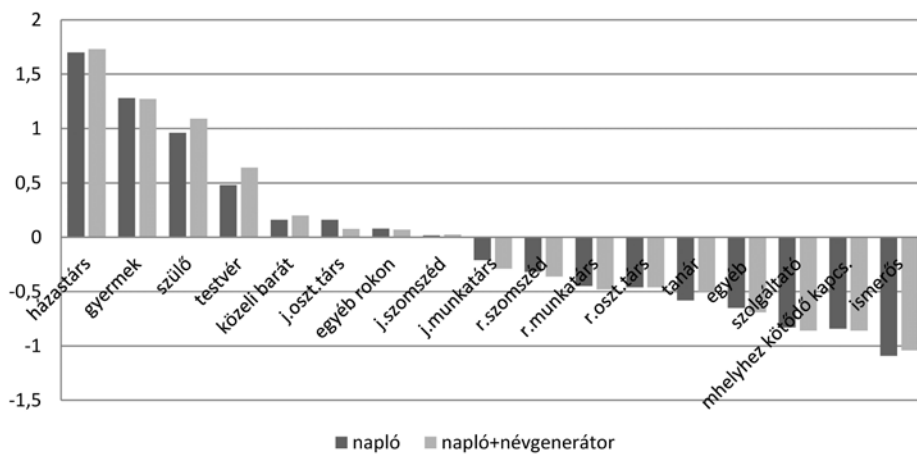
ANOVA Table

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
pc 5 változóval * kapcsi2	Between Groups	1048,305	16	65,519	121,689	,000
	Within Groups	1208,203	2244	,538		
	Total	2256,508	2260			

Measures of Association

	Eta	Eta Squared
pc 5 változóval * kapcsi2	,682	,465

Függelék 15 – A kapcsolat erőssége a kapcsolat típusa alapján.

DUPress e-jes.

Irodalomjegyzék

1. ALBERT Fruzsina - DÁVID Beáta (1994): Magyarországon tanuló külföldi diákok kapcsolathálózati jellemzői. Szociológiai Szemle, 3. szám p.81-91.
2. ALBERT Fruzsina - DÁVID Beáta (2001): Ha elszakad a háló...A hajléktalanság kapcsolathálózati megközelítésben. Budapest, Új Mandátum.
3. ALBERT Fruzsina - DÁVID Beáta (2007): Embert barátjáról. A barátság szociológiája. Budapest, Századvég Kiadó.
4. A magyarországi háztartások infokommunikációs (IKT) eszközellátottsága és az egyéni használat jellemzői, 2006. www.ksh.hu
5. ANGELUSZ Róbert (1997): A társadalmi rétegződés komponensei. Budapest, Új Mandátum.
6. ANGELUSZ Róbert - TARDOS Róbert (1986): Válogatás a kapcsolathálózati elemzés irodalmából. Szociológiai Figyelő, 3. szám
7. ANGELUSZ Róbert - TARDOS Róbert (1988): A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. Szociológia, 2. sz.
8. ANGELUSZ Róbert - TARDOS Róbert (1991a): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet.
9. ANGELUSZ Róbert - TARDOS Róbert (1991b): A „gyenge” kötések ereje és gyengesége. In: UTASI Ágnes (szerk.): Társas kapcsolatok. Budapest, Gondolat.
10. ANGELUSZ Róbert - TARDOS Róbert (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Társadalmi Riport 1998. Budapest, Társi.
11. ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (2006a): Az elérhetőség és a válaszadói készség gyenge közegei – mintalemorzsolódás és trendszerű erózió panelfelvételek példáján. In: ANGELUSZ Róbert és TARDOS Róbert (szerk.): Mérésről mérésre. A választáskutatás módszertani kérdései. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, p. 41-66.
12. ANGELUSZ Róbert-TARDOS Róbert (2006b): Hálózatok a magyar társadalomban. In: KOVÁCH Imre (szerk.) Társadalmi metszetek. Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon. Budapest, Napvilág Kiadó.
13. ANGELUSZ R.-TARDOS R. (2009): A kapcsolathálózati szemlélet a társadalom-és politikatudományban. Politikatudományi Szemle XVIII/2. p. 29-57.
14. BABBIE, E.(1999): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó.

15. BARNA, I.-SZÉKELYI, M (2004): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Budapest, Typotex
16. BARNES, A.J. (1972): Social Network. Addison-Wesley Pub. Co.
17. BELL, D.C., MCQUEEN, B.B. – HAIDER, A. (2007): Partner naming and forgetting: Recall of network members. *Social Networks*, 29. p. 279-299.
18. BERNARD, H.R. – KILLWORTH, P.D. (1977): Informant Accuracy in Social Network Data II. *Human Communication Research*, Volume 4, Issue 1, p. 3-18.
19. BERNARD, H. R. - KILLWORTH, P. D. and SAILER, L. (1980): Informant accuracy in social network research IV: A comparison of clique-level structure in behavioral and cognitive data. *Social Networks* 2. p. 191-218.
20. BERNARD, H.R. et al. (1990): Comparing Four Different Methods for Measuring Personal Social Networks. *Social Networks* 12. p. 179-215.
21. BOISSEVAIN, J. (1973): Preface to Network Analysis. In: BOISSEVAIN, J. and Mitchell J. C. edit. *Studies in Human Interaction*, The Hague: Mouton.
22. BOTT, E. (1957): Family and Social Network. Roles, Norms and External Relationships in Ordinary Urban Families. London, Tavistock Publ.
23. BÖRÖCZ J.-SOUTHWORTH, C. (1995): Kapcsolatok és jövedelem. Magyarország 1986–87. *Szociológiai Szemle*, 2.
24. BREWER DD. (2000): Forgetting in the recall-based elicitation of personal and social networks. *Social Networks*, 22. p. 29-43.
25. BURT, R.S. (1984); Network Items and the General Social Survey. *Social Networks*, 6 (4), p. 293-339.[http://dx.doi.org/10.1016/0378-8733\(84\)90007-8](http://dx.doi.org/10.1016/0378-8733(84)90007-8)
26. BURT, R.S.- SCHOTT, (1985): Relation Contents in Multiple Networks. *Social Science Research*, 14(4), p. 287-308. [http://dx.doi.org/10.1016/0049-089X\(85\)90014-6](http://dx.doi.org/10.1016/0049-089X(85)90014-6)
27. CAMPBELL KAREN E.- LEE, B.A. (1991): Name Generators in Surveys of Personal Networks. *Social Networks* 13. p. 203-221.
28. Chua, V., Madej, J., Wellman, B., 2011. Personal communities. In: Carrington, P., Scott, J. (Eds.), *Handbook of Social Network Analysis*. Pp.101-116. Sage, London.
29. Dávid, B. (2011): Bevezető. *Esély*, 2011/5. p. 3-10.
30. DÁVID, B. – SZABÓ, T. – LUKÁCS, Á. (2015): A Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat hallgatóinak longitudinális vizsgálata 2011-2016. Nyitójelentés.

31. ERICKSON, BH. et al. (1978): The flow of crisis information as a probe of work relations. *Canadian Journal of Sociology*, 3. p. 71-87.
32. ERICKSON, B. (2004): The Distribution of gendered social capital in Canada. FLAP, H. and VOLKER, B. edit: *In Creation and returns of social capital: A new research program*. London: Routledge, p. 27-50.
33. Fábián, G. – Patyán, L. – Huszti, É. (2012): *Életminőség Nyíregyházán*. Nyíregyháza, Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar. p. 196.
34. FARARO, T. J. (1981): Biased networks and social structure theorems. *Social Networks*, Volume 3, Issue 2. p. 137–159.
35. FARARO, T.J. (1983): Biased networks and the strenght of weak ties. *Social Networks*, Volume 5, Issue 1, March. p. 1–11.
36. FARARO, T.J. - SKVORETZ, J. (1984): Biased networks and social structure theorems: Part II. *Social Networks*, Volume 6, Issue 3. 223–258.
37. FELD, S.L. (1981): The Focused Organization of Social Ties. *The American Journal of Sociology*, Vol. 86, No.5. p. 1015-1035.
38. FELD, S. L. - SUITOR, J. L. – HOEGH, J.G. (2007): Describing Changes in Personal Networks over Time. *Field Methods*, 19. p. 218-236.
39. FISCHER, C. et al. (1977): *Networks and Places*. New York: Free Press.
40. FISCHER C. (1982a): *To Dwell Among Friends*. Berkeley: University of California Press.
41. FISCHER C. (1982b): What Do We Mean by 'Friend'? An Inductive Study. *Social Network*, 3. p. 287-306
42. FISCHER C. - OLIKER, S. (1983): A research note on friendship, gender, and the life cycle. *Social Forces*, 62. p. 124-133.
43. FREEMAN, C.L. - THOMPSON C.R. (1989): Estimating Acquaintanceship Volume. In: KOCHEN, M. edit: *The Small World*. Norwood. NJ, Ablex, p. 147-158.
44. FU, Yang-chih (2005): Measuring personal networks with daily contacts: a single-item survey question and the contact diary. *Social Networks* 27. p. 169-186.
45. FU, Yang-chih (2007): Contact Diaries: Building Archives of Actual and Comprehensive Personal Networks. *Field Methods*, 19. p. 194-217.
46. FU, Yang-chih (2008): The Immediate Returns on Time Investment in Daily Contacts. Exploring the Network-Overlapping Effects from Contact Diaries. In: Hsung, R.M. – Lin, N. – Breiger, R. edit: *Contexts of Social Capital. Social Networks in Markets, Communities and Families*. Routledge, Taylor and Francais Group. New York, London.
47. GALASKIEWITZ, J. (1985): Interorganizational Relations. *Annual Review of Sociology*, 11. p. 281–304.

48. GLUCKMAN, M (1967): The Judicial Process Among the Barotse. In: BOHANNAN, P. edit: Law and Warfare: Studies in the Anthropology of Conflict. New York: The Natural History Press. p. 59-92.
49. GOODMAN, L.A. (1961). Snowball sampling. *Annals of Mathematical Statistics*, 32 (1). p. 148–170.
50. GRANOVETTER, M.S. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, Volume 78, Issue 6. p. 1360-1380.
51. GRANOVETTER, M.S. (1974): Getting a Job. Study of Contacts and Careers. Cambridge: Harvard University Press
52. GRANOVETTER, M.S. (1982): A gyenge kötések ereje. A hálózatielmélet felülvizsgálata. In: ANGELUSZ R. - TARDOS R. szerk. (1991): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet. p. 371-400.
53. GRANOVETTER, M.S. (1985). Economic Action and Social Structure. The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology*, 89. p. 485-510.
54. GUREVICH, M. (1961): The social structure of acquaintanceship networks. Massachusetts Institute of Technology.
55. GYARMATI A. (2009): Hogyan verjük hidat az idősekhez? Az ötven év fölöttiek kommunikációs és kapcsolathálózatának néhány jellemzője. *Információs Társadalom*, 9. évf. 4. sz. www.epa.oszk.hu/01900/01963/.../infotars_2009_09_04_055-069.pdf
56. HLEBEC, V.-FERLIGOJ, A. (2002): Reliability of Social Network Measurement Instruments. *Field Methods*, 14. p. 288-306.
57. HOGAN, B. - CARRASCO, J.A. – WELLMAN, B. (2007): Visualizing Personal Networks: Working with Participant-aided Sociograms. *Field Methods*, 19. p. 116-144.
58. HOMANS, G. C. (1961): Social Behaviours: Its Elementary Forms. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
59. HUSZTI, É. (2011): From sociometry to network diary: measuring personal networks. *Acta Mediciana et Sociologica* 2: (2) pp. 129-141.
60. HUSZTI, É.,-DÁVID, B.-VAJDA, K. (2012): Strong tie, weak tie and in-betweens: a linear measure of tie strength based on network diary datasets. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 79:(6) pp. 38-61. (2013)
61. HUSZTI, É. (2013): Két módszer, egy minta. Az egocentrikus kapcsolati háló vizsgálata névgenerátorral és network napló módszerrel. *Acta Medicinæ et Sociologica*. Vol. 4. No.11.2013. Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar, Nyíregyháza, p. 79-100.
62. HUSZTI, É. (2014): A negyedik út. Az egocentrikus kapcsolati háló vizsgálata a „network npló” módszer alkalmazásával. *SOCIO:HU* 4: (3) pp. 70-99.

63. HUSZTI, É. – PATYÁN, L. – FÁBIÁN, G. (2014): Életminőség Nyíregyházán 2012. *Acta Mediciana et Sociologica*. Vol. 5. No.12-13. p. 228
64. JUNE O. Y. (1984): Network Analysis. In: GUDYKUNST, W.B.;-KIM, Y.Y. (edit): *Methods for Intercultural Communication Research*. www.galileoco.com/literature/OCRyum84.pdf. Letöltve: 2011.08.12.
65. KAHN, R.L. – ANTONUCCI, T.C. (1980): Convoys over the life course: attachment, roles, and social support. In: BALTES P. - BRIM O. edit: *Life-span Development and Behavior* Vol. 3. New York: Academic Press.
66. KAPFERER B. (1969). Norms and the manipulation of relationships in a work context. In: MITCHELL, J. edit: *Social networks in urban situations*. Manchester: Manchester University Press.
67. KILLWORTH P.D.-BERNARD, H.R.(1978): The rewers small-world experiment. *Social Networks* 1. p. 159-192.
68. KILLWORTH P.D.-BERNARD, H.R-MCCARTY, C. (1984): Measuring patterns of acquaintanceship. *Current Anthropology*, 23. p. 381-397.
69. KILLWORTH P.D. et al. (1990): Estimating the size of personal networks. *Social Networks* 12. p. 289-312.
70. KNOKE D. – KUKLINSKI, J.H (1982) : *Network Analysis*. SAGE Publications.
71. KMETTY, Z. - KOLTAI, J. (2015): *Kapcsolathálózatok mérése - elméleti és gyakorlati dilemmák és lehetőségek. Megjelenés alatt.*
72. KRACKHARD, D. - STERN, R. (1988). Informal networks and organizational crises: An experimental simulation. *Social Psychology Quarterly*, 51(2). p. 123-140.
73. KÜRTÖSI Zsófia (2002): *A társadalmi kapcsolatháló-elemzés*. www.socialnetwork.hu
74. LAUMANN, E.C. - PAPP, F.U. (1976): A közösség és az elit egymásra hatása. In: ANGELUSZ R. - TARDOS R. szerk.: *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet. p 179-214
75. LAUMANN E. (1973): *Bonds of Pluralism*. New York: Wiley.
76. LAUMANN E., - MARSDEN V. – PRENSKY, D. (1989): The boundary specification problem in network analysis. In: FREEMAN L.C. , WHITE D.R. – ROMNEY A.K. edit: *Research methods in social network analysis*. Fairfax, VA: Georg Mason University Press. p. 61-87
77. LETENYEI L.-NAGY G.D. (2007): Rugalmas kérdőív– a standard kérdőív kritikái és javaslat a kérdőíves adatgyűjtés terep közeli alkalmazására. *Szociológiai Szemle* 2007/1–2. p. 29–46.
78. LIN, N.-DUMIN, M. (1986): Access to occupations through social ties. *Social Networks*, 8. p. 365-383.
79. LIN, N. (2001): *Social Capital*. Cambridge: Cambridge University Press.

80. LIN, N.-FU, Y-C., CHEN C-j. (2008): Structuring Social Capital: Social, Cultural and Institutional Dimensions. Paper presented at the International Conference on Social Capital, May, 28, 2008 at the Academia Sinica, Taiwan.
81. LOMNITZ, A.L-SHEINBAUM, D (2004): Trust, Social Networks, and The Informal Economy: A Comparative Analysis. *Review of Sociology*, Vol. 10. 1. p. 5-26.
82. LONKILA, M. (1999): Social Networks in Post-Soviet Russia. Continuity and Change in the Everyday Life of St.Petersburg Teachers. Helsinki, 1999. ISBN 951-45-8742-1 (PDF version) Helsingin yliopiston verkkojulkaisut
83. MARIN, A. (2004): Are respondents more likely to list alters with certain characteristics? Implications for name generator data. *Social Networks*, 26. p. 289-307.
84. MARIN, A. – HAMPTON, K. N. (2007): Simplifying the Personal Network Name Generator: Alternatives to Traditional Multiple and Single Name Generators. *Field Methods*, 19. p. 163-193.
85. MARSDEN, P.V.-CAMPBELL, K.E. (1984): Measuring Tie Strength. *Social Forces*, 63. p. 482-501.
86. MARSDEN, P.V. (1987): Az amerikaiak fontos beszélgetési hálózatai. In: ANGELUSZ R. - TARDOS R. (1991): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet. p.353-370.
87. MARSDEN, P.V. (1988): Homogenitás a bizalmas kapcsolatokban. In: ANGELUSZ R. - TARDOS R. (1991): Társadalmak rejtett hálózata. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet. p.72-91.
88. MARSDEN, P.V. (1990): Network Data and Measurement. *Annual Review of Sociology*, Volume 16. p. 435-463.
89. MARSDEN, P.V. (2005): Recent Developments in Network Measurement. In: CARRINGTON P.J.-SCOTT J.-WASSERMAN S. edit.: *Models and Methods in Social Network Analysis*. Cambridge University Press
90. MARSDEN P.V.-HURLBERT, J.S. (1988): Social Resources and Mobility Outcomes: A Replication and Extension. *Social Forces* 66. p. 1038-1059.
91. MATHEWS KM., WHITE MC., SOPER B. AND VON BERGEN CW. (1998): Association of indicators and predictors of tie-strength. *Psychological Reports*, 83. p. 1459-1469.
92. McCALLISTER, L.-C. S. FISCHER (1978): A procedure for surveying personal networks. *Sociological Methods & Research*, 7. p. 131-148.

93. McCARTY, C.-KILLWORTH, P.D.-BERNARD, H.R.-JOHNSEN, E.C.-SHELLEY G.A. (2001): Comparing Two Methods for Estimating Network Size. *Human Organization*, 60 (1), p. 28-39.
94. McCARTY, C. (2002): Measuring structure in personal networks. *Journal of Social Structure*, 3:1
95. McCARTY, C. et al. (2007): A Comparison of Social Network Mapping and Personal Network Visualization. *Field methods*, 19. p. 145-162.
96. MÉREI Ferenc (1998): *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest, Osiris Kiadó.
97. MILGRAM, S. (1967): The Small-World Problem. *Psychology Today*. Vol. 1, no. 1. p. 61-67.
98. MOERBEEK, H.-FLAP, H. (2008): Social Resources and Their Effect on Occupational Attainment Through the Life Course. In.: LIN, N.-ERICKSON, B.H. edit.: *Social Capital. An International Research Program*. Oxford University.
99. MOLIN, E. - ARENTZE, T. - TIMMERMANS, H. (2008): Eliciting Social Network Data. Paper presented at the International Conference on Survey Methods in Transport: Harmonisation and Data Comparability, France, May 25-31,
100. MOORE, G. (1990): Structural determinants of men's and women's personal networks. *American Sociological Review*, 55. p. 726-735.
101. MURRAY et al. (1981): Strong ties and job information. *Sociology of Work and Occupational Status*, 8. p. 119-136.
102. MÜLLER C., WELLMAN, B., MARIN A. (1999) 'How to use SPSS to study ego-centered networks'. *Bulletin de méthodologies sociologiques BMS*, No. 64.
103. PETRÓCZI A.-NEPUSZ T.-BAZSÓ F. (2007): Measuring tie-strength in virtual social networks. *Connections* 27 (2). p. 39-52, 2007 INSNA.
104. POOL I. DE S.-KOCHEN, M. (1978): Contacts and influence. *Social Networks*, 1. (1978/1979) p. 5-51.
105. SCOTT, J. (1991): *Social Network Analysis*. London: Sage
106. SNIJDERS, T.A.B.(1999): Prologue to the measurement of social capital. *La Revue Tocqueville* 20 (1). p. 27-44.
107. SZALAI S. szerk. (1978): *Idő a mérlegen*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
108. SZÁNTÓ Z. (2006): A társadalmi kapcsolatháló-elemzés szociometriai gyökerei. In. Szántó Z.-Orbán A.-Tóth I.Gy (szerk.) *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban*. Budapest, Helikon.
109. UTASI Á. (2002a): *A bizalom hálójája*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

110. UTASI Á. (2002b): A társadalmi integráció és a szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. Századvég, 24. szám <http://www.szazadvég.hu/files/kiadoarchivum/24utasi.pdf>
111. van der GAAG, M.-SNIJDERS T. (2004): Proposals for the measurement of individual social capital. In: FLAP, H.D. - VÖLKER B. edit.: Creation and returns of Social Capital. London: Routledge. p.199-218.
112. van der GAAG, M.- SNIJDERS T.- FLAP, H. (2008): Position generator measures and their relationship to other social capital measures. In: LIN, N. AND ERICKSON, B.H. edit.: Social Capital: An International Research program. New York: Oxford University Press. p. 27-48.
113. van der POEL, M.G.M. (1993): Delineating personal support networks. *Social Networks* 15. p. 49-70.
114. VASTAG, Z. - HUSZÁR, Á. (2008) Kapcsolatszegény - Aki szegény az a legszegényebb? *Statisztikai Szemle*, 86 (12), 1103–1125.
115. WALKER, M.E.-WASSERMAN, S.-WELLMAN, B. (1993): Statistical Model for Social Support Networks. *Sociological Methods and Research*, 221. p. 71-98.
116. WASSERMAN S.,-FAUST K. (1994): *Social Network Analysis. Methods and Applications*. New York: Cambridge University Press,
117. WEGENER, B. (1991): Job Mobility and Social Ties: Social Resources, Prior Job and Status Attainment. *American Sociological Review*, 56. p. 60-71.
118. WELLMAN, B. (1979): The community question. *American Journal of Sociology* 84: p. 1201-31.
119. WELLMAN, B (1988).: Strukturális elemzés: A módszertől és a metaforától az elmélet és a tartalmi kérdések felé. In: ANGELUSZ R. - TARDOS R. (1991): *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest, Magyar Közvéleménykutató Intézet. p. 307-352.
120. WELLMAN, B. (1988): Structural Analysis: from method and metaphor to theory and substance. In.: WELLMAN, B.-BERKOVITZ, S.D.: *Social Structures. A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 19-61.
121. WELLMAN, B.-WORTLEY, S. (1990): Different strokes from different folks: community ties and social support. *The American Journal of Sociology*. 96. p. 558-589.
122. WELLMAN, B. (1993): An Egocentric Network Tale. *Social Networks* 15. p. 423-436
123. WELLMAN, B. (2001a): Physical place and cyber place: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(2). p. 227-252.

124. WELLMAN, B. (2001b): The persistence and transformation of community: From neighbourhood groups to social networks. In: Report to the Law Commission of Canada. Ottawa <http://homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/lawcomm/lawcomm7.PDF>
125. WELLMAN, B. (2007): Challenges in Collecting Personal Network Data: The Nature of Personal Network Analysis. *Field Methods*, 19. p. 111-115.
126. WILSON, T.D. (1998): Weak ties, strong ties: network principles in Mexican migration. *Human Organization*, 57. p. 394-405.

DUPress e-jegyzetek